

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కా కి నా డ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	{	అంగీరసనామసంవత్సరము	{	సంచిక ౩.
		శ్రావణభాద్రపదమాసములు.		

కృష్ణదేవరాయలు—ఆముక్తమాల్యద.

ఈమధ్య అద్యుతరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి., రాజమహేంద్రవరము.

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము తుళువ నర సరాయునికాలమువఱకు ననగా శ్రీ. వె. 1500 వఱకుఁ బ్రథమభాగమందలి వర్ణింపఁబడినది. కొంచెము హెచ్చు తక్కువగఁ బదియేనవశతాబ్దము పూర్తి యగుసరికి నరసరాయలు దివంగతుఁ డయ్యెను. ఆయన తరువాత నలనిత్యేష్ఠ పుత్రుఁ డగువీరనరసింహరాయలు సింహాసన మెక్కినెను. ఈతఁడు శ్రీ. వె. 1500-1509 వఱకు సామ్రాజ్యమును గడునమర్చితతోఁ బరిపాలించెను. ఈమహానీ యుఁడు నిరంతరము శత్రురాజులతో సమరములు నలిపి రాజ్యము యద్విధ మైనకార్యము నొందకుండ సంరక్షింపఁగలిగియు, వాఙ్మయసేవఁగూడఁ గొంత వఱకు నొనరింపఁగలిగెను.

అయిన, నీభూమిశుఁడు తనపూర్వులవలెఁ గాని, తనకుఁ దిరువాతి పారివలెఁ గాని పేరొందిన విద్యాపోషకుఁడు గానట్లు తోఁచెడిని. కొన్నిసం స్కృతగ్రంథములును గొన్ని కన్నడగ్రంథములు నీతనికాలమున వెలువడినట్లు కాన్పించుచున్నవి; కాని రాజపోషణము వానిప్రకటన కెంతవఱకుఁ గారణ మయ్యెనో చెప్పవీలులేదు. మఱి యాంధ్రవాఙ్మయ మన్ననో యీతఁడు కృతి నొందిన యాంధ్రగ్రంథము లెవ్వియు నిప్పటికిని వెలువడలేదు. గీర్వాణకర్ణాట

భాషలను బహుళః పోషించిన భూకాంతుఁడు తనమాతృభాష యైనయాంధ్ర భాషను విసర్జించునా? అట్లు జరుగదు. కాన భావిపరిశోధనలవలన సితనికాల మందలి కొన్నియాంధ్ర గ్రంథములు లభింపఁగల వని విశ్వసింపవచ్చును.

వీరన్నసింహరాయల పెనుక నతనిసవతిత్తముఁ డగు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు సింహాసన మెక్కినను. ఈ చక్రవర్తి శ్రీ. వె. 1509-1530 వఱకు రాజ్య మేలెను. ఈయనయె విజయనగరసామ్రాజ్యముఁ బాలించినవారిలో నత్యధిక రాజ్యసీతి కోవిదుఁడు ను, బ్రతాపశాలి యు, దేశైక సేవాపరాయణుఁడు నై యుండెను. ఛత్రపతిశివాజీమహారాజునకుఁ బూర్వము దక్షిణహిందూదేశములో సితనిని మించిన మహాయోధుఁ డెంతమాత్రము గానరాఁడు. ఒకవంకఁ దురుష్కప్ర భువులతోడను వే జ్ఞాకతల్లు గజపతిరాజులతోడను నిరంతరముఁ బోరాడుచు నెన్నఁడును మచ్చున కైన నవజయముఁ బొందక, తాను జయించినశత్రురాజు లకు సహితము తనయోదార్యసాశీల్యములచే బహువిధముల శ్లాఘాపాత్రుఁడై నిజామాత్యుడఁడనా యకులయెడలఁ దండ్రవలెను జెలికానివలెను మెలఁగుచు సరస్వతీ సర్వతోముఖాదరణచే రెండవభోజుఁ డనిపించుకొని యాంధ్రసామ్రా జ్యము నత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చెను. ఆతనికాలమందు విజయనగరము నిక్రముగ విద్యానగరమయ్యెను. హిందూకళలకు నాటపట్టుగను, గవితాకన్యకు విలాస విహారక్షే త్రముగను, వేదశాస్త్రములకు విశాలపరిషత్ప్రసేషముగ నినామ్రాజ్య ముపకరించి శాశ్వతక్షీరి గడించినది.

ఈ నిరతిశయధీమంతుఁ డగుభూకాంతుఁడు స్వకీయప్రతిభ గౌరవము చేతను, దనయనుయాయు లగు నమాత్యసామంతాది వీరశిరోముఖుల భక్తిప రాయణత్వముచేతను దదీయవిపులదక్షిణహిందూసామ్రాజ్యచక్రమును నిర్వక్రపరాక్రమముతో ననవరతము జయప్రదముగ నిర్వహింపఁగలిగెను. మహా మాత్యశేఖరుఁ డగుసాళువ తిమ్మరుసుయొక్క నయవిద్యాచాతుర్యము, మహా దండనాయకుఁ డగుపెమ్మసాని రామలింగనాయని యుద్ధండదండనీతియు, నాంధ్రకవితాపితామహుఁ డగునల్లసాని పెద్దనార్యుని సులలితకవితాసుధారసము, నీచక్రవర్తియొక్క సహజోపజ్ఞానముపార్జితక్షీరి ననేకవిధముల భరతవర్షమునంతట వ్యాపింపఁజేయఁగలిగినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తల్లి కేదు నాగాంబ. ఈమె నర్పరాయల రెండవ భార్య. కృష్ణదేవరాయలభార్యల సంఖ్యన గూర్చియు వారిపేరులఁ గూర్చియుఁ

కొంత భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. “పాముజ్” అను ఘోష్యగీసురాయబారి కృష్ణ దేవరాయలకుఁ బండ్రించుగురు భార్య లుండి రనియు వారిలో నలువురు పట్ట మహిషులై యుండి రనియు వ్రాసెను. “న్యూనిజ్” అను మఱియొక ఘోష్యగీసు యాత్రికుఁడు కూడఁ గృష్ణదేవరాయలకు నల్వరు పట్టమహిషు లుండి రని చెప్పి వారిలో నొకరిత కటకదేశపురా జగు గజపతికుమారిత యనియు, నిద్దఱు శ్రీరంగపట్నపు రాజుకూతు లనియు, మఱి యొకయనతి కృష్ణరాయలు చిన్నతనమునఁ బ్రేమించిన బోగపుకన్య యనియుఁ జెప్పి, యాబోగపుకన్య పేరు చిన్నాదేవి యనికూడ నుదాహరించెను.

ఇట్లుండఁ జెప్పన్న మరుచరిత్రలో “తిరుమలదేవి యుం జిన్నాదేవి యు దేవేరులుగాన్” అని నుడివెను. మున్న తిన్నన్నకూడ, పారిజాతాపహరణములో తిరుమలదేవినిఁ జిన్నాదేవిని మాత్రమే పేర్కొనియె. తిరుపతిదేవాలయములో నున్నకృష్ణదేవరాయల యిర్తడివిగ్రహమునకు నిరుపక్షముల నున్నయిర్తడివిగ్ర హములమీఁదఁ జిన్నాదేవియొక్క యుం దిరుమలదేవియొక్క యుం దేరులు మాత్రమే లిఖింపఁబడియున్నవి. సింహాదలములో శ్రీ. శ. 1516 లోఁ జేర్పించిన శిలాశాసనములోఁ గూడఁ జిన్నాదేవియుం దిరుమలదేవియు మాత్రమే యుదాహరింపఁబడిరి. ఇట్లే అరురావతి మొదలగు శాసనములలోఁ గూడ వీ రిద్దఱి పేర్లే యున్నవి.

ఇట్లుండ నాముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణదేవరాయలు తనభార్యల గుఱించి వ్రాయుచు “తిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియుం గమలాబ్జములు దేవేరులుగాన్” అని చెప్పికొనియుండుటచే జరిత్రకారు లీమాటల ననేకవిధములుగ నగ్రముచేసికొనవలసినదని. కొంతమంది యీనాలుగుమాటలును నల్వరుపట్ట పుదేవులపేర్లని చెప్పిరి. అనఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలభార్యలు తిరుమలదేవియు, నన్నపూర్ణాదేవియు, కమలాదేవియు, అబ్జముఖదేవియు నని వారియభిప్రాయము. ఈసంఖ్య పాముజ్ న్యూనిజ్లు చెప్పినసంఖ్యకు సరిపోవుచున్నదికదా? అయినను మఱియొక బాధకము కాన్పించుచున్నది. గుమారపూర్ణతి తనకృష్ణరాయనిజయములో గజపతిరాజుకొమారిత పేరు ‘తృక్పా’ యని చెప్పెను. మఱియొకరు గజపతిరాజుకూతురిపేరు ‘భద్ర’ యని నుడివిరి. రాయనాచకములో నీమెపేరు ‘జగన్మోహిని’ యని యున్నది. ఇట్లనేకు లనేకవిధములుగా నీతనిభార్యలపేర్లను గూర్చి వాక్రుచ్చిరి. వీని నన్నిటిని సమన్వయించిచూడఁ

గా నీక్రిందియంశములు విన్నవముగఁ గాన్పించుచున్నవి. (1) తిరుమలదేవి యన్ని గ్రంథములలోను సమానముగా నున్నది. కావున నీమెవిషయము నిర్వివాదాంశము. (2) చిన్నాదేవి ప్రశంస కొన్నింట మాత్రము కాన్పించి మఱి కొన్నింట లేకపోవుట కొంత సంశయమునకుఁ గారణభూత నుగుచున్నది. శ్రీ. శ. 1517 వఱకు వెలువడిన కృష్ణదేవరాయల శాసనములలో నీమెపేరు గాన్పించి యటుతరువాత లిఖింపఁబడిన శాసనములలో లేకపోవుటకుఁ దగిన సమాధాన మూహింపవలసియున్నది. ఇంతియగాక మనుచరిత్ర పారిజాతావహరణ గ్రంథములలో నీమె పేర్కొనఁబడి కృష్ణదేవరాయలచే నతని యాముక్తమాల్యదలో నూచింపఁబడకపోవుటయుఁ బ్రశంసదేహమును బలపఱచుచున్నది. దీనినిగూడ సమర్థింపవలసియున్నది. (3) గజపతికుమారికపేరు తుళా, భద్ర, జగన్మోహినియని వేరువేరుగ వచింపఁబడుటకుఁ దగిన హేతువు నిర్ణయింపవలసియున్నది. (4) వీనిలో నెచ్చోటను గానరాని 'యన్నపూర్ణాదేవి, కమలాజ్ఞముఖులు' అనునామ ప్రశంస కృష్ణదేవరాయ లేల చేసెనో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

ఈచిహ్నవిషయములను విడఁడియుటకుఁ గృష్ణదేవరాయల దండయాత్రలకు సంబంధించిన చరిత్రాంశములను దదితరజీవితాంశములను జరిత్రకారు లిదమిథ మని నిర్ణయించినవఱకుఁ గ్రోడీకరించిచూచెదము. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యారంభములోనే యుష్మత్తూరు గంగరాజును జయించినట్లుగఁ జరిత్రకారులందఱేకగ్రీవముగా నొప్పుకొని యుండిరి. కావున భార్యను రాయబారులు చెప్పినట్లు గంగరాజుకొమార్తెను రాజ్యారంభములోనే కృష్ణదేవరాయలు పరిణయమాడి యుండును. అంతకుఁ బూర్వమే యావనప్రాదుర్భావమునఁ బరిగ్రహించిన విలాసవతి యొకతె యాతనికి నుంపుడుకత్తెగ నుండనోపు. కావునఁ గళింగదేశముమీఁది దండయాత్రకుఁ బూర్వ మాతనికి నొక యుంపుడుకత్తె యు, గంగరాజుకొమారి త యు భార్యలుగ నుండవలసియున్నది. కళింగరాజ్యదండయాత్ర శ్రీ. శ. 1515 మొదలు 1517 లోపుగా మూడుసారులు జరిగినట్లులుగా శాసనాదికములవలన నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. కడసారి దండయాత్రలోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతిని జయించి, యాతనికొమార్తెను రాయలు వివాహము చేసికొనియెను. కాఁబట్టి శ్రీ. శ. 1516-17 సం॥నకుఁ బూర్వమే కృష్ణరాయలు కృతినొందిన గ్రంథములలో వీరి యిద్దఱిపేరులు

మాత్రమే గోచర మగుట న్యాయమేకదా ! వీరియిద్దఱిలోఁ జిన్నా దేవిపేరు విస్ఫుప్తముగఁ గృష్ణదేవరాయలు ప్రేమించిన భోగపుకత్తై దై యుండు వని న్యూనిజ్ చెప్పియే యున్నాఁడు కావున రెండవమహిషి పేరెద్దియో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు కృత్రినొందిన మనుచరిత్రయుఁ బారిజాతాపహరణమునుఁ, దాను రచించిన యాముక్తమాల్యదయు నీ గ్రంథముల రచనాపౌర్వాకర్యము విషయ మై యిటీవల మనసు ప్రసిద్ధచరిత్రపరిశోధకులగు డాక్టరు నె|| వెంకటరమణయ్యగారును కుం|| ఈశ్వరదత్తుగారును మున్నగువారు భారతిలోఁ గొంత చర్చ సలిపియున్నారు. వారినాదప్రతివాదములు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించితిని. కాని నాయభిప్రాయ మేమనఁగా మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములలో నేది ముందున నేది వెనుకను వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయింపఁగడంగుట వృథాప్రయాసము. అది యెప్పటికిని చెగునది కాదు. ఈరెండు నాముక్తమాల్యదకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వని నిర్ణయించుట యథార్థమునకు నెక్కువ చేరువగ నుండును. రాయవాచకమిత్యాది గ్రంథాధారములలో నున్న ట్టిగ్రంథములు కళింగదేశముపైఁ గృష్ణదేవరాయలు దండు వెడలుటకుఁ బూర్వము రచింపఁబడినట్లు నిర్ణయించుట యెక్కువ సమంజసము. కాఁబట్టి యాముక్తమాల్యదకావ్యరచనను విజయవాడలోఁ గృష్ణరాయలు ప్రారంభింపక పూర్వమే యీ గ్రంథములు సమగ్రముగా నుండినవి. కావున నీగ్రంథములలోఁ గళింగదేశపురాజుకొమార్తె ప్రళంస యుండుట కవకాశము లేదు. ఆకారణమున నీగ్రంథములలోఁ జేర్చినఁబడిన యిద్దఱదేవేరులను భోగస్త్రి యగు చిన్నాదేవియు గంగరాజుకొమారియగు తిరుమలదేవియు నై యుండవలెను.

క్రీ. శ. 1516—17 తర్వాతను ప్రారంభింపఁబడిన యాముక్తమాల్యద కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని పూర్తి గానేరదు. కావున క్రీ. శ. 1520 వాఁటికి నవతారిక భాగముతో గ్రంథము సమాప్త మై యుండ నోవు. ఈమూఁడుసంవత్సరములలోను గాని తదుపరిఁ గాని యేకాసనములలో నయినను లేక గ్రంథములలో నయినను జిన్నాదేవిపేరు కాన్పించుట లేదు. ఈమె మఱి యొకనామాంతరముం బొందిన దని చెప్పట కేవలము సాహసము, నిరాధారము. అనేక సంవత్సరములవఱకు భర్తయొక్క శాసనాదికములలోఁగూడ నాపేరుననే వ్యవహరింపఁబడిన యాదేవి మఱి యొకపేరున భర్తచే బిలువఁబడుటకుఁ గార

ణము దురూహ్యము. కాఁబట్టి చిన్నా దేవి క్రీ. శ. 1516-17 సం॥రము తరువాత శాసనాధికములలో నేవిధముగా నైనను వచింపఁబడ లే దనియే నిర్ణయించుట యుక్త మైనది. బహుశః, ఈ కాలమునాటి కామ కేదోవిధముగ భర్తృసన్నిధి నుండి యెడఁబాపు గలిగి యుండవలెను. మరణించిన దని యూహించుటయే యుభయులయశస్సునకు లెప్పగ నుండును.

ఆముక్తమాల్యద పూర్తియగునాటికిఁ జిన్నా దేవి యంతరించిన దని నిర్ణయించితిమి కద. ఇక నాముక్తమాల్యదలోఁ జేర్చినఁబడిన రాణు లెవరో నిర్ణయింపవలసియున్నది. గంగరాజుకూఁతురగు తిరుమలదేవి సజీవయై యుండుటచేతఁ బూర్వమువలెనే ప్రశంసించఁబడినది ఇక రెండవవే రగునన్నపూర్ణా దేవి యెవరిది ? కమలాబ్జముఖులెవరు ? కళింగ దేశదండయాత్రలు పూర్తియగు నాటికిఁ గళింగరాజకుమారికను గృష్ణ దేవరాయలు వివాహ మాడినసంగతి నిర్వివాద మగుచరిత్రాంశము. ఆమెయొక్క కులగౌరవములచేఁ జేరొందిన పట్ట మహిషియై యుండును గాని యనామకముగ నుండఁ జాలదు. కావున నన్న పూర్ణాకమలాబ్జముఖులలో నేపేరునో యామె పరఁగి యుండును. ఈసందర్భములో మఱియొకవైచిత్ర్యమును మనము గాంచవలసియున్నది. కమలాబ్జముఖులు ప్రత్యేకముగా స్త్రీనామములా ? లేక స్త్రీనామకవిశేషణములా ? చరిత్రాంశములను బట్టియుఁ గథాసందర్భమును బట్టియుఁ జూడఁ జూడ నీశబ్దములు స్త్రీనామకవిశేషణము లని నిర్ణయించుటయే యెప్పుడు సరసముగానుండునని నే నభిప్రాయపడుచున్నాను. తిరుమలదేవి యు, నన్నపూర్ణాదేవి యు, వీరిద్దఱు ను గమలాబ్జముఖులుగాఁ గవిచే వర్ణింపఁబడిరి. కాని ప్రత్యేకస్త్రీనామములుగ వీనిని గవి యుపయోగింపలే దని నే నూహించుచున్నాను. కనుకఁ గమల యనియు నబ్జముఖి యనియు వేఱుగ నున్న యిద్దఱురాణులను రాయలు చేర్చినలే దని నాయూహ. కాని తనభార్య లిద్దఱిని గమలాబ్జముఖు లని వర్ణించుటయందలి స్వారస్య మేమి యనిన నీమాటలచే వారిద్దఱి సౌందర్యమహిమను వర్ణించుటయే గాక వారిసాపత్స్యభర్తృమును గూడ నిగూఢముగఁ గవి సూచించె నని నాకుఁ దోచుచున్నది. 'కమల' మనఁ దామర పువ్వు- 'అబ్జముఖి' యనఁ జంద్రముఖి. కావునఁ గమలమునకుఁ జంద్రునకునున్న యన్యోన్యభర్తృమే వీరిద్దఱియందును గాన్పించుచున్న దని నర్థగర్భముగ సూచించినాఁడు.

‘కమలాబ్జముఖులు’ అనుపదము స్త్రీనామకవిశేషణ మని పైనఁ జెప్పినరీతిగ నిర్ణయించినయెడలఁ గృష్ణరాయలు పెండ్లియాడిన గజపతికుమారికయన్నపూర్ణాదేవి యనియే నిశ్చయింపవచ్చును. అయినను, ఆమెకు ‘తుక్కా’ యని యు ‘భద్ర’ యని యు ‘జగన్నాథాని’ యని యు, నిత్యాది నామంబులెల్ల గలిగినవో యాలోచింపవలసియున్నది. ‘భద్ర’ ‘జగన్నాథాని’ యిత్యాదినామములు సార్థక బిరుదనామము లని సామాన్యముగ గ్రహింపవచ్చును. కావున వానిని గుఱించి మన మంత ప్రయాసము పొందనవసరము లేదు. కాని ‘తుక్కా’ యనునామ మట్లు కాదు. దీనినిర్వచనముం గూర్చి నా కిట్లు స్ఫురించినది. ‘తుక్కా’ యనుశబ్దము ‘దుర్గా’ ‘దుర్గ’ యనుశబ్దములకు రూపాంతరము. శాక్తేయమతసంప్రదాయుఁ డగు ప్రతాపరుద్ర గజపతిపుత్రి ‘దుర్గ’ యని పిలువంబడుటయం దాశ్చర్య మేమి యుం నుండఁగూడదు. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతికి శ్రీదుర్గావీరపుత్రయను బిరుదనామము గలదు. కాబట్టి యామెకుఁ బుట్టినింటిపేరు దుర్గ యై యుండవలెను. శాక్తేయమతమునందుఁ బుట్టినయోగన్యను వైష్ణవమతము స్వీకరించిన కృష్ణరాయలు వివాహమాడెను, గావున, నామపేరు వైష్ణవసంప్రదాయమున కానుగుణ్యముగ మార్పవలసియున్నది. కేవలము వైష్ణవనామ మిడుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ గాని తనవైష్ణవసంబంధికనామము వీడుటకు నామెకుఁ గాని యిష్టముండక నిర్విశిష్టనామ మగు ‘నన్నపూర్ణ’ యనుపేరున వ్యవహరింపఁబడిన దని తలంచుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది.

కావున నీయావద్విషయములను యోజించినచోమనము చేయఁగలిగిన నిర్ధారణ మే మనఁగా శాసనాదికములలోను గ్రంథములలోను బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనఁబడిన కృష్ణదేవరాయలభార్యలు మువ్వరని తెలియుచున్నది.

(1) చిన్నాదేవి:-భోగస్త్రీ.

(2) తిరుమలదేవి:-ఉమ్మత్తూరి గంగరాజుకుమారి.

(3) అన్నపూర్ణాదేవి:-ప్రతాపరుద్రగజపతి కూతురు.

కృష్ణదేవరాయల కిద్దఱుకుమారిక లుండిన ట్లగపడుచున్నది. ఒకకుమారికను ‘అర్వీటి రామరాజునకును, (అలియరామరాజునకును) రెండవకుమారికను మల్ల వరదరాజునకును నిచ్చి వివాహముచేసెను. కృష్ణరాయలకుఁ బుత్రులు గలిగినను వారు చిన్నతనమునందే మృతినొందియుండవలెను. కావుననే యితని తరువాత నితని సవతిసోదరుఁడు ను నరసరాయనిమూఁడవభార్య పుత్రుఁడు నైన యచ్యుతదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చెను.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయల జీవితచరిత్రముఁ గూర్చియు నాతనిసామ్రాజ్య పరిపాలనా విధానముఁగూర్చియు నెంత నున్నదనిచి వ్రాసిన నాంధ్రులకుఁ దనివితీరిని కొత్తాహలము గలుగుచునే యుండు నని తెలిసియున్నను నావిషయ మంతయుఁ బ్రస్తుతాంశముగాదు కావున స్పృశింపమానితిని. ప్రకృతమున నేఁ జేయు ప్రసంగ మంతయు నాంధ్రవాఙ్మయవిషయకము. కావున సీసార్వభౌముఁ డాంధ్ర సరస్వతి కొనంగిన యమూల్యసేవం గూర్చిమాత్రమ వక్షాఁకించెద.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు మహాయోధాగ్రేసరుడే గాక మహాపండితుఁడును గొప్పకవీశ్వరుఁడు నై యుండెను. ఈ మహారాజునకుఁ దనయాస్థాన పండితబృందము “సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌమ” యను నుత్తమ బిరుదము నొసంగినది. ఈవిధమున యుత్పన్నుతికి శ్రీకృష్ణ దేవరాయ లెంతయుఁ దగినవాఁడ. తాను స్వయముగ నాంధ్రగీర్వాణములఁ గావ్యగ్రంథముల రచించియు, గౌరవించియుఁ దనక్రింది సర్దారులచే నట్టిగ్రంథరచనను వెలయింపఁ జేసియు నిత్యాదివిధముల వాణిసేవ నొనరించెను.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయల యాస్థానముం దాస్థానకవీశ్వరుఁడును మనుచరిత్ర రచయితయు నైన ‘అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడును, బారిజాతాపహరణ గ్రంథకర్త యగు ముక్తు తిమ్మన్నయు రాజ శేఖరవిలాసకావ్యకర్త యగు మాదయ్యగారి మల్లన్నయుఁ గాళివా సమాహా త్యము రచించిన భూరటికవియు మున్నగు నాంధ్రమహాకవులును, పెంకటనాథ, స్వయంభూనాథ, ఏకామ్రనాథ, ఇత్యాది సంస్కృతమహాకవులు ను రాయల యాజ్ఞానుసారముగఁ గన్నడభారతమునుఁ బూర్తిచేసి కర్ణాటకవికులసార్వభౌమ యనుబిరుదును సంపాదించిన మహాకవి తిమ్మణ్ణయుఁ గృష్ణ దేవరాయల సంహాసము నెక్కి కొలఁదికాలము సామ్రాజ్య వైభవ మనుభవించిన వ్యాసరాయరు ను మొదలగు కన్నడమహాకవులు ను, కుమారసరస్వతి జ్ఞాన ప్రకాశుఁడు హరిదాసు ప్రభృతు లగు నటవమహాకవులు ను శ్రీకృష్ణ దేవరాయల యభిమానసన్మానములకుఁ బాత్రులై యాతనియాస్థానము నలంకరించియుండిరి.

కృష్ణ దేవరాయలు ప్రథమమున సంస్కృతిభాషలోఁ గొన్ని ప్రబంధముల రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. *విజయవాడ సమీపమున నున్న శ్రీకాకుళిజేత్రమండలి యాంధ్రమధుమధనుని సేవింపఁబోయినప్పుడు డాయాంధ్రజలబాటుఁడు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలం బూచి యిట్లానతిచ్చె నట.

సీ. పలికి తు తేప్రితో వసుల జాతి పెంపెక్త రసికు లానన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్య సేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూ ప్రీతానంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్చటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తివైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి
గీ. మఱియుర సమంజరీముఖ్యమధుర కావ్య, రచన మెప్పించుకొంటిగీర్వాణభాష
సంధ్రభాషయసాధ్యంబెయందున్కృత, కృతివినిర్ధింపుమిఁకమాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

(ఆముక్తమాల్యద)

దీనినిబట్టి చూడఁ గృష్ణదేవరాయ లీక్రిందఁ జేర్చిన గ్రంథములను సంస్కృతమున వ్రాసి నని తెలియవచ్చుచున్నది. 1. మదాలసచరిత్రము, 2. సత్యావధూ ప్రీతానము లేక సత్యభామాపరిణయము, 3. సకలకథాసారసంగ్రహము, 4. జ్ఞానచింతామణి, 5. రసమంజరి, 6. ఇంకఁ గొన్ని యితరగ్రంథములు. ఈగ్రంథములలో నిప్పటి కెవ్వయు లభింపలేదు. చెన్నపట్టణమునఁ బ్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచించిన దని జాంబవతీపరిణయమును సంస్కృతగ్రంథ మున్నది. పై నఁ జేర్చిన గ్రంథములు వ్రాసినకాలమున నీరాజకవి యాంధ్రమున నేగ్రంథమును రచించినట్లు కాన్పింపదు. ఆవిషయము పై పద్యములో విస్పష్టముగ నున్నది. ఆంధ్రవిష్ణుఁడే కవిపుంగవుని హెచ్చరించుచు నిన్నిసంస్కృతగ్రంథములు రచించినకవీంద్రునకు నాంధ్రమున నొకగ్రంథము వ్రాయుట కష్టముకాదు. కాబట్టి తన కొకయాంధ్రగ్రంథమును వ్రాసి యి మ్మని యాజ్ఞాపించెను. కనుక నాంధ్రవిష్ణుని యాజ్ఞానుసారముగా వ్రాసినగ్రంథ మికవియొక్క ప్రథమాంధ్రగ్రంథమే యనిస్పష్టము. ఆగ్రంథమే యీ 'ఆముక్తమాల్యద' లేక 'విష్ణుచిత్రియము'.

సంతతసన్నద్ధసమరయానసంరంభములలోను, మాలంగతురంగస్యంధన పదాతిసంకుల స్తంధావారసంఘటనములలోను, సర్వదా కాలముఁ గడపవలసివచ్చిన యీసమరాంగణసర్వభామునకు నేతద్ద్రంధరచన కెట్లనుల్లంఘనీయప్రతిజ్ఞ చేయవలసివచ్చినదో యీరాజకవితే తనగ్రంథమిందలి యవతారికభాగమున నుడివెను. ఈవాక్యము లేయాంధ్రునిఁడెందమున నద్భుతామోదకౌతుకము లుద్భవింపఁజేయఁజాలవు ?

“ము న్నే కళింగదేశవిజగీషామనీషకా దండెత్తి పోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళసేతనుం డగునాంధ్రమధుమథను సేవింపం

3

బోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావించు నప్పణ్యరాత్రిచతుర్థయామం
బునఁ దదంధ్రజలభాషుఁడు దనకలలోఁ గాన్పించి యాంధ్రభాష నింకఁ గృతి
వినిర్మింపు” మని యానతిచ్చెనట. అప్పు డీనరనాథకవి “ఎన్నిను గూర్తునన్న
విను, మే మును దాల్చినమాల్య మిచ్చు నప్పిన్నది రంగమందయిన పెండిలి
సెప్పు” మని యాంధ్రవల్లభుఁ డీభూవల్లభున కాజ్ఞ యొసంగెనట.

కావున సీగ్రంథముయొక్క యుత్పత్తి మహాద్భుత మయినది. ఆంధ్రవిజ
యలక్ష్మి తనతమ్మి కేలధరించిన కావ్యాంబుజమే యీగ్రంథము. కృష్ణరాయలు
శాంతచిత్తుఁడుగా విజయనగరము దంతఃపుర కామినీజనపరివృతుఁడై శృంగార
కేళీవిలాసంబుల వినోదించుచుఁ దదీయాస్థానకుండితకవిరాజ్ఞాండిత సభాసీనజే
గీయమాననృత్యగీతంబుల కుప్పొంగుచు సీగ్రంథరచనమున కుపక్రమించుట
లేదు. ఆహవభూమిసాన్నిధ్యమున ఫిరంగిమ్రోతల గుండెయలజడలలో సీగ్రం
థము ప్రారంభితమైనది! అట్టిమృతిజీవితసందిగ్ధసయములులే కదా మహామతుల
లోకోత్తరకావ్యకరణచణత్వంబునకు సాధనత్వం బాపాదించుచున్నవి.

కావున సీగ్రంథము విజయనగరములోఁగాక విజయవాడలోఁ బ్రారం
భించినాఁడు. గ్రంథరచనాకాలనిర్ణయము కొన్ని శిలాశాసనాదికసహాయముచేఁ
జరిత్రకారు లిట్లు చేసి యున్నారు. దీనినిఁ గుఱించి ఎ. రా. రా. శ్రీ. కుం
దుర్తి ఈశ్వరదత్తు B. A. గా రీక్రిందవిషయము నాకుఁ దెలియఁజేసినారు.
“ఆముక్తమాల్యద’ పీఠికలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తాను శ్రీకాకుళసరికేతనుఁ
డగునాంధ్రవిష్ణువును సేవింపఁబోయి హరివాసరోపవాస మచ్చటఁ గావించితి
నని చెప్పుకొనెను. ఆకాలమున శ్రీరాయలవారు శ్రీకాకుళములో నాంధ్ర
విష్ణువునకు నొకదానముచేసి శిలాశాసనము చెక్కించిరి. కావున నాశిలాశా
సనసహాయమున శ్రీరాయలవారి శ్రీకాకుళేశ్వరయూత్రకాలము నిర్ణయింపఁ
బడినది. రాయలవారు బహుధాన్యనామసంవత్సర కుంభసంక్రమణకాలము
నందు నాంధ్రవిష్ణువు నారాధించినట్లు విస్పష్టముగ నున్నది. ఈకుంభసంక్రమణ
కాలము రాయలు చెప్పినహరివాసరములోఁ గూడ సరిపోవుచున్నది. అనఁగా
క్రి. శ. 1519 సం॥ జనవరి 26 తేదీని రాత్రి సుమారు 50 గడియలకుఁ గుం
భసంక్రమణపుణ్యకాలము. మఱునాఁడు కుంభసంక్రమణపుణ్యదినము. అనఁ
గా-క్రి. శ. 1519 సం॥ జనవరి 27 తేదీని రాయలవారు హరివాసరోపవాస
ము గావించిరి. ఆదినము మాఘబహుళై రాదశి యైనది. కాబట్టి 27.1.1519

లేదీతో సరియైన మాఘబహుళై కాదశినాఁడు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలవారు 'ఆముక్తమాల్యద' ప్రబంధరచనకుఁ గడంగిరి."

ఈప్రకారముగ నేతద్గ్రంథనిర్మాణకార్యము కృష్ణ దేవరాయలచే నుద్యమింపఁబడిన స్థలము కాలము నితరసాంబంధికసందర్భములు మున్నగునవి సూక్ష్మశాస్త్రసహితముగ వర్ణింపఁబడినను నీకర్తృత్వవిషయము, వివాదాస్పద మై పండితావళిమానసంబులఁ గొంత కలఁత పుట్టించుచున్నది. ఈప్రబంధమును గృష్ణరాయలవారే రచించి రని కొందఱును, కాదు కా దల్లసాని పెద్దన్నగారు రచించి రని మఱికొందఱును వాదించుచున్నారు. ఈవాదప్రతివాదములకుఁ గారణము, ముఖ్యముగాఁ గ్రీడాభిరామకర్తృత్వవిషయమందువలెఁ గొందఱి లక్షణకవుల యుదాహృతినూచనలు ను బండితసంప్రదాయప్రసంగములు ను మాత్రము.

ఈచర్చను గూర్చి విపులముగ న్నాయుటకు నా కిష్టము లేదు. కారణ మేమనఁ, గృష్ణరాయలకర్తృత్వము నిరసించ నుద్దేశించిన పక్షమువారును నా చక్రవర్తి యాంధ్రదేశమునకు నాంధ్రభాషకు నొసంగిన చిరంతన స్మరణీయపత్రము సాకల్యముగఁ జూచి యేర్పగ్గింకకర్తృత్వము నాతనినుండి తప్పించుటకు సాహసించలేకున్నారు. కావున వారిపక్షము నవలంబించినవారి సంఖ్య యుఁ దక్కువే, వాదనసామగ్రియుఁ దక్కువే-తత్ఫలమున నీవిషయమును గొలఁదిమాత్రముగ సూచించి విడిచెనను. ఈవివాదమును సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనఁ దలంచినవారు కీ. శే. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలువారు తమ "సంక్షేపనీ" వ్యాఖ్యసమేతముగ ముద్రింపించిన యాముక్తమాల్యదగ్రంథమునకు వారు రచించిన యపారసాండితీప్రకర్షిత మైన పీఠికను జదివినఁ దెలిసికొనఁగలరు. ఈవిషయమును శాస్త్రిలువారు బహుసమర్థతతోఁ జర్చించి వారియన్నిగ్ధవిబధ్ధాద్యుత్పైదగ్ధ్య మల్లసాని పెద్దన్నగారిపక్షమునకు ములుమైన నాకర్షించుచున్నను, లోకాభిప్రాయమును మానవప్రకృతి విలక్షణజ్ఞానము ననుసరించి శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమునఁ దుదకు నిలిచిరి. పూర్వాచారవితండవాదము ననుసరింపక కళాప్రపూర్ణులగు శ్రీశాస్త్రిలువారు తమయమేయ న్నాన్తియవిజ్ఞానభారేయమును బూన్చికొని పండితచక్రవర్తిపక్షమునకుఁ బ్రబల సహాయము నొనరించినందులకు నాంధ్రులందఱుఁ గృతజ్ఞతాసక్తులయి యుండవలసినది.

ఈ వాదమందలి ముఖ్యవిషయములు, 1 రాజు లేడ? కావ్యరచన దేదే? రాజులును జక్రవర్తులును గ్రంథరచనకు సహజముగ ససమర్థు లనుమతము కొంతమంది విద్వాంసుల మనస్సులలో దాగియున్నది. కావున నట్టివారవనిపతులు కేవలము లక్ష్మీపూజకే గాని సరస్వతీపూజకుఁ బాలని వారని నమ్ముచున్నారు. ప్రాయశః యుద్ధావనిలో నిరంతరముఁ బ్రయాసపడవలసిన కృత్వీకులకు సారస్వత సేవావకాశ మాకాశకుసుమ మని పారి గట్టినమ్మకము.

ఈ విషయము గుఱించి ప్రపంచచరిత్రమును బరిశోధించి చూచి తరువాత భారతవర్ష చరిత్రమును గూడఁ బరికించెదము. మహావీరులు మహామహీభ్యుతులు నెచ్చటనైనఁ గావ్యరచనాధురంధరు లగుట కూడఁ గాన్పించుచున్నదా ! తరిచిచూతము.

క్రీస్తుదేశమందలి మహాసేనానులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁ డగుమహాఅలగ్జాండరు తనసమరయోధులలో నిత్యము గవులను బండితులను శాస్త్రజ్ఞులను పెంటఁ దీసికొని వానితో సారస్వతగోష్ఠిఁ జేయుచుండె నని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఆరిస్టోటిల్ మహాశాస్త్రజ్ఞుని యెడల నామహాభుహుని శెట్టిగురుభక్తి యుండెనో యెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమే. అలగ్జాండరు చాలఁ జన్నతనములో మరణించియుండుటచే నాతని దిగ్విజయఫలము దక్క సారస్వతగోష్ఠిఫలము లోకమున కిచ్చుటకవకాశము లేకపోయెను. తరువాత రోమనురాజ్యములో నలగ్జాండరుతో సమానుఁ డగుదిగ్విజేత యయిన సీజరుచక్రవర్తి యైరోపాఖండము వాసియాఖండములో సాంబాలు జయించి పాలించుచుఁ “గామెంటరీలను (Commentaries) పేరువహించిన యుద్ధగ్రంథముల నెన్నింటినో గదించి తనదండయాత్రలను దాను జయించిన దేశ ప్రజల యాచారవ్యవహారభాషాదికములను విపులముగ నభివర్ణించి ప్రపంచమునకు మహాసాహసము నొసరించెను. ఆగ్రంథరాజము లిప్పటికిని ల్యాటిన్ (Latin) భాషకు భూషణములు గా నున్నవి.

జర్మనీదేశపు చక్రవర్తి యయిన మహాఫ్రెడిరికు (Frederick the Great) తనరాజ్యము చుట్టు నున్న ప్రబలశత్రురాజులతో ననేకసంవత్సరములు విసువు విరామములు లేక పోరాడుచు నఖండవిజయలక్ష్మినిఁ జేకొని తనసామ్రాజ్యము నన్నివైపులకు విస్తరిల్లఁజేసి ప్రజాక్షేమము కొరకు ననిశము పాటుపడుచున్న ను వాస్తవీకైంకర్యము విడువఁడయ్యెను. చిన్నతనమునుండియుఁ బ్రాచీనభాషయం

దమితాదరణము గలిగి ప్రాంచికవివరంసుల స్నేహము సంపాదించి ముఖ్యముగ నానాటికవిసార్వభౌముఁ డగువాల్లేరుతో నంతేవాససాహచర్యమున మెలంగి యనేకపద్యకావ్యములను సంతకంఁటె పాచ్చుగ గద్యకావ్యములను వ్రాసి, సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌముఁ డయ్యెను. తాను వ్రాసిన గ్రంథములను వాల్లేరుమహాకవికిఁ జూపి యాయనచే సరిపఱిపించుకొని ముద్రించుచుండెను.

ఇక్కఁ జక్రవర్తి నెపాలియన్ ను గుఱించి విచారించెదము. సామాన్యకుటుంబములోఁ బుట్టి తనయతిమానుష ప్రతిభచే మహాసామ్రాజ్యచక్రవర్తి యై భవనైకపిరాతిశయమునఁ దన్ను మాన్పొవిన యరాతిబృందములనెల్లఁ దలక్రిందుఁజేసి మధ్యందినమూర్తంబువగిది విజృంభించిన యామహాప్రతాపశాలి ప్రాంచిభాషాయోషామణికిఁ గొన్నిస్వరచిత గ్రంథోపాయనములను సమర్పించెను. చిన్నతనములో ననేక గ్రంథములఁ జదివి తత్సారమును సమయసముచితవ్యాసరూపమున రచించి వెల్లడిచేసి వాగ్దక్ష్ణములోఁ దనయక్రతిమానానుభవమును గ్రంథరూపమున వ్రాసి తనమాతృదేశమున కొప్పగించెను ఇంతియకాక యామహాధీరుఁడు కదనరంగమున వైరినికాయములతోఁ బోరాడుచుఁ జిత్రలేఖనముగూడఁ జేయుచుండెనట! అతను చిత్రించిన చిత్రరపులు కొన్ని పుస్తకరూపముగ నిటీవల దొరకినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక భారతభూమి యందలి భూభ్రమల విద్యాకృషివరయుదము.

ఉత్తరహిందూస్థానమును దక్షిణహిందూస్థానములోఁ జాలభాగమును దనదిగ్విజయమున జయించి యశ్వమేధయాగము నొనరించిన సముద్రగుప్తుఁడు తాను బ్రచురించిన యలహాబాదుశాసనములో “తా ననేకకావ్యముల రచించినకతన కవిసార్వభౌముఁడయ్యె ననియుఁ దనకావ్యములు బీదలకు జీవనాధారము లయ్యె”ననియుఁ చెలియఁజేసెను.

కావ్యకుబ్జదేశాధీశ్వరుఁ డగుహర్షవర్ధనుఁడు ‘రత్నావళి నాగానంద నాటకములను రచించెను. ముంజభూపతి యగుభోజుఁడు శతాధికగ్రంథములను గీర్వాణభాషలో రచించి తనసాహిత్యమును బ్రగర్శించి సంగ్రామరంగమున సమస్తులఁ గోల్పోయెను.

హిందూదేశము జయించి ఢిల్లీసింహాసన మెక్కిన బాబర్ ఘాదుషా సారశీకభాషలో భారాళముగఁ గవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగెను. తఱచుఁ దనగుజ్జము మీఁద స్థిరీంచెయ్యుచుఁ బద్యముల నాశువుగఁ బలుకుచుండెనట! తనజీవిత

చరిత్రముఁ దానే వ్రాసికొని యీ విషయముల నన్నిటినిఁ దానే వ్యక్తపఱచెను. ఇంక మహాబుద్ధిశాలి యగునగ్నరుసాదుషాను గూర్చి వేతే చెప్పవలెనా? చేవా లయినఁ జేయలేని యీ చక్రవర్తి నిరంతరము పండితులగోష్ఠి మెలఁ గుచు మతచర్చలను వినుచు ననేక శాస్త్రములయందును గళలయందును బ్రా విణ్యము నలవఱుచుకొని మహావిద్వాంసులను గూడఁ దనయ్యైతచే డిందు పఱుచుచుండెను.

ఇట్లనేకులగు పార్శ్వోత్తములు లక్ష్మీకటాక్షపాత్రులై సరస్వత్సుపాస నయందుఁ గూడఁ గాలము గడపుచుఁ దక్షేవీపూజ్యము లగుకావ్యకుసుమ ముల నేర్పుతో నేర్చి కూర్చుచువచ్చిరి. ఈవిషయముఁ గూర్చి యంతవల్లు చెప్పట కొకటియే కారణము. మనదేశమందు బుద్ధిశాలు లగుగీర్వాణాంధ్ర పండితులలోఁ గొందఱు భూమిశులలోఁ గూడఁ గవు లుందు రన్నఁ గను బొప్పు లెత్తి పెదవి విడిచి యీనడింతురు. వారికొక కీన్ద్రబుద్ధివిషయమును గూర్చి యంత విడిచిగా వ్రాసితిని. చదువరులు క్షమింతురుగాక!

మఱి కృష్ణదేవరాయలర్చన మరలుదము. కృష్ణదేవరాయల గ్రంథరచ నావిషయముల గుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినవిమర్శకు లొకగొప్పపాఠశాఖఁ జేరియున్నారు. వా రెంతవల్లు కైవసు గృహ్యరాయలరాజ్యకాలజీవితమును గూర్చియే యాలోచించుచువచ్చిరి. తత్సూర్యపురజీవితము గుఱించి సూక్ష్మపరి శీలనఁ గావించరెరి.

కృష్ణదేవరాయలు సుమారు ముప్పదియేండ్ల వయసు వచ్చినపుడు సింహాసన మెక్కెను. సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత నతనికి నిరంతరము శత్రువులలోఁ బోరాటములు గలిగినను దత్సూర్య మాయనకు వలసినంతతీరు బడియు నవకాశము నుండినది. సుమారు రెండువందయేండ్ల వయస్సు వచ్చిన వఱకుఁ దనతండ్రి యయిన సరసరాయలు జీవించియే యుండెను. తలిదండ్రు లసంరక్షణలోను వారికంటె నెక్కువవాత్సల్యముఁ జూపుచుండిన మహామంత్రి తిమ్మరుసుయొక్క నైమాగ్నీశిక్షణముతో, నుండి కృష్ణదేవరాయలు చిన్ననాట నుండియు విద్యాబుద్ధు లామహామంత్రియొక్కనే విశ్వాభివృద్ధికముగ నేర్చు కొనుచుండెను. ఆహేతువునఁ దిమ్మరుసును 'అప్పాజీ' యనఁగాఁ దండ్రి యని పిలుచుచుండెను. ఈకాలమున రాయ లసమాన మగుగీర్వాణాంధ్రసాహిత్య ము సుపాదించుకొని యుండనోవు. కృష్ణదేవరాయల యావనదశను గుఱించి

న్యూనిజ్ మొదలగు చరిత్రకారులు తెల్పినవిషయములనుబట్టి చూడ రాయలవిద్యార్థిదశ యంతయు సంప్రీతికరముగ నుండెను. ఈవిషయమందును మఱి రాజ్యపరిపాలనావిషయమందునుఁ గృష్ణదేవరాయలు జగ్గనుచక్రవర్తి యైనఫ్రెడరికును (Frederic the Great) నెంతయు సరిపోలియున్నాఁడు.

కృష్ణదేవరాయలకును, అలసాని పెద్దన్నకును, గలిగినప్రథమపరిచయమును, దడుపరి క్రమముగా వృద్ధిచొందిన స్నేహమును రాయలు రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే, యవఁగా, విద్యార్థిదశయందే జరిగియుండె నని యేదలంచుచున్నాను. ఈప్రథమదశయందుఁ గృష్ణదేవరాయలు తనపేరు వహించియున్న మదాలసచరిత్రాది సంస్కృత గ్రంథములను వ్రాసియుండె నని నాయభిప్రాయము. ఈ గ్రంథములను, పెద్దనయొద్దఁ గవితాశుశ్రూష పొసఁగుచున్న కాలములో రచించియుండుటచేఁ గొంతమంది పండితులు పెద్దన్నగాఁ జేరచించి రనుప్రతీతి శోకమునకు వెల్లడించి యుండురు. జగ్గనుచక్రవర్తి, ఫ్రెడరిక్ విషయములోను నిట్టిలోకప్రవాదము పుట్టినట్లు కొంత చరిత్రదృష్టాంత మున్నది. ఏలయన, నాతఁడు రచించిన గ్రంథములను దొలుదొలఁ దనమిత్తుండును గవిశిరోమణియు నగు వాల్మీకిసకుఁ బరీక్షనిమిత్త మంప నతఁడు సరిచూచి వానిని ముద్రించుచువచ్చెను. ఏతాదృశసారస్వతపరిశ్రమసంబంధమే కృష్ణరాయలకును పెద్దన్నకును గలిగియుండె నని నాయాశయము. ఈసంబంధము క్రమక్రమముగా వృద్ధిచొంది పరస్పరగాఢానురాగమయ్యె నని సువిదితమే. కావునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచించిన వని చెప్పఁబడిన గీర్వాణగ్రంథములు నిక్షమగఁ గృష్ణరాయలే రచించియుండె ననియు వానిరచనయందల్లసాని పెద్దన్నగారి సహాయము మిక్కుటముగఁ బొంది యుండె ననియు నానిశ్చితాభిప్రాయము.

మఱియొకవిశేషము-ఈప్రథమకవితాప్రయత్నము లగుమదాలసచరిత్రయు సత్యావధూప్రీణము సను సంస్కృతకావ్యములను వ్రాసినపుడు కృష్ణదేవరాయలు కేవలము కవిత్వవిద్యార్థియై యుండవచ్చును; అనఁగాఁ గావ్యసృజినిఁ గవితాసామగ్రిని మున్నందు సేకరించు కొనుటయు, వివిధకావ్యధోరణుల నలవఱుచుకొనుటయు సభ్యాసకుని లక్షణములు గానఁ గృష్ణదేవరాయలు తన ప్రథమకావ్యప్రయత్నములలో నాయాతీతుల సభ్యాసించినట్లు గానిపించుచున్నది. లేనియెడల—

“సీ. కలికి తుత్ప్రేక్షోకమల జాతి పెంపెక్ల రసికు లొనన మదాలసచరిత్ర భావద్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితిని సత్యావధూప్రీణనంబు”

అను నీకద్యములో నున్న వివిధ కావ్యరీతిలక్షణములఁ బ్రత్యేకముగఁ బేర్చునుటకుఁ గారణము గాన్పించదు. అల్లసాని పెద్దన్న పంటి యాటితేటివకవి యొక గ్రంథము నొకవిధమైన కావ్యశైలికి నిదర్శనముగా ను మఱియొక గ్రంథ మును మఱియొక కావ్యశైలికి దృష్టాంతముగాను రచించి యుండునా ? ఏ గ్రంథ మునైనను సర్వావయవపరిపుష్టియు సర్వాంగసౌందర్యమును గలుగునట్లు రచించును గాని యలంకారములకు నిధిగ నొకదానిని భావదృవివ్యంగ్యములకు సేవధిగ నొకదానిని రచించుట యస్వాభావికము, నసంగతము. కావున నీసం స్కృత గ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలే కవితాభ్యాసకదళయం దున్నపు డల్లసాని పెద్దనాదులశిక్షణమున రచించి యుండె నని మన మూహించవచ్చును.

కొందఱు లక్షణకవులును వ్యాఖ్యాతలును గృష్ణదేవరాయలపేరున నున్నసం స్కృత గ్రంథములనే గాక యారని యాంధ్ర గ్రంథ మగునామకమా ల్యదనుగూడ నల్లసాని పెద్దనయే రచించినట్లు నానుడి వెల్లడిచేసిరి.

1. కామనూర్యశ్శుకవి తనయప్పకవీయములో “నాంధ్రకవితాపితామ హుండు ‘కొనియె’ ననుటకు ‘కొనె’ నని చెప్పె..... విష్ణుచిత్రియమునందు.

2 చ. ఉరు వగువిష్ణుచిత్రితనయోద్వహనంబును సంస్కృతాంధ్రవా గ్గరిమ నలంక్రియారసస ఖం బగునట్లుగఁ బెద్దనార్యుండు ధురభణితిక రచించె..... శ్రీనివాసవ్యాఖ్య.

3. గుడిపాటి వేంకటాద్రి:—

గీ. పేర్చి నల్లసాని పెద్దన్న యాముక్త, మాల్యదాఖ్యకృతి సమంచితముగఁ జేసె నీవు టీక సేయుము చెఱకునఁ, బండుబండినట్లె యుండుఁగాక !

అముక్తమాల్యదయందు విష్ణుప్రముగ నా గ్రంథమును శ్రీకృష్ణరాయలు రచించిన ట్లున్నను బైనుదహించిన వాక్యములఁబట్టి కొంతసందేహము కలు గుచున్నది. కావున నేతద్గ్రంథకర్తత్వసమస్య నిస్సంశయముగఁ దీర్చుటకుఁ దగి నఋజువును సంపాదించవలసియున్నది. మనయద్వైతవశమున నవధర మగుసా ధనసామగ్రి కావలసిసంత యున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన యాంధ్ర ప్ర బంధమగు మనుచరిత్ర కృష్ణదేవరాయలకే యంకితముచేయఁబడినది. కృష్ణదే వరాయలపేర నొక సంస్కృత గ్రంథము గూడ లభ్యమగుచున్నది. నీని నన్నిం టినిఘటిచూచి తారతమ్యములను నిరూపించిన నీకదాము తిప్పక నివృత్తికా గలదని నానమ్మకము.

(సశేషము)

కావ్యలక్షణము.

— అయలసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు, పర్ణకాల. —

కావ్యమున కనేకు లనేకరీతుల లక్షణముల వ్రాసియున్నారు. అందు మొదటివాఁడు దండి. ఈతఁడు కాలముచేతనే మొదటివాఁడుగాక లక్షణరచనచేఁగూడ మొదటివాఁడే యనవగును.

అందునకు ముందుగ నితరలక్షణకుల లక్షణములఁ బరిశీలించి యీతని మతము విచారితము.

“తదదోషే శబ్దార్థా సగుణా వనలంకృతీ కావ్యే” అని ముప్పుటుఁడు.

ఇందు గుణాలంకారవర్జితములకుఁ గావ్యత్వవ్యవదేశము లేమింటేసియు దోషసహితములకుఁ గావ్యత్వవ్యవదేశము లోకమునఁ బ్రసిద్ధముగ నగవడుటం జేసియు నీలక్షణ మాలంకారికసమ్మతము కానేరదు. ఇట్లే:—

“అదోషే సగుణా సాలంకారా శబ్దార్థా కావ్యం” అను విద్యానాథ లక్షణముగూడ నాలంకారికసమయవిరుద్ధ మవుటఁజేసి గ్రహ్యముగాదు.

ఇంకను నలంకారసర్వస్వకారాద్యాలంకారికుల మతములందలి దోషముల జగన్నాథవండితుఁడు నిరూపించియే యున్నాఁడు.

వండితాగ్రేసరుఁ డగువండితుఁడుగూడఁ(జగన్నాథవండితుఁడు) దాను సరసముగ లక్షణము రచించితి నని గర్వించియు దోషయుక్తముగనే రచించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు:—

“రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దః కావ్యం” రమణీయార్థ మన లోకోత్తరానందదాయకార్థము.

1. ఈరీతి మతమున శబ్దముగదా కావ్యము. అట్లయిన శబ్దగతగుణదోషాదులనే నిరూపింపవలెను గాని యర్థగతగుణదోషములఁ గాని, యంశక్రమాలభ్యవ్యాదులఁ గాని నిరూపించుట యప్రసక్త మగును. కరంకరాసంబంధముచే నర్థము లోకోత్తరానందదాయ కాన నద్దాని వచియించె నన్నచోఁ దాదృశానందదాయకములగు దృశ్యకావ్యాంగము లగు లాస్యాంగములకుఁ గూడఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమున లక్షణము రచింపవలయును. అట్లు శేయాలంకారికులమతమునను గానరాదు. దృశ్యకావ్యమున శ్రవ్యకావ్యమున నర్థద్వారా వలె లాస్యాంగద్వారమున లోకోత్తరానందము గలుగుట యనుభవదూష్యము కాదు. అచ్చో నీతఁడు శబ్దము కావ్య మని యర్థనిరూపణముఁ జేసి లాస్యాంగముల నిరూపింపకుండుట పూర్వాపంసందర్భహీనతం జూపుచున్నది. అట్లు లాస్యాంగములఁ జూపిన నాలంకారికవిరుద్ధ మగును.

2. ఇంతియకాక కేవలశబ్దమే కావ్య మన్నఁ గానేరదు. శబ్దమునకు రమణీయార్థప్రతిపాదకత్వ మున్న లేదు. హరిః, కృష్ణః, రామః, శంభుః ఇట్టిపదములవలన రమణీయార్థ మెట్లుపాడేయ మగును. ఆశబ్దముల కెట్లు కావ్యత్వము సంభవించును. తాదృశార్థప్రతిపత్తి వాక్యమునకుఁ గాని శబ్దమునకు లేదు.

3. మఱియుఁ గవిసంరంధము కేవల మ్మొకశబ్దమందే యనుట యనుభవవిరుద్ధము. వ్యంగ్యార్థప్రతీతియందు కవిసంరంధ ముచో నున్న దనుట నిర్వివాదాంశము. కవికర్త కావ్యము గదా! అర్థమందుఁ గవిసంరంధ ముండ శబ్దమే కావ్య మననగునా. కొన్నిపట్టుల వ్యంగ్యత్వమున శబ్దము సహకారి యగునట్లే యర్థము సహకారియగును.

అట్టిపట్టుల సర్థమునకే ప్రాధాన్య మున్నయెడలఁ గవిసంరంధ మర్థమందే యున్న సద్దానికేఁ గావ్యత్వ ముగీకరింఁ కుండుట విచార్యము.

ఈరీతి నాలంకారికులు దండిప్రోక్షమగు లక్షణము విడిచి, కావ్యలక్షణమును నిరిగ నిరూపింపఁజాలరైరి.

దండి యెంతవిశదముగ నిరూపించియున్నాఁడో చూడుడు:—

“తైః శరీరశ్చ కావ్యానాం అలంకారాశ్చ దర్శితాః॥

శరీరం తాపదిష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళి.

ఇచోచ్చ నిష్టార్థ మన=లోకోత్తరానందజనకార్థము వివక్షితము.

అనఁగా, లోకోత్తరానందజనకార్థవ్యవచ్ఛిన్నా ఆకాంక్షసహితా పదావళి కావ్యం, అని లక్షణము.

ఇష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా యనుటచే నొం దర్శగతిగుఱాదులం జెప్పట యత్ర సక్రకథనము కాఁజాలదు.

ఋక్వాదులందు శబ్దార్థోధయవృత్తిచే భావ్యకర్త మొదలగువారలచే “ఋచః పఠంతి” అను మొదలగు స్థలములయందు లక్షణ నంగీకరించుటఁజేసి “కావ్యం పఠితం అర్థస్థ సజ్జాతః” అను స్థలమందు లక్షణ నంగీకరించి లోకోత్తరం గుదుర్చుట శాస్త్రదూష్యము కాఁజాలదు.

ఈలక్షణమున గుణాలంకారవర్జితములకు దోషసహితములకుఁ గూడఁగా వ్యత్యము సిద్ధించుచునే యున్నది. లోకోత్తరానందజనకత్వము లేమింటేసి “పుత్రోజాతః మృత శ్శత్రుః” అను మొదలగు సవి కావ్యములు కాఁజాలవు.

కాన నేరీతి నాలోచించినను దండికృత మగుకావ్యలక్షణమే నిర్దోషముగ నున్న దనవలయును.

కొన్ని వృత్తములు : తన్మత భేదములు

— దుష్కారీ సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కొవ్వూరు. —

వాఙ్మయము వేదకాలమునుండియు గద్యాత్మకముగను బద్యాత్మకము గను విరాజిల్లుచుంటు సర్వలోకవిదితము. దాన నొకశాఖగా నుండి చిరకాల మునుండియు వాడఁబడుచు గద్యపద్యాత్మకముగఁ జెంపొందుచున్నది యాంధ్రభాష. ఇయ్యది పద్యాత్మకముగా వాడుకలోనికి రాకమున్న కొన్నిరకములగు దరువులవలెను జన్నచిన్న గేయములవలెను దాఱునుగూడముగఁ బాడుకొనఁబడుచు నుండెడి దని విమర్శకులు తెలిపియే యుండిరి. రాను రాను గద్యమునకన్నఁ బద్యమున స్త్రుతిసుఖము పొచ్చుగ నుండుటచేఁ గొన్నివిధములగు నియమములచేఁ గొన్ని పద్యములు బయలుదేఱినవి. ఇయ్యవి గానాగ్గములై హృదయరంజకముగ నుండుటచే జరుల కత్యంతప్రేమపాత్రములై ప్రబంధరూపములుగను దృశ్యకావ్యరూపములుగను సభివృద్ధి నందినవి. అట్టికావ్యముల నుండువృత్తములు బహువిధములై ననడకలు గలిగి నామాంతరముల నందినవి. వానినామముల ననుసరించి యీవృత్తమున కిన్నిపాదములనియుఁ బాదమున కిన్నియక్షరములనియుఁ గూడ నేర్పఱుపఁబడినవి. ఆయానియను ప్రకారము కూర్చుటలో నడక చెడిపోకుండునట్లును, సుకరముగ నావృత్తముల న్రాపికొనఁగోరువా రినియమానుసారముగా నడువవలె ననియుఁ గొన్ని గణము లేర్పడినవి. గణ మనఁగాఁ గొన్ని గురులఘువుల సమూహము. ఈ యవి యక్షరముల నాశ్రయించి యుండును. వీనినే “హ్రస్వం లఘు, సంయోగే గురు, దీర్ఘంచ” అని పాఠిని మొదలగువారు చెప్పియున్నారు. ఇట్టిగురులఘువులతోఁ గూడినగణములయొక్క నడక నాశ్రయించిన కూర్చే వృత్త మనఁబడును. ఈవృత్తపాదమున కెన్నియక్షరములుండునో యది యస్వవఛంద మని గూడ మనవారు పేరు పెట్టిరి. ఆఛందము లిరువదియూ అని లక్షణకర్తలు విభజించియున్నారు- ఈఛందములఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య కొన్నికొల్లతరబడి కలదు. ఈఛందములలోఁ జేరినవియే సమవృత్తము లనియు వీఛందముల దాటినవి విషమవృత్తము లనియు వీనవిభాగము. ఇట్టివృత్తములలో ననేకవిధములగు వర్ణావృత్తము రానురాను బయలుదేఱినవి. అట్టియావృత్తిలో నవిర్వాచ్యమైన సుఖము శ్రవణమునకు గలుగు నని మనపూర్వులు తలఁచి యుండుటచే

నిట్టియావృత్తి చేయవలయు నను నొకనియచుము కొంతకాలమునకు బయలు దేసినది. మఱి కొంత నాగరికకాలము రాను శ్రుతిసుఖార్థము నిలుపువల్లనంతరి నియమబద్ధమై తప్పక యాయావృత్తములఁ బరిగణింపఁబడుచు శాసనమైనది. ఈశాసనము లనేకరీతు లగునాచుములతో లక్షణగ్రంథముల నుదయింపఁజేసినవి. అట్లుగను మఱికొంతబలమును సంపాదించినవై యట్టినియమముల దాటరా దనియుఁ బద్యకవితల వల్లువారందఱినియచుములనే పాటించవలెననియు వట్లుచేయక పుస్తకముల వ్రాసిన వట్టికృతి నందినవారికి గొప్పగొప్ప కష్టములు వాటిల్లు ననియు వట్టిగ్రంథము కుగ్రంథమగు ననియుఁ గవి కుకవి యనిపించుకొను ననియుఁ జాటినవి. నాటినుండియు భాషాసాంప్రదాయము మాటుటతప్ప పూర్వనియమములు నిలిదియే యున్నవి. కాని రానురాను గొన్ని బిగింపులు పడలివని. భీమన కదియతులనే చెప్ప నప్పకవి నలువది యొక్కయతిని, మఱికొందఱిరువదియొక్కయతులను చెప్పియున్నారు. వారిలో వారే యఖండాదియతులవిషయమునఁ బూర్వయతుల ఖండించుచు స్వయత ధ్వజముల నాటియుండిరి. ఇట్లే వృత్తములలోఁ గూడ లక్షణకర్తలు కొన్ని భావభేదముల నంది యున్నారు. ప్రకృతమున నావృత్తములఁగూర్చి కొన్నియ న్నవ్యవిషయములను వారివారిమతభేదములను సీక్రిందఁ బొందుపఱుతును.

1. జలదరవవృత్తము:—“ననననననలుననలనొడఁబడినయవినయవిధివినుమురే
చన మనుయతిని నిలువఁగ మహిని జలదరవమగుగురువుతోనె.”

వైపుత్తమున రెండుపాదము లని గ్రహింపవలెను. లక్షణము లక్ష్యము గూడ నదియే. దీనిలో యతిస్థానము “మనువు” అనఁగా, బదునాలుగక్షరములు దాటినవెనుక నని చెప్పఁబడినది. ఇయ్యది యప్పకవీయమున “ధరణిధరగతి” అను నామాంతరము నంది యాలక్షణముగనే యున్నది. యతులు మాత్రము పాదమునకు రెండేసి గలవు. ఎనిమిదియక్షరముల తరువాత నొకయతియు, బదునాలుగక్షరములు దాటినవెనుక నొకయతియు నున్నది. కవి జనాశ్రయమునఁ బాదమున కొక్కయతియే నిలువఁబడినది. తక్కినలక్షణము లన్నియుపమములు.....

2. మానిని:—కారకములే క్రియ గన్గొన నేడుభకారము లొక్కగకారముతో
గారవమై చనఁగా యతిపంజ్రులగల్గినమానిని.....

పైపద్యపాదమునకుఁ మూఁడుస్థానముల యతి కనుపించు చున్నది,

గాని, “పండ్రెట” అని స్పష్టముగాఁ జాదమున శ్లోకయతియే యని కవిచెప్పినాడు. ఈవిషయ మప్పకవీయమున స్పష్ట మగును. అనఁగా నందు పాదమున విచ్ఛేదత్రయము గానుపింపలేదు. ఇంక ఛందోదర్పణమున నేతద్విన్న మార్గ మంగీకరింపఁబడినది చూడుడు.

“.....అద్రిభ సేవ్యగురున్విలసిల్లురస త్రయచి త్రయతుల్

పన్నుగ నొంద త్రిభాసురవిశ్రమభంగిగమానిని.....”

పై పద్యమున “రసత్రయ” అనుశబ్దముచే వృద్ధసములు గాన నాఱుక్షరముల వ్యవధానముగా మూఁడుయతు లని కవి స్పష్టపఱిచినాడు. ఆశబ్దముచే పదునెనిమిది యతుటకు వీలులేదు, “చి త్రయతుల్” అని బహువచన మున్నది గాన-ఉదాహరణను, చూడుడు.

“నన్న యొవర్చిన, వాహినియాతని, వామపదంబున, వాలెనన” ఇట్లే నాలుగుపాదములందును నాఱుక్షరములు వ్యవధానముగా యతి త్రయము నిలుపఁబడినది. తక్కినవిషయములలో లక్షణక్షరలైక్యము లేకపోలేదు. పదునెనిమిదియక్షరములు దాటినవెరుక యతియన్నను నిలరులకన్న భిన్నమే.

3. లయగ్రాహి:—

ఇంబడరఁగా భజనసంబులకడఁ భజనసంబులుభ కారమునొడంబడలయగ్రాహింబరఁగఁజెప్పకలశంబిడినయట్లయగఁంబుకృతివొడనమరుంబరహితార్థి.

పై పద్యమున గణములు తప్ప మఱేవిషయము చెప్పఁబడియుండలేదు. వృత్తమునకువలెఁబ్రాసకనఁబడుచున్నది. ప్రాసయతులే తత్తత్ స్థానములనిలువఁబడినవి, కాని, యవెన్నిపట్టుల నిలువవలెనో తెలియకు, పాదమునకు మూఁడు పట్టుల కనఁబడుచున్నవి. అనంతనిఘండమున “ఏకోనచత్వారింశస్త్రాత్రాగర్భితంబు త్రింశదక్షరంబులైన లయగ్రాహి యగు” నని మాటలతోఁ జెప్పఁబడినది. లక్షణమున యతులవిషయము కవిజనాశ్రయమునే యనుకరించుచున్నది. “ప్రాసముల్ గ్రండుకొని” యనుటవలన వృత్తప్రాసములు ప్రాసయతులుంగూడ గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవీయమున నగమ్యము లన్నియు వాచ్యములైనవి, గాన, దాని ప్రకారము చూచుకొనినఁ బై పన్నియు సరిగనుండును.....

4. లయవిభాతి:—పై వృత్తవిషయమున నందఱును నేకీభవించియే

యుండిరి. అప్పకవీయము ననుసరించి చూడ న్న్యాయతులు పాదాంత మగు పాదకు నిలువవలె నని తేలుచున్నది. కాని యప్పకవి లక్షణపద్యమును గొంత

దిద్దవలసియున్నది. “ససవద్యయము వెరుక ససగంబులను నిలిపి” అని యున్నది. ఇది తేవలము లక్ష్యవిరుద్ధము. ద్వయ మనుచోట త్రయ మని యుండవలెను. ఇయ్యది యచ్చుతప్పో పరికీలవత్తలలోటో యయియుండవలెను గాని అన్యథాకాదు.....

5. త్రిభంగి:—ఈవృత్తిపై భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కవిజనాశ్రయశ్రద్ధ వ్యాసగణములను రెండుసగణములపై భమసగలు పాదమునకుగలిగి యీవృత్త ముండు నని చెప్పెను. మఱియు “వడి దత్తున్ స్తానము లొత్తున్” అని యతి లేదనికూడఁ జెప్పియున్నాడు. అనంతనిధందమున నాఱుసగణము లును ససవమసగలనుగణములు పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇతరవిషయము లేమియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. లక్ష్యదృష్టిని జూడ మొదటి రెండుపాదముల రెండుస్తానయతు లున్నవి. మూఁడువ్యాసపాదముల మూఁడేసి స్తానయతు లగవకుచున్నవి. స్తానము కలదు. ఈలక్షణమును గవిజనాశ్రయ లక్షణమును జూడ నేమియు సంబంధ మున్నట్లుగువడదు. ఇతఁ, అప్పకవీయమును జూచిన, అఱుసగణములును రెండుసగణములును భమసగములు పాదమునకు లక్షణ మున్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని వద్యమునందు సగణము లాఱును ససభసగములును పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇది లక్ష్య విరుద్ధము. ససభమసగలని దిద్దిన విరోధ ముండదు. తల్లివిషయముల నియ్యది యస్పష్టముగ నున్నది. రెండువద్యము లుపయోగించి లక్షణము చెప్పినను నీతఁడు స్పష్టముగా నియమింపలేకపోయినాడు. “వద్యతీసంగి” అని వద్యమునఁ జెప్పినవద్యమునకు సరియగు వ్యము గనఁబడదు. స్తాన కలదు. పాదమునకు రెండుస్తాన యతులైన టగవకుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున “వడి దత్తున్” అనెడినియమము దీనిచే బాధింపఁబడెను. ఎనిమిదింట యతిస్తానము-అక్షరములతెచ్చుబట్టి యప్పకవిది నీతనిది నొకభందముననే పుట్టిన వని మాత్రము చెప్పవచ్చును. కవిజనాశ్రయని త్రిభంగి త్రిభంగిగానే యున్నది. ఇయ్యది విజాతీయమైన నామమాత్రసాదృశ్యముగా నున్నది.....

6. విషమసీధము:—ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమున నుత్సాహవృత్తము క్రింద గీతిగాని యాటవెలదిగాని రచించిన వైవృత్త మగు నని లక్షణము చెప్పఁబడ లేదు. ఈయర్థము స్పష్టముగా లక్షణమునుండి వచ్చుటలేదు. గీతి విష

గాని, “పండ్లట” అని స్పష్టముగాఁ బాదమున కొక్షయతియే యని కవిచెప్పినాడు. ఈవిషయ మప్పకవీయమున స్పష్ట మగును. అనఁగా నందు పాదమున విచ్చేదత్రయము గానుపింపలేదు. ఇంక ఛందోదర్పణమున నేతద్భిన్నమార్గ మంగీకరింపఁబడినది చూడుడు.

“.....అద్రిభ సేవ్యగురుద్విలసిల్లరస త్రయచి త్రయతుల్

వన్నుగ నొంద త్రిభాసురవిశ్రమభంగిగమానిని.....”

పై పద్యమున “రస త్రయ” అనుశబ్దముచే వ్యత్యసములు గాన నాఱుకరముల వ్యవధానముగా మూఁడుయతు లని కవి స్పష్టపఱచినాడు. అశబ్దముచే వదు నెనిమిది యతులకు వీలులేదు, “చి త్రయతుల్” అని బహువచన మున్నది గాన-ఉదాహరణను, చూడుడు.

“వన్నె యొనర్చిన, వాహినియాతని, వామపదంబున, వాలెననగ” ఇట్లే నాలుగుపాదములందును నాఱుకరములు వ్యవధానముగా యతి, త్రయము నిలుపఁబడినది. తక్కినవిషయములలో లక్షణాక్షరల కైక్యము లేకపోలేదు. వదు నెనిమిదియక్షరములు దాఁటిన వెనుక యతియన్నను నితరులకన్న భిన్నమే.

3. లయగ్రాహి:—

ఇంబదరఁగా భజననంబులకడ భజననంబులుభ కారమునొడంబడలయగ్రాహింబరఁగఁజెప్పకలశంబిడినయల్లయగఁంబుకృతిహిఁదనమరుంబరహితాశ్చి.

పై పద్యమున గణములు తప్ప మఱేవిషయము చెప్పఁబడియుండలేదు. వృత్తమునకువలెఁబ్రాసకనఁబడుచున్నది. ప్రాసయతు లే తత్త్వ స్థానములనిలుపఁబడినవి, కాని, యవెన్నికట్టుల నిలువవలెనో తెలియకు, పాదమునకు మూఁడు క్షుల కనఁబడుచున్నవి. అనంతనిఛందమున “ఏకోనచత్వారింశస్త్రాగర్భితంబు త్రింశదక్షరంబులైన లయగ్రాహి యగు” నని మాటలతోఁ జెప్పఁబడినది. లక్షణమున యతులవిషయము కవిజనాశ్రయమునే యనుకరించుచున్నది. “ప్రాసముల్ గ్రంధుకొని” యనుటవలన వృత్తప్రాసములు ప్రాసయతులుంగూడ గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవీయమున నగమ్యము లన్నియు వాచ్యములైనవి, గాన, దాని ప్రకారము చూచుకొనినఁ బై పన్నియు సరిగనుండును.....

4. లయవిభాతి:—పై వృత్తవిషయమున నందఱును నేకీభవించియే

యుండిరి. అప్పకవీయము ననుసరించి చూడ న్న్యాయతులు పాదాంత మగు వఱకు నిలువవలె నని తేలుచున్నది. కాని యప్పకవి లక్షణపద్యమును గొంత

దిద్దవలసియున్నది. “ససనద్యయము వెనుక ససగంబులను నిలిపి” అని యున్నది. ఇది కేవలము లక్ష్యవిరుద్ధము. ద్యయ మనుచోట త్రయ మని యుండవలెను. ఇయ్యది యచ్చుతపో పరిశీలనకర్తలలోటో యయియుండవలెను గాని అన్యథాకాదు....

5. త్రిభంగి:—ఈవృత్తిపై భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కవిజనాశ్రయక్ష న్నానగణములును రెండునగణములపై భమనగణ పాదమునకుఁగలిగి యీవృత్తి ముందు నని చెప్పెను. మరియు “వడి దప్పు” స్త్రాసము లొప్పు” అని యతి లేదనికూడఁ జెప్పియున్నాడు. అనంతనిఘండమున నాఱునగణములును ససనమనగణమునగణములు పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇతరవిషయము లేమియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. లక్ష్యదృష్టిని జూడ మొదటి రెండుపాదముల రెండుస్త్రాసయతు లున్నవి. మూఁడున్నాపాదముల మూఁడేసి స్త్రాసయతు లగపడుచున్నవి. స్త్రాసము కలదు. ఈలక్షణమును గవిజనాశ్రయ లక్షణమును జూడ నేమియు సంబంధ మున్నట్లుగపడదు. ఇతఁ, అప్పకవీయమును జూచిన, అఱునగణములును రెండునగణములును భమనగణములు పాదమునకు లక్షణ మున్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని పద్యమునందు నగణము లాఱును ససభనగణములును బాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇది లక్ష్య విరుద్ధము. ససభమనగణని దిద్దిన విరోధ ముండదు. తత్త్వవిషయముల నియ్యది యస్పష్టముగ నున్నది. రెండుపద్యము లుపయోగించి లక్షణము చెప్పినను నీతఁడు స్పష్టముగా నియమింపలేకపోయినాడు. “పద్యతినంగి” అని పద్యమునఁ జెప్పినపదమునకు సరియగు వ్యయ గనఁబడదు. స్త్రాస కలదు. పాదమునకు రెండుస్త్రాస యతులైన టగపడుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున “వడి దప్పు” అనెడివిషయము దీనిచే బాధింపఁబడెను. ఎనిమిదింట యతిస్త్రాసము-అక్షరముల ఔక్త్యబద్ధి యప్పకవిది నీతనిది నొకఁఁడముననే పుట్టిన వని మాత్రము చెప్పవచ్చును. కవిజనాశ్రయని త్రిభంగి త్రిభంగిగానే యున్నది. ఇయ్యది విజాతీయమై నామమాత్రసాదృశ్యముగా నున్నది....

6. విషమనీరము:—ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమున నుత్సాహవృత్తిము క్రింద గీతిగాని యాటవెలదిగాని రచించిన వైవృత్తి మగు నని లక్షణము చెప్పఁబడలేదు. ఈయర్థము స్పష్టముగా లక్షణమునుండి వచ్చుటలేదు. గీతి విష

యము పద్యమున లేనేలేదు. దీని నన్యలక్షణకర్తలమార్గ మారసి కొందఱు చిన్నమార్పు చేసిరి.

“ఉ త్సాహ మయ్యో నిదియు నుం బ్రశస్తముగ నొనర్పఁగన్” అనడిచోట, ఉ త్సాహమయ్యో గీతియును బ్రశస్తముగ నొనర్పఁగన్” అనిదిద్దినారు. అప్పుడు గీతినిషయము స్పష్టపడును. అనంతఁ డీ క్రిందిగీతిలో వృత్తమునకువలెఁ బ్రాస గూడ నుండవలె నని చెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

“ప్రాసములును పడులు భాసురంబుగ నిట్లు విలసితముగ నాటవెలఁదియందు నుత్సాహనొనర్చి యుత్సాహమది నిల్ప విషమసీస మమరు....”

చెప్పటయే గాని తాను జేసి యుండలేదు. మఱియుఁ గవిజనాశ్రయ మున నుత్సాహతుడను గీతియే యుండవలయు నని తేలుచున్నది. అచ్చటచ్చట సీతఁ డాటవెలఁదికిని గీతికిని యభేదము కల్పించి యున్నాఁడు. అనంతఁడు గూడ నన్నిసీపలక్షణములకుఁ గుప్తముగా నొకపద్యమునఁ జెప్పఁచు, ఉత్సాహ తుడను గీతి పరఁగ విషమసీసం బగు భానుతేజ” అని చెప్పట మైవిధిని బలపఱు చుచునేయున్నది. కవిజనాశ్రయుని పరస్పరసీపలక్షణపద్యమున విషమసీసము నకు “తుడనుగీతి పరఁగవిషమసీసం బగు భానుతేజ” అని లక్షణము చెప్పెను. దేనితుడనో చెప్పకపోవుటచే,

“అది యె సమసీస ముత్సాహ తుడను గీతి, పరఁగవిషమసీసం బగు... ..” అని దిద్దిరి. అప్పకవి యీవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. గీతమందు ప్రాస యనవపర మని లక్ష్యమునుబట్టి తేలుచున్నది. ఈవిషయమున ననంతఁడే మాగ్ధాంతరస్థుఁ డైనాఁడు.

7. వడిసీసము:—కవిజనాశ్రయమున “మున్నెకొన్న యతి పాదమందెల్ల నడరిన వడిసీసమనఁగఁ బరఁగు” అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. లక్ష్యముగూడ లక్షణవిరోధముగ లేదు. అనంతఁడు గూడ సీమతముననే చేరినాఁడు. అప్పకవి మాత్రము “అది నేవడి నిల్చి రావడే నదమెల్లఁ జేయనయ్యది వడిసీస మయ్యో” అని లక్షణమును జెప్పి లక్ష్యము తద్విన్నముగా నిచ్చినాఁడు. చూడుఁడు:—

“జయనారథిగాని, వినుతింకఁగానొల్ల, గీనాయకునిగాని, కీరిసేయ”

పైపాదాదిని ప్రాణియతి నిలిపి గొండవయర్థమందు వర్ణయతి నిలువఁ బడినది. మూడవపాదము మాత్రము స్పష్టముగా నున్నది.

“పద్మనాభునిగాని, పాటింపఁ గానొల్ల, బాణిపతిగాని, ప్రస్తుతింప”

ఈ పాదమున నభిన్న మగు వర్గయతి నిలువఁబడినది. దీనినిబట్టి చూడ లక్షణమందలి పదశబ్దాభిప్రాయ మెంతవఱకు సార్థకమో తెలియకున్నది. సీస పాదార్థమే పద మని తాను గ్రహించినట్లు తేలుచున్నది. అట్లు చెప్పట యనవ సరము. అట్టి ఖండమందు నిలువవలసిన యతి యొక్కటే గాన నిల్లీవిషయము న నన్యోన్యము భేదము కనుపించుచున్నది.

8. ప్రాససీసము:—కవిజనాశ్రయంబున నిద్దానిలక్షణ మిట్లున్నది.

“వృత్తంబునకువలె వెలయ నాల్గుగుల వెసఁ బ్రాసములు నిల్చి
విరతు లునువ.....ప్రాససీసంబగు”

ఈ పాదచతుష్టయద్వితీయతుల్యహారత్వము గీతియందుఁ గూడఁ బొడకట్టుచున్నది. ఇచ్చట, అనఁ తునిమతమున గీతమందు ప్రాసనియమ మగపడదు. ఈతనిలక్షణమునఁగూడ గీతివిషయమునే చెప్పియుండలేదు. ఈనియమము ననుసరించియే కొండఱుప్రాససీసలక్షణమునందే కలిపి యక్కిలిప్రాససీసమునకు లక్షణము నుభయలక్ష్యభూతిదృష్టితోఁ జెప్పిన కవిజనాశ్రయని పద్యమును గొంచెము సవరించిరి. “దీనిపశ్చిమార్థంబున ప్రాసంబు వేటొక్కప్రాస మైన” అనుచోట దీని, అనుదానిని తీసివైచి గీతి అని నిలిపిరి. అప్పు డర్థము గీతన్ = గీతియందునను, పశ్చిమార్థంబున = ప్రాససీసపాదద్వితీయభాగమునను, వేటొక్కప్రాసమైన = ప్రాససీసమందే ప్రాసనిలువఁబడెనో తదభిన్నమై తదధికమైన మఱియొకప్రాసమును నిలువఁగా నని చెప్పుకొనవలెను. ఇట్లు చెప్పుకొన్నచో, ప్రాసాక్కిలిప్రాససీసములలో ననంతఁడును నీతఁడును సఖ్యపడుదురు. అప్పుడు కవిజనాశ్రయమందలి పద్యలక్షణమున గీతియందలి ప్రాసనియమమును నాల్గవ సీసపాదఖండద్వయమందలి ప్రాసనియమమును సక్కిలిప్రాససీసమున కుదాహరణములు గాని ప్రాససీసమున కుదాహరణములు గావని గ్రహింపవలెను.

కవిజనాశ్రయనికన్న విశేషముగ వృత్తప్రాస, సర్వతఃప్రాస లనుసీసద్వయములను, అప్పకవి యనంతలు చెప్పినారు. అందఱుకవీయమున “ప్రాస మారంభులఁ బడిలంబుగానిల్పు, సక్కిలిప్రాససీ సాఖ్యమగును” అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. వృత్తప్రాససీసమునకే పూర్వముద్రణప్రతిలో సక్కిలిప్రాససీసమమపే రుండెడి దని యాపేజీలోఁ గ్రిందిభాగమున వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లైన నియ్యది పై లక్షణకర్తలతోఁ కిన్న మగుచున్నది. గీతపాదచతుష్టయమందును ప్రాసనిలువవలె నని వారిరువురమతము. గీత ప్రథమచతుర్థపాదము

లలో నే యీనియను మున్నజాలు వని యప్పుకవిమతము. ఎట్లైనను భేదము తప్పలేదు. అనంతరము గూడ నీవృత్తప్రాససీసమును జెప్పెను గాన నప్పకవీయమందలి నాచుమును మార్పక చూతమన్న ననంతరము గీతిలో నేపాదమందునను గూడఁ బ్రాస కావలె నని చెప్పియుండలేదు. లక్ష్యమునఁ గూడలేదు. కాన వివిషయముల భేదమనంగరాజులే కలసిరి గాని యప్పుకవిమతము వేరైనది. సర్వతఃప్రాససీసమున నిర్దేశము నేకీభవించిరి. ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమందలి ప్రాససీసముం దంతర్భవించదు. దీని, పాదచతుష్టయమందునను వృత్తమునకువలెఁ బ్రాస నిలువవలెను. సర్వతఃప్రాసమునఁ బ్రాసయు యతిస్థానమునఁ బ్రాసయతులును నయి యుండవలెను....

9. త్రిపద :—ఇయ్యది మూఁడుపాదములతో నున్నది గాన నా నా మము నందినది. దీనికిఁ బ్రాస మున్నది. యతి లేనట్లున్నది. ఈవిషయ మప్పుకవి చెప్పినాఁడు. “వళిలేక నలరారుఁ ద్రిపద” యని, కాని ప్రథమపాదమధ్యమున యతిస్థానమందువలె గుర్తునిలువఁబడినది. అయ్యది యచ్చులేప్పుయి యుండనోవును. లక్షణకర్తలు సందేహముగాఁ బద్యముల వ్రాయుట యిట్టిప్రమాదములఁ గలిగించుట సహజమే. మఱియు నది పాదచతుష్టయస్థమ కలుగఁ జేయుచున్నది. ఈ ప్రథమపాదయతివిషయమున నప్పకవీయముననే గాక తత్త్వినవారి గ్రంథములఁగూడ నిట్టిభ్రాంతియే కనఁబడుచున్నది చూడుఁడు.

కవిజనాశ్రయము :—త్రిదశేంద్రులాటగు । పదియగు నెడనకుఁ.

ఛందోదర్పణము :—సరవిఁ బ్రాసమునంది । సురవతుల నలుపురు.

అప్పుకవీయము :—తోలుతను నల్గురిం । ద్రులు రెంటుమూటను.

పైవారు యతివిషయమును గూర్చి చెప్పుకున్నను గూడ దని చెప్పిన యప్పుకవిగూడ నిట్టిసందేహమునకుఁ దావు లేకుండ వ్రాయలేకపోయినాఁడా? కాదు. ఇది కేవలము మనస్సుకోచమే. కవిజనాశ్రయమున యతియున్నదా? లేదా? అక్షనిర్ధారణ లేక యతి కనుపించుచుండుటచే ననంతరముఁగూడ గోడ పైపిల్లివాటముగ నెట్లనుకొన్నను బాధకలుగ దని నందిగ్ధముగాఁ జెప్పి యున్నాడు. మఱియొకసంగతి. కవిజనాశ్రయమి లక్షణలక్ష్యములకు విరోధమున్నది. దానికి సరియగుసర్థము కుదురకున్నది. పైవారిలక్షణమైన నావృత్తమునకుఁ బట్టలేదు. అందువలనఁ దప్పునుటకువీలులేదు. ఏమందురా? అయ్యది.

“విసరుహోద్భవగణం రసదశస్థానదో”

విసరుహనేత్రే గణమెబద్ధుడవు

విసరుహనేత్రే త్రివదినే

అనెడి కన్నడలక్షణమునకు సరివడి యున్నదని క్రింద వ్రాయఁబడినది. పై పద్య ప్రథమపాదమందుఁ గూడ యతి కల దనియే సూచించుచున్నది, గాని, యీ భేదముల నేది నిశ్చయమో ప్రమాణగ్రంథలక్ష్యము దొరకునటకును నిర్ణయింపఁజాలము. ఈపై వారిలక్షణమునకుఁగవిజన్మాశ్రయునిలక్షణపద్యముల సరిపుచ్చవలెనన్న రెండవపాదమును-

“గదియరెండిటను మూడిటను” అని సరిచేసిన భేదమువాటిల్లక గణములు మాత్రము సరిపడును.....

10. చోపద:—దీనిలక్షణ మన్నిటియందునను సమముగానేయున్నది. అనంతఁడు మాత్రము పాదాంతమందు లఘువునే నిలిపినాఁడు. తక్షిణవారి లక్ష్యముల గురువున్నది.....

11. షట్పద :—ఇయ్యది రంగరాట్ఠందమున స్పష్టముగా నున్నది. అటుపాదములచే నుండుట యిద్దానికి సార్థకనామము. ఆచీంద్రగణములు నొక చంద్రగణమును బాదత్రయ మగు నని దీనిలక్షణము. ప్రాస కలదు. వడి లేదు. చంద్రగణము మూఁదాటుపాదములనే యుండును. కవిజన్మాశ్రయమున నీ యర్థమే చెప్పఁబడెను గాని పద్యము ప్రభ్రష్టమైనది. ముద్రణ పాదవిభాగము గాలేదు. ప్రాసము కొన్ని కట్టలఁబోయినది. గణములకూర్పు పోలేదు. దానిని

“త్రిదశేంద్ర గణములు

కుదురనిర్మాడిడి

కదియనంత్యంబునఁ జంద్రఁగూర్చి

తుది యిట్లుగాకూర్పు

నది యతిలేక ష

ట్పద మగు మల్లియరేచనాఖ్య”

ఈరీతిగా సవరించిన లక్ష్యలక్షణసమన్వయముగా నుండును. ఇంక నప్పు కవీయమున నీలక్షణ మంతయు సరియగురీతినే యున్నది గాని లక్ష్యపద్యమున “పాద మీసూటిలో నాల్గుఁజేసిన” అని యున్నది. ఈనాల్గు అనుదాని కర్థమున్నట్లు లగఁకడదు. కొంచెము మార్చిన సరిపడును, గాన, దీనియైపాటూ పాదముల

“భాసిల్లమూడగు, నీమాటిరెట్టింది”

అను చిన్నమామూల శేయవలెను

ఇట్లు లక్షణక్షరలలో సనేకభేదము లనేకస్థలములఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇంకను కొన్ని వృత్తములలోఁగూడ నున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిని ముగించితి. ఈ యిట్లు సామాన్యముగాఁబూర్వలక్షణముల దిద్దుటవలన వచ్చుచున్నవి. రాను రాను మూఁడువాల్కుతాబ్బములవాఁటికిఁ గవి తన గ్రంథమునఁ బ్రయోగించిన పదములు నశించి, అధికచాతమయము లగుచున్నవి. ఇట్లే కొంతకాలమునకు నిరర్థకములు గూడ నగుచున్నవి. ఈదిద్దులు పూర్వమునుండియు వచ్చుచునే యున్నవి. నూతనముగ వ్యాకరణ మొకటి న్రాయవలెనన్నపండితుఁడు కొన్ని ప్రయోగములఁ బ్రమాణగ్రంథముల మామూలచేసి యిట్టివిశేషములు తత్పూర్వము లు చెప్పియుండలేదని నేనే క్రొత్తగాఁ బరిశీలించితి ననియుఁ గూడఁ జెప్పట మనము ప్రాథమికవ్యాకరణాదులలోఁ జూచుచునే యున్నాము. ముఖ్యముగా నతి కష్టతరములగు నిట్టిపెద్దవిషయముల నొకకద్యమున నిమిడింపవలె నన్న నస్పష్టత లెక్కువగానే యుండును; గాని యేకచ్ఛందోజాతములై నామసాదృశ్యము ను గూడ నందుచు వానివానినియమములలోను గణములలోను భేదము లక్షణక్షరలలోఁ గననగుట వింత. ఇయ్యది చారివారి స్వతంత్రములను దెలుపుచున్నవి, గాని, నియమప్రకార మనుసరించుట లేదు. ఇట్లు వృత్తములలోనే గాక యతులలో, బ్రాసములలో మఱియు సనేకవిషయములలో నిట్టిమతభేదము లుంటచేతనే శాస్త్రము కఠినమై బహుమాగ్గములఁ ద్రొక్తుచున్న దనుట సర్వవిదిత మని విరమించుచున్నాను.

సోమనాథస్తవము.

— బండారు తమ్మయ్యగారు, కాకినాడ. —

వయిపేరుగల చిన్నదివడకృతి యొకటి పాలకునికి సోమనాథకృత మని చిరకాలమునుండి వాడుకలో నున్నది. ఈ వాడుక ననుసరించియే, ఆంధ్రవత్రిక దుందుభి సంవత్సరాదిసంచికలో, పాలకునికి సోమనాథునిఁ గూర్చి నేను వ్రాసినవ్యాసములో “సోమనాథస్తవ మని మఱియొకదివడస్తవము తెలుఁగుభాషలోనే యాకవిసరుని దొకటి గలదు” అని వ్రాసితిని. ఆంధ్రగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటితమయిన బసవపురాణము పీఠికలోఁ దగ్గరింభవరి ప్తర్త లగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సోమనాథస్తవమును గూర్చి నేను వ్రాసిన వ్రాత నిరాధార మని యాక్షింపివాక్యములు లిఖించిరి.

“అది యోరుఁగంటిలో ముడిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృత మై ముద్రిత మైన మోక్షోపాయ” మరుపుస్థకమునఁ గల సోమనాథస్తవమే యగునని దానికిఁ గ్త్ర పాల్కునికి సోమనాథుఁ డనుట నిరాధారము. దాని ముగిం పిట్టిన్నది. “బత్తుల సంగంబు, భక్తసన్తోష్టి భక్తులపదసేవ, పదపడి చేయఁగరుణ నొసంగవే, కైలాసవాస, గురునాథ శ్రీపాలకునికి సోమేశ!” తద్రచనము సోమనాథునిరచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొనిన సోమనాథస్తవ మింకొకటి కల చేమో! సోమనాథుని గ్రంథముల నెల్లఁ బఠనపాఠ నాది ప్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు తచ్చివ్యవరంఠరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి బసవన్న* యాగ్రంథమును తేర్కొనలేదు.”

పూర్వోక్త మయినవావ్యాసమును వ్రాయునప్పటికి నేను శ్రీశంకరారాధ్యులవారు ప్రకటించిన మోక్షోపాయ మనుగ్రంథమును జూచి యుండలేదు.

* పద్యబసవపురాణమును పాలకునికి సోమనాథుని కంఠితముగా రచించినవాఁడు పిడుపర్తి బసవకవిపుత్రుఁడు సోమనాథుఁ డని యాగ్రంథమువలనను సందలి గద్యమువలనను గానవచ్చును. కాని శ్రీశాస్త్రిగారు తమవిచారితమిహోభవతితముగఁ దగ్గరింభక్తగ పిడుపర్తి బసవ గాని సోమనాథుఁడు కాఁడని వ్రాసినారు. అట్లే వీరకైవశీశ్వానోభక్తగ పిడుపర్తి బసవన యని యాగ్రంథమువలనఁ దెలియుచుండఁగా సోమనాథుఁ డని వ్రాసితి. తండ్రి కొడుకులఁ గూర్చి వీరొసర్వన యాతర్చిల్పులు, తామయామలు వప్తయూము అని “పిడుపర్తికవులు” (సమకర్పిని ది 80-4-32) అను వ్యాసమున సప్తయూముగ నిరూపించియుంటి.

అప్పుటికి నేఁ జూచిన సోమనాథస్తవము, వీలూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ కొంకణు
టూరు నాగభూషణముగారు ప్రకటించిన యొకముద్రగ్రంథముతోనిది. దాని
లో సోమనాథస్తవమే గాక, కోటప్పరగడ, సహస్రరగణకూలిక మున్నగువరి
ప్రకటించఁబడినవి. అందులో సోమనాథస్తవము చివర “ఇది శ్రీ చాల్మీరికి సోమే
శ్వరవిరచితము” అనికూడ ముద్రించఁబడినది. దీనినిబట్టియు వీరవైవస్వతవంశ
మునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుచున్న వినిశిడివిబ్బియు నీకృతి పాలకురికి సోమ
నాథకృతమే యను విశ్వాసముతో నావ్యాసములో నే వట్లు వ్రాసి యుంటిని.
శాస్త్రిగారి వ్రాతలను జూచినతరువాత శ్రీకంకరాధ్యులవారు ప్రకటించిన
మోక్షోపాయ మరుగ్రంథమురు గూడఁ జూచి యందుఁ బ్రకటిత మయిన
సోమనాథస్తవమురు శ్రీ నాగభూషణముగారి గ్రంథమందలిదియు నొకటియే
యని గ్రహించితిని.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగా రీద్విపదకృతి సోమనాథకృతము కా దనుటకుఁ
గల కారణములను విస్మయముగ వివరింపరయిరి. కృత్యంతమున నున్న “గురు
నాథ శ్రీ పాలకురికి సోమేశ, వరచుప్రభుండైన చాల్మీరినిలయ” అనుపంక్తు
లనుబట్టి యీకృతి యన్యవాదకోలాహలమును సీతకళకమువలెనే పాలకురికి
సోమనాథుని కంకితముగా వారని శిష్యప్రశిష్యకోటిలోఁ జేసిన మాటియొకకవి
రచించియుండు వనుభ మకు లోపయి వీరిట్లు వ్రాసియుండరుగదా ! అట్లే యై
వచో నీభము కేవలము నిరాధార మని యీస్తవమును పవిత్రరమ్యముగఁ బఠించు
వారికిఁ దోఁపకమానదు. వయిపంక్తులలో సంబోధించఁబడిన చాల్మీరికి సోమే
శుఁడు పాలకురికి సోమనాథకవి జుష్టపాదమగు పాలకురికి గ్రామమున సోమేశ్వ
రనామమున వెలసిన శివలింగమే గాని యా పేరుగల యొకమావత్తఁడు గాఁడు.
పాలకురికి సోమనాథకవి విజాముర్రాష్ట్రమున నోరుఁగంటి స్తాంతమున నున్న
పాలకురికి వాస్తవ్యుఁడని యాగని గృహనామమును బట్టియు, అన్యవాదకోలా
హలమందలి సీ. “భవదీయసంబంధభాసురంబయ్యె నేభాగ్యంబు చేసెనో పాల
కురికి” అను పద్యమునుబట్టియు గ్రహించఁదగును.

పాలకురికియందు వెలసిన సోమనాథేశ్వరుని పేరే మనసోమనాథకవి
కాతని తల్లిదండ్రులు పెట్టియుంచురు. ఈవిషయములు శ్రీ శాస్త్రిగారు కూడ
గుర్తింపకపోలేదు. “సోమనాథుని వెలపు” అను శీర్షికక్రింద వారు వ్రాసిన వా
క్యములు చిత్తగించువది. తనస్వగ్రామమున వెలసిన సోమేశ్వరుని పేర సోమనా

భుండు తన ప్రథమవయస్సులో నీకృతి రచించి యుండవచ్చును. ఈపాలకురికి సోమేశ్వరుండు బత్తెర పోతనామాత్యునకుఁ గూడ మొదట నిష్పదైవముగా నుండినట్లు పాలకురికి ప్రాంతమున నివృత్తికిని వాడుకలోనున్న

“పాలకురికినిలయా- సోమయలింగా పాదములకు శరణు- పురమగ బత్తెర పోతరాజుకు మీరు కోరిన వరములు కృపచేసినారట- పాల్కురికినిల యా.....”అను పాటవలన గ్రహింపఁదగును. కావునఁ గృత్యంతమందలి “గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ” ఇత్యాదివాక్యము లీకృతి సోమనాథకృత మనుటకు బాధకము లెంతమాత్రము కానేరవని విస్పష్ట మగును. ఇంక నిది సోమనాథకృతమే యని యనుమానించుటకు నాకుఁ దోచిన సాధకముల నివే దించుచున్నాఁడ.

సోమనాథుండు బసవపురాణ, ఘడితారాధ్యచరిత్రముల యవతారిక లలో ద్విపదకావ్యరచనమును సమర్థించుకొనుచు వ్రాసిన వాక్యములును ద్వి పదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లుననుటకు “అనియతగల్గెఁ” “యతిర్వా” “ప్రాసోవా” అనిచూపిన ప్రాచీనసూత్రములను జూడ నాతనికాలమునాటికి లోకమున ద్వి పదకావ్యములయెడ నొకకరణి నిరసనమును ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి గూర్ప రాదను నభిప్రాయమును వ్యాప్త మయినట్లు లూహించుటకుఁ జాలనవకాశము కలుగుచున్నది. సంగీతమునందును, ఇంద్రచంద్రగణములతో నేర్పడు సీసగీతా దికములందును జెల్లెడి ప్రాసయతి యట్టిగణములచేతనే యేర్పడి పాటవలెఁ బాడుకొనుటకు దుక్కిలి యనువగు ద్విపదలలోఁ జెల్లనేర దనుట సమంజస ముగాఁ దోచదు. ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి వంగీకరించుట ప్రాచీనకవి సమృత మనియే నాయభిప్రాయము. మన కుపలబ్ధము లయిన ద్విపదకావ్యములలో సోమనాథనికృతులే ప్రాచీనతములు. అంతకుమున్ను వెలసిన ద్విపద కావ్య ములు మనకు లభింపనందునఁ బ్రాచీను లీప్రాసయతి నెంతవఱకు ద్విపదలలోఁ బాటించిరో నిర్ణయింపరాకున్నది. కాని తనకాలమునాటికి వ్యాప్త మయిన యీప్రాసయతి నిరసనమును సోమనాథుండు గూడ మొదటఁ గొంతవఱకుఁ బాటించి వయస్సుమీఱినకొలఁదిఁ, బాండిత్యము హెచ్చినకొలఁదిఁ ప్రాచీనసా ప్రదాయమును గుర్తించి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లు ననుటకుఁ బ్రమాణము లను గ్రహించినతరువాత దానిని బాహుటముగ నుపయోగించినట్లు తోచు చున్నది. ఇందుల కీసోమనాథ స్తవమే తార్థాణము. బసవపురాణ ఘడితారా

ధ్యచరిత్రములలో సోమనాథుడు విపులముగను బాహులముగను బాటించిన యీ ప్రాసయతి సోమనాథస్తవములోఁ గావ్యచిత్రముగఁ గానవచ్చుచున్నది. శంకరాచార్యులవారి ముద్రితప్రతియందలి యీ క్రిందిపంక్తులు చిత్రగింపుఁడు.

- (1) వరుసగా నఖలంబు వరసిరక్షించు ।
- (2) గురుచరేశ్వరుఁడవై ధరణికివచ్చి ।
- (3) బడయనంబెన్నకు బడిపనుల్ చేసి ।
- (4) పిట్టవృక్షపెట్టితట్టలుమోసి ।
- (5) ఎన్నెన్నిచర్యలఁ బన్నితిపిపు ।
- (6) మృదునిసద్భక్తులు గుడిదినచోట ।
- (7) పుడమిభక్తులయింద్ల బడిపనుల్ చేయు ।
- (8) లింగార్చితంబైన మంగళసాద ।
- (9) నిరతంబునీభక్తవరులకు మిగుల ।

వీనిలో 1, 2, 5, 8 పంక్తులకు వరుసగాఁ బ్రాసయతి రహితములయిన “అరయఁగా నఖలంబు హరియింపుచున్న” “గురుచరేశ్వరుఁడవై కుతలంబు సొచ్చి” “ఎన్నెన్ని జన్మంబు లెత్తితినిన్ను” “లింగార్చితంబైన లీలాప్రసాద” అను పాఠములు గూడఁ గొన్నివ్రాతప్రతులయందును గంఠపాఠముగ నీస్తవమును జదువు కొందఱు భక్తులపాఠములందును గాన వచ్చుచున్నవి. సోమనాథునకు సమస్తమయి యాతనిచే నమర్థింపఁబడి బసవపురాణ వండితారాధ్యచరిత్రములలో విపులముగాఁ బ్రయుక్తమయిన ప్రాసయతి విరళముగనయిన సోమనాథస్తవమునఁ గాన వచ్చుటగూడ నీకృతి సోమనాథకృతమే యనుట కవకాశ మొసంగుచున్నది. బసవేశ్వరునిఁ గూర్చియు నాతని సమకాలికులగు భక్తుల గుఱించియు సోమనాథునికిఁ జెలియవచ్చి బసవనియందు భక్తి యంతురించిన తొలు దొలుతటి కాలమున సోమనాథుఁ డీ గ్రంథము రచించియుండు నని నాయభిప్రాయము. ఇందు బసవని ప్రసక్తి స్వల్పమాత్రముగనే యుదాహరింపఁబడినది. చూడుఁడు.

“వరమశివాచారభక్తిమర్మములు । బసవన్న మొదలైన భక్తులశైల ।”

ఉపలబ్ధములయిన సోమనాథుని కృతులలో నెల్ల ననుభవసార మనుచు ద్యకావ్యమే మొట్టమొదటి దని నాయాశయము. ఆకృతి రచించునప్పటికి సోమనాథునికి బసవనిసంగతి యంతగాఁ జెలిసి యాతనియందు భక్తి కుదిరినట్లు

గానరాదు. అట్లుగాక యాతనియందు భక్తికుడిరిన ప్రాథవయస్సులోనే సోమనాథుఁ డాగ్రంథమును వ్రాసె నన్నచో దానిలో మల్లికార్జునవంధితుని మూఁడుపద్యములలోఁ బేర్చినయొ బసవని పేరైన నెత్తకుండుటకుఁ గారణము కానరాదు. ఈవిషయమును “పాలకురికి సోమనాథకవి; కులగోత్ర ప్రశంస” అను వ్యాసమున (పరిమల్పిత్రిక సం॥ 19 సం॥ 3-4-5 లో) విస్తరించి యుంటిని. కావున, అనుభవసారరచనమునకు ను, బసవపురాణ రచనమునకు ను మధ్యకాలములో బసవస్తోత్రపరము లగు పంచప్రకారగద్య, నమస్తాంగగద్య, మున్నగు గద్యకృతులను రచించుట కించుక పూర్వ మీ సోమనాథస్తవము సులభతైలిలో భక్తుల యుపయోగమునకయి రచింపఁబడి యుండునని తోచుచున్నది.

ఇందలి రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదని శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి గాని యందులకు దృష్టాంతములను జూపరయిరి. నాకుఁ జూడఁగా బసవపురాణ రచనమునకును నిందలిరచనమునకును బాటింపఁదగిన భేద మేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు. సోమనాథునకుఁ బ్రయోగిరమయి యాతని కృతులందుఁ గానవచ్చెడి యనుప్రాసముమాత్ర మీలఘుకృతియం దంతిగాఁ గానరాదు. కాని యిది శాస్త్రిగారి వాదమున కొక ప్రబలాధారము కాఁజాలదు. ఇది సోమనాథుని ప్రాథమికకృతులలోఁ బరిగణింపఁదగిన దని మనవి చేసియే యుంటినిగదా! అయినను తైలిషయమున గ్రంథమందలి క్రిందిపాదములను జతగించి బసవపురాణరచనమునకును దీనికిని బాటింపఁ దగిన భేద మున్నది లేనిది విజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక !

“పాయక కిన్నర బ్రహ్మయ్య పిలువ, హోయని పల్కిన యెడయ రక్షించు
చెన్నయ్యభక్తావళివంబుగొన్న, పన్నగకుండలాధరణరక్షించు
జంగమలింగప్రసాదసేవము, నంగంబుగాఁగఁ దా నంగీకరించి
తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి, మనమున నెడలించి మక్కువతోడ
నిరలంబునిభక్తవరులకుమిగులఁ, బరిచర్యలొనరించు భక్తి నాకొనఁగు”

ఇక గ్రంథసహిత్యమును విచారితము- ఈకృతియందలి ప్రథమపాదము “శ్రీ గురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ” అనునది యాషడ్వేదములతో బసవపురాణవంధితారాధ్యచరిత్రములతోఁ గొన్ని యాశ్వాసారంభములఁ గానవచ్చుచున్నది.

శ్రీ గురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, యోగాత్మ! భక్తిమహోత్తుంగసంగ ।

(బ॥ పు॥ ఆ 4)

శ్రీ గురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, భాగమహోదార పాల్కుర్చిమూర ।

(పం॥ చ॥ వాదప్ర॥)

సోమనాథుని కృతులలోఁ దఱచుగఁ గానవచ్చు నెట్టదయను ప్రాచీనతల్ప మిందుఁ గూడఁ బ్రయత్న మయినది. అన్నదర్శన న 'నేను' అనుటకు మాటు "తాను" అను ప్రాచీనసంప్రదాయము కూడ నిందుఁ గానవచ్చును.

"తిట్టినవారిని దీవించువారి, నెట్టణ యొకటి యన్నేర్పు నాకొనఁగు

..... తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి"

అనంతఁడు మున్నగు లాక్షణికులు చెప్పిన, "గీ. మొదలి తెలుఁగుపై సంస్కృత పదమొకండు । జరగ లోకరూఢిని సమాసంబు చొరదు, పూని ముజ్జగంబులు వనఁ జోలుఁగాని, యితఁడు ముజ్జగద్వందీతుఁడనఁగఁ జనదు॥" అనులక్షణమునకు సరిపడని 'ముల్లోకవంద్య' "ముల్లోకనాథుని" మున్నగుప్రయోగములు సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందును, అనాటిశాసనములందును గల వని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసిరి. ఈసోమనాథస్తవము ముద్రితప్రతిలోఁ గానవచ్చు "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అనుపాఠమునకుఁ గొందఱుభక్తుల కంతపాఠమునందును, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్త్రాఢ్యాలయమందలి నె 1244 రు తాళపత్రప్రతియందును "ముజ్జగదాధారమూర్తిరక్షించు" అనుపాఠము గానవచ్చుచున్నది. అదియే కవిపాఠ మయినచో నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వమునకు సాధకమే యగునుగదా ! అప్పకవిచెప్పిన 'ముకారయతి' ప్రాచీనకవిసమ్మతము గా దని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసినారు గాని యాయతిగూడఁ బ్రాచీనకృతులలోఁ గన్పించితముగఁ గానవచ్చుచునే యున్నది. బసవపురాణముననే యొందురెండు ప్రయోగములు గలవు.

భువినలుపాద్దడి మువ్వరిలోనఁ

(పుట 48)

పురహరార్చితునకు మున్నెత్తుకేలు

(పుట 237)

కావునఁ బయిని జెప్పిన "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అను నవియే కవిపాఠ మున్నను నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున సాధకము కానేరదు.

“అజ్ఞానమనియెడియంధకారమున, మగ్నుండనైవిమ్మునుటచుచునుంటి.”

ఈపాదములు సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున బాధకములు కా నోవును. ఇట్టిప్రాసము సోమనాథునకు సమ్యక్ముగాఁ దోఁవదు. పరిషత్తార్థాలయమందలి వ్రాతప్రతిలోఁగూడ నిట్లే యున్నది. కాని యిచ్చటఁ గవిపాఠము మఱుగుపడి యథాపాఠము నెలకొననేమో యని నాయనుమానము. మఱియు నీపాదములు ప్రతీప్రము లయినను గావచ్చును. ఈసోమనాథస్తవము విశేషముగ భక్తులకంతపాఠములయూలముననే ప్రచారమందున్న లఘుకృతి యగుటచేఁ గొన్ని ప్రతులలో లేనిపాదములు మఱికొన్ని ప్రతులలో నుండుటయు నట్లే కొన్నిటిలో నున్నవి మఱికొన్నిటిలో లేకుండుటయుఁ గూడఁ గాననగును. కొన్నితాటాకు ప్రతులలోఁ గాన్పించు “అదికి నాదిమై యఖలలోకములు, మోదంబుతోఁబ్రోచు ముఖ్య రక్షించు” మున్నగుపాదములు శ్రీశంకరారాధ్యులవారి ముద్రితప్రతిలో లేనేలేవు. కృత్యంతమందలి యాక్రిందిఫలస్రతిలో

అనుదినంబీస్తవ మర్థిఁబఠించు, బనిపూనిచదివిన భక్తితోవినిన
నరయంగవ్రాసిన యభవుభక్తులకు, దొరకునుముక్తి యుదురితములే తొలఁగుఁ
బరమలింగైక్యవంప్రాప్తిచేకూరుఁ, బరిహృతంబగు జన్మబాధలన్నియును
బరఁగంగ షట్స్థల భావంబుచెందు, గురుభక్తి చెన్నొందు గోవ్యంబుగాను
పరమప్రభుండైన పాల్గుర్నిలయఁ, కరుణతో నొసఁగవే కలకాలమెల్ల.”

సంబోధనరూపమున నున్న చివరి రెండుపాదములును బ్రక్రమము ననుసరించి “పరమప్రభుండు పాల్గురికినిలయుఁడు । కరుణతోఁ బ్రోచును గలకాలమెల్ల” అని యుండఁదగు ననియు నదియే కవిపాఠ మయి యుండుననియు నాతలంపు. పరిషత్తార్థాలయమందలి తాటాకు ప్రతిలోఁ జివరపాదము నేను జెప్పినట్లే యున్నది.

ఇక నీకృతి సోమనాథకృతము కా దనుటకు శాస్త్రిగారు చెప్పెడి ప్రబలకారణము పద్యబసవపురాణకర్త సోమనాథునికృతుల నుదాహరింపుచుఁ జెప్పిన “బసవపురాణంబు, వండితారాధ్యులచరితంబు, ననుభవ సారమును.....” అనుపద్యములో సోమనాథస్తవము ను బేర్చిన కుండుట యొకటి. ఈపద్యమున సోమనాథునికృతు లన్ని యు నొకటి యైన విడువక యేకరూపు పెట్టఁబడిన వని యెన్నఁ దగునా? అట్లే యైనచో, ఎత్తుగీతి మూఁడవపాదమందలి “అది యగు కృతులే”

అనుదానికి వర్ణప్రయోజన మేమి? సోమనాథుని కృతులలో “మల్లమ
దేవిపురాణ” మను నొక ద్విపదకావ్యము కూడఁ గలదనియు దాని ప్రతి
యొకటి కన్నూలుజిల్లా పండికొట్టుమారులో నొకలింగాయతునియొంటఁ జూ
చితి మనియు శ్రీపెండ్యాల వేంకటసుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు రాకపరి వ్రాసియుం
డిరి. కద్య బసవపురాణార్థ పయిపద్యములో నీ గ్రంథమును గూడఁ జేర్చిన
లేదుకదా! అతివిస్తరమేల? ఆతఁ డాపద్యము సీసపాదములందును గీతము మొ
దటి రెండుపాదములందును సోమనాథుని కృతులను తెప్పఁ దగినన్ని చెప్పి
భక్తివాని నాదిత్యముచే నూదించుచు మూఁడువాల్లు పాదములను “అదియ
గుకృతుల భక్తిహితార్థబుద్ధి, తెప్ప నవి భక్తపథలలోఁ జెల్లుచుండు” అని
వ్రాసినాఁడు. అదిత్యముచే గ్రాహ్యము కాఁదగు నితరకృతులలో నీలఘుకృతి
యుఁ జేరఁదగును. కావున నిదిగూడ శాస్త్రిగారివాదమున కుపకరింపఁజాలదు.
కొన్ని సంవత్సరములయి “భారతి”లోఁ బ్రకటించిన “పాలకురికి సోమనాథుని
గురుప్రశంస” అనుచ్యాసములో విజయనగర చాస్రవ్యులు నామిత్రులు శ్రీ నిడద
వోలు వేంకటరమణగారు కూడ సీసోమనాథస్తవము సోమనాథకృత మనియే
చేర్చినది. బహుశః వీరు వీరిజనకులును బహుశః గ్రంథ పరిశోధకులు నగు
శ్రీనిడదవోలు సుందరము పంతులుగారివలన నట్లు తెలిసికొని వ్రాసియుండు రని
తలంచుచున్నాను. పెద్దలు పలువు రిట్టి లీలఘుకృతిని సోమనాథకృత మనియే
తలంచియుండిరి. తలంచుచున్నారు. పరివర్తునైతఁ బాఁడాగారమందలి వ్రాత
కృతులను గూర్చి పరివర్తుత్రికలోఁ బ్రకటించు వివరణలోఁ గూడఁ దత్పత్రికా
సంపాదకు లీలఘుకృతిని “శివస్తోత్ర”మని చేర్చి పాలకురికి సోమనాథకృతము
కానోపు ననివ్రాసిరి. దీని కర్తృత్వవిషయమున నా కాయాధిజ్ఞానము లేకున్నను
నిట్లు చిరకాలానుగతముగ వచ్చుచున్న యభిప్రాయము ను ద్రోసి వేయుటకుఁ
దగిన కారణములు లేక దానినే నేనుగూడ ననుసరించితిని. సోమనాథకర్తృత్వ
విషయమునఁ గల సాధకబాధకముల నివృత్తు వివరించితిని గదా! బాధకము
లకన్న సాధకములే యెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నవి. పాలకురికి సోమేశ్వరస్వా
మిపేర నిట్టి స్తవ మొనర్చుకవి సోమనాథుఁడు తక్కు మతియొకఁ డాకాలమునఁ
గానరాఁడు. అతని శిష్యప్రశిష్యులు పిఁపపై బసవవాదులు దీనిని రచించియుం
డు రని తలంచుట కవకాశము లేదు. వారికిని పాలకురికిని సంబంధ మంతగాఁ
గానరాదు. వారి వ్యగ్రామమగు వీడవట్టును, అగ్రహారముగాఁ బుడసిన దోకి

పట్టును కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని వని నాయభిప్రాయము. మఱియుఁ
లిచుచు బసవన వీరశైవ దీక్షాబోధయు వారని తనయుఁడు సోమనాథుఁడు
వ్రాసిన ప్రభులింగలీలయుఁ జూడ నందుఁ బ్రాసయతి ప్రయోగములు గానరా
కున్నవి. అందులకుఁ గారణము వారి కాలమునాటికి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి
చెల్లదను పూర్వాభిప్రాయము మరల వ్యాప్తమగుటయు దానిని ద్రోశివేయు
సాహసము వారికి లేకుండుటయు నని నేఁ దలంతును. కావున సోమనాథస్తవ
మునఁ గావ్యద్విగ్రుగఁ గానవచ్చు ప్రాసయతి ప్రయోగములు గూడ నీకృతి కర్తృ
శ్యమును వారి కారోపించుటకు బాధకము లగును. శ్రీవృథాకరశాస్త్రిగారు
గాని తదితరులు గాని వట్టిమాటలచేఁ గాక ప్రబలపరమాణులచే నీకృతి సోమ
నాథరచితము గా దని నిరూపించినచో నేను గూడ వారియభిప్రాయము ననుస
రించుట శెట్టియభ్యంతరమును లేదు.

శ్రీకంకరారాధ్యులవారి గంభములో నీసోమనాథస్తవము తరువార
“చక్రస్తవము” అను మఱియొక లఘుద్విపదకృతి కూడ నున్నది. ఈరెంటికిని
వైలీభేదము గానరాదు.

సోమనాథస్తవమునకంటె నందుఁ బ్రాసయతి కొంచె మెక్కువగాఁ బ్రయు
క్తమయినది. అదికూడ సోమనాథకృతమేమో యని నాయనుమానము. అకృ
తీయందలి యాక్రింది పంక్తులకును బండితారాధ్య చరిత్రమందలి ద్విపదపాద
ములకును గల సాదృశ్యమును జూచి విజ్ఞులు విషయవిగ్లయ మొనరింతురుగాక!

“భక్తపుత్రుండను భక్తపాత్రుండ, భక్తుల శ్రీపాదపద్మసేవకుండ
భక్తులబొగడఁ బాల్చుడు కవీంద్రుండ, భక్తులదూతను భక్తులబంటు
భక్తులలెంకను భక్తనత్పాణి, భక్తులచెలికాండ భక్తబంధుండ (చక్రస్తవము)
బసవనిపుత్రుండ బసవగోత్రుండ, బసవేశుశ్రీపాదపద్మశేఖరుండ
బసవనిబొగడఁ బాల్చుడుకవీంద్రుండ, బసవన్నబొగడఁ బాల్చుడుపాతకుండ
బసవన్నదూతనే బసవన్నబంటు, బసవన్నయిలుపుట్టుబానిసకొడుక
బసవన్నలెంకనే బసవన్నలెంగి-
(మం॥ చ॥ దీక్షాప్రకరణము)

గ్రంథ స్వీకారము.

(1) తంజావూరాంధ్రనాయకరాజచరిత్రము: — గ్రంథకర్త బ్ర! కురుగంటి సీతారామయ్యగారు యం. ప. ఉపద్రష్ట, సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయము, తంజావూరు. వెల రు 2—0—0.

గ్రంథకర్తగా రాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునఁ దామిచ్చిన యుపన్యాసముల పరీక్షాపత్రమునఁ బ్రకటించినందుల కాంధ్రలోకము వీరికిఁ గృతజ్ఞతనుఁ జూపవలసియున్నది విశ్వవిద్యాలయమువా రీగ్రంథము నేలాకో ప్రకటించియుండలేదు. గ్రంథకర్త విశ్వవిద్యాలయమున వైసుచాన్సిలరుగా రగు, సర్. రాధాకృష్ణకాగారి కీగ్రంథము నంకిత మొనర్చెను. గ్రంథము దేశోద్ధారక కా. వాగేశ్వరరావుగారి సహాయమున నాంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున ముద్రింపఁబడినది. ఏదేశమున విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపఁబడినవో యాదేశచరిత్రమును సమగ్రముగ విశ్వవిద్యాలయ వక్షమునఁ జరిత్రవేత్తలచే నుపన్యాసము లిప్పించి వానిని గ్రంథరూపమున ముద్రింపవలసిన భారము విశ్వవిద్యాలయాధికారులపై యున్నది. అట్టియాశయము నిఁక నైన నుజ్జీవింపఁజేసి యాంధ్రచరిత్రమును ప్రాచీనకాలమునుండి నేటివఱకును దనుచారిత్రికన్యాసకులచేఁ గాని యితరులచేఁగాని రచింపఁజేసి యాంధ్రులమెప్పును విశ్వవిద్యాలయాధికారులు పొందుదురుగాక యని కోరుచున్నాము.

పాండ్యులచరిత్రమును, గాంధీపురపల్లవుల చరిత్రములో మధురనాయకులచరిత్రమును మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రకటించియున్నారు. తంజావూరు మహారాష్ట్రరాజుల చరిత్రమును కె. యస్. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరుగా రాంగ్లమున రచియించియున్నారు. తంజావూరు నాయకరాజుల చరిత్రము నెవ్వరును రచియించియుండలేదు. ఇందుల కాధారములను గ్రంథకర్తగా రనుబంధమునఁ జూపియున్నారు ప్రథమమున ముఖ్యసాధనములను గూర్చి చర్చించుచు నముద్రితగ్రంథములలోఁ బెక్కు ముద్రితగ్రంథములను తేర్చిరి. మన్నారుదాసవిలాసము, వాల్మీకిచరిత్రము, కంఠరాయచరిత్రము ముద్రితగ్రంథములే. మొదటిది సాహిత్యచరిత్రకాశితము, రెండవది సరస్వతీపత్రికయందు ముద్రింపఁబడినది. మొదటి రెండుపన్యాసముల గ్రంథకర్తగారు చోళమండల, విజయనగర సామ్రాజ్యవృత్తాంతముల వలయునంతకుఁ జర్పించి, తంజావూరుముతో సంబంధములే

ధించిన దగుటచే మధురనాయకవృత్తాంతమును సంగ్రహముగ నిచ్చిరి. మిగిలిన యుపన్యాసములు తంజావూరునాయకరాజులను గూర్చినవే. రఘునాథాభ్యుదయము, అచ్యుతరాయాభ్యుదయము, వరదాంబికాపరిణయము, సంగీతసుధ, సాహిత్యరత్నాకరము, అలంకారరత్నాకరము మున్నగు గ్రంథములనుండి చారిత్రికవిషయములఁ జూచి హిరాను మున్నగుచారివ్రాతలను ఖండించిరి. అనుబంధమున టైలరు మున్నగుచారి గ్రంథములనుండి వలయుభాగములను తేర్చియున్నారు. తగువిమర్శనముతో నాయకరాజులరాజ్యకాలములను నిర్ణయ మొనర్చిరి.

విజయనగరరాజులవలె, తంజావూరు నాయకరాజులును సంగీతసాహిత్యాదులను బోషించుటయే గాక తాము గ్రంథములను రచించి యాంధ్రులకు మార్గదర్శకులయిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ జాలభాగ మీ రెండుసంస్థానములు నున్నదశయం దున్నపుడు వెలువడినదే. నాయకరాజులకాలమున వాఙ్మయ మెట్టిమాడ్పులను పొందినదో, యేయేగ్రంథములు వెలువడినవో మున్నగువిషయము లీగ్రంథమునఁ జర్చించఁబడియుండలేదు. నాయకరాజులు సంస్కృతాంధ్రములఁ బోషించి గ్రంథముల రచించఁజేసిరిని మాత్రము సూచించఁబడినది. గ్రంథకర్తగారు కేవలము చారిత్రికదృష్టితో గ్రంథమును రచియించిరిని తోచుచున్నది ద్వితీయముద్దణమున నైన నొకటి రెండధ్యాయముల నీరెండుకతాబ్జములయందు సంస్కృతాంధ్రవాఙ్మయములు, మిగిలిన లలితకళలును నెట్లభివృద్ధిపొందినవో చర్చింతురుగాక! రచియించిన గ్రంథ మాంధ్రులకు మిక్కిలి యుపయోగకరము. రఘునాథాదులు వారి కెల్లపుడును స్మరణీయులు. ఇట్టిగ్రంథమును రచించిన సీతారామయ్యగారికిని ముద్రణమొనరించిన యాంధ్రపత్రికాధిపతులకును మనకృతజ్ఞతావందనము లొసంగుచుఁ బ్రతిగ్రంథాలయమును విద్యాలయములును నీగ్రంథమును గొని గ్రంథకర్తగారి కుత్సాహ మొసంగుదురుగాక యని కోరుచున్నాము—

(2) అన్నపూర్ణ - 1-2 భాగములు - శ్రీపులుగు రత్న లక్ష్మీవరసమాంబ గారిచే శ్రీ చామోదరముఖ్యోపాధ్యాయుని వంగభాషాగ్రంథమునుండి యాంధ్రీకరింపఁబడి, ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౭౨, ౭౩ కుసుమములుగాఁ బ్రకటింపఁబడినవి. ప్రథమభాగము, నాల్గవకరణములు 205 పుటలు, ద్వితీయభా

గము, ఆఱుగ్రకరణములు 203 పుటలును. భాగము 1 కి రు 1-8-0 వల. పితాపురములో ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయములో దత్తకాశకు లగు కవిరాజహంస వోలేటి పాగ్వతీశముగారియొద్ద దొరకును.

(3) ఆంధ్రకుందమాల- కవిశేఖర వడ్డాది సుబ్బారాయచరితము. దేశ సేవాపత్రికనుండి పునర్ముద్రితము దిక్షాగక్యతమూలమునందలి సంస్కృతపదలాలిత్యము దెలుప వక్కఁజేయదు. ముద్రసిద్ధనాటకాంధ్రీకర్త, లగుకవిశేఖరులును నాంధ్రదేశమున సువిశ్రుతులు. కావున మచ్చునకై వారియిరువురిపద్యములనుఁ గొన్నింటిని పాఠకులకుఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో. తస్యాః స్వహస్తరచితా మివ కుస్తమాలాం

సాదృశ్యేన చ సీతాసు పదాని తాని

ఛాయాం చ దేవగణికా విదధాతు యేన

రామం కథం స్మృశేతి హస్తకటాస్తవాత్తైః.

5-3.

ఉ. ఆమెస్వపాణిచే రచిత మన్నటు దోఁచుఁగఁ గుందమాల, తద్గోమతిపైకలంబునను దుల్యతఁ గానఁగ రాఁ బనాంశముల దామరసాకరంబునను దత్ప్రీతిబింబము సల్పుఁగాక యయ్యామరవేశ్యఁ గామునిఁ బయంటచెఱంగున నేల వీచెడిగ.

శ్లో. మధ్యాహ్నార్థమయాభితాప మధికం తోయావగాహా దయం

సీత్యా పారికగార్హికర్ణపవనై రాహ్లాద్యమానాపనః

మస్తం మస్త ముపైతి కూల మనునా వక్షఃప్రణున్నై ర్జలై

రాత్రా స్తం కరభూతర్షుంకృతిసరి త్తల్లోలచక్రః కరీ-

3-17

ఉ దినమధ్యాహ్నమయాభితాపశిఖ శాంతిం బాందఁ దోయావగా

హనముం జేసి జలార్ద్రకర్ణపవనం బాస్యం బలర్పంగ మె

ల్లన వక్షఃస్థలనున్నవారి దరిఁ బొర్లంగాఁ గరాఘాతజ

ఘ్వనితోడం ధునిఁ దోఁచుఁ బెదరగవృత్తం బేనుఁ గొడ్డెత్తడుగ.

దీనివల రు0-12-0. కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములో దొరకును.

(4) వరమయోగినిలాసము- ద్విపద. ఎనిమిదియాశ్వాసములు. తాళ్ల పాఠ తిరువేంగళనాథరచితము. అష్టమహిషీకళ్యాణ మనుద్విపదకావ్య మిది యనిచే.

(5) ధర్మఖండము- ఈదులపల్లి భవానీకళాపీఠాధ్యక్షునిచేతము. తొమ్మిది యాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. దీనిని, పరమయోగివిలాసమును, శ్రీ పితాపురము సంస్థానాధీశు లగు శ్రీశ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు వండితపరిష్కృతము చేయించి ప్రకటింపించిరి. పరమయోగివిలాసమునకు బరిష్కర్తలు, శతావధాని, ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు. బ్ర॥ శ్రీ॥ పెద్దాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పీఠిక వ్రాసిరి. ధర్మఖండము విమర్శకాదర్శక పదకుదుటి వీరరాజుగారిచే బరిష్కరింపబడినది. మఱియు వారిచేతనే వ్రాయఁబడిన 44 పుటల యాపొద్ధాతముతో నలరారుచున్నది.

పరమయోగివిలాసము, వైష్ణవధర్మాగ్రేసరులగు పన్నిద్దతాత్పర్యులచరిత్రము. దీనినే తిమ్మభూపాలుఁడను నొకకవిరాజు పద్యకావ్యముగ రచించెను. ధర్మఖండము, స్థాందాంతర్గతము. ఈగ్రంథములోని ప్రధానమైన యితీవృత్తము- వాల్మీకిమహర్షిచరిత్రము- నీతి, భక్తి, ధర్మప్రతిపాదకము లగు నుపకథలతో నొప్పియున్నది.

పరమయోగివిలాసము-కొను 8 పుటలయాకృతిని 648 పుటలు గలది. ధర్మఖండము- కొనుపై జాననే రెండుసంపుటములును 877 పుటలు గలది.

భాషాపొషకులగు నీమహారాజావా రిదివఱకు, పురాణపండిత మల్లయ్య శాస్త్రిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును, వ్యాఖ్యానముతోడి ప్రభావతీత్రద్యున్నమును, (అల్లమరాజుసుబ్రహ్మణ్యకవికృత) భద్రాపరిణయమును ప్రకటించి యాంధ్రలోకమునకు మహాపకార మొనరించిరి.

ఈగ్రంథము లమూల్యము లగు టంగావలయును మూల్యము నాయా గ్రంథములపై నిర్ణయించి తెల్పియుండలేదు.

జవరాల వస్త్రచాచ్యురాలవు నన్నుఁ బరిచరుఁగా నేలవలె నటన్న
మాట మఱచితె జగములఁ బాటిగలదె, త్రిదశనుతనామ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి నామ భాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ. ౫౧
క్షితిలోన నెట్టి విశిష్టకులంబునఁ బుట్టఁగా నేమి తా నెట్టిచదువు
చదువఁగా నేమి ప్రాగ్జన్మకర్మఫలంబు లనుభవించుకతీర దొనర నరున
కిందైన నందైన నెందైన ననుచిత ముందుముందయ్యె నాయందు నీవు
సందు లేకున్ని నిస్సందేహ మందుఁ జరాచరాంతర్యర్థి వగుట వేడి
పెలుఁగు గలచోటఁజేకటితొలఁగకున్న, త్రిభువనంబులఁబెడనపురీలలామ-
బహుభాషలేల నీపాదపద్మముల తోడేసరి కడిదోసెఁడేసిమాడ
లనువొంద రాశివోసిన దాని నేనొల్ల నందు కిందొక పాత్ర్య మనువదించె
దను జత్తగింపు నాతల్లి శాశ్వతపదార్థంబవు నీవు తిరంబుగాఁగ
(నవనిఁ) గలుంగ నింద్యం బస్థిరంబైన కించిదర్థమున కాసించనేరఁ
(జేకుజీన నవ్య)సుధవీడి చేదు పెదకు, లేల గలఁడమ్మ పెడనపురీలలామ-
తల్లి సాధాగ్యమతల్లి కారుతకల్పవల్లి చల్లనిచూపు లుల్లసిల్లి
పెదచల్లి సకలసంపదల నాయందెల్ల వేళల వర్ధిల్లి విమలభోగ
ములపెల్లి ముచ్చగంబులకెల్ల రాగిల్లి యల్లనల్లన గిరిపల్లె నల్ల
మల్లేశ్వరునిఁ దారసిల్లి కొమరుఁగన్న తల్లి సేదయనల్లఁ దొల్లిపున్ని
యములువన్నియ కెక్కిదోసములుస్రక్త, దృఢముమదిఁజెక్తఁబెడనపురీలలామ-
లది మొద లిది తుద యనలేదు గాని నీ పెనిమిటికన్నఁ జక్రినివిభుం దె
వండన్న యని వావి వరుసలు ప్రియవయస్యలు గాంచి సరసంబు లాగునప్పు
దొదవి నీపెదవులఁ గదిసిన ముసిముసినెగవు వెన్నెల మూఁడుజగములకు వి
కాస మొనర్చిన న్నాచుఁగాత మదీయ దేహతాపంబులు దీట నీల
లోహితఁడుచేరఁబాటఁబురోహితఁడగు, భృంగిరిటుజేరఁబెడనపురీలలామ-
నీలమేఘచ్ఛాయ నెనయ మై కనుపునిగుల తట్టితకాంతి తథుకులీన
రత్నసానుపయోధరముల కుంకుమరక్తి గెరికాదులభంగి గడలుకొనఁగ
ముకుర(కపో)లవిస్ఫురితచందనచర్మ భాశేభశ్యద్యుతి మేళగింకుఁ
బూర్ణచంద్రనిభాతిఁ బొల్చు నెమ్మోమునఁ దిలకంబు లాంఛనస్థితినిఁ దనరఁ
త్రియునికొఁగిట మెఱయ నీహోయల భూత, సృష్టికిరవయ్యెఁబెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి నామ భాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౫౨

దివిజాధిపతి పూర్వదిశ బృహద్భానుఁ డాగ్నేయభాగమున దక్షిణపారిత్వ)
 దేశంబు(ననుగాలుఁ) డాశరవీరుఁ డవాచీనమున వేక్ష వరుణదేవుఁ
 డవరదిగ్భాగంబునందు సదాగతి వాయవ్యమున నరవాహనుం డు
 దీచి నీకానుఁ డాదిక్ష్ణిణముననుడి కొలుపు గొల్వఁగఁ బెద్దకొలుపుకూట
 మున వసించిన ప్రభురాణి వనజపాణి, నీలమణివేణి పెడనపురీలలామ- ౮౭
 బాలార్చిత్రోటిప్రభాభాసమానమై యుద్భవించిన పరఃజ్యోతి వీవ
 నియతి సృష్టిసిథిలయకర్త లగుమూఁడుమూర్తుల కాధారమూర్తి వీవ
 జ్ఞానవైరాగ్యనిష్ఠలఁ జెంది వ్రలించు సనకాదులకుఁ దపశ్శక్తి వీవ
 స్వర్గమానవబలిసద్భావోకనివాసవరుల కుచాస్యదైవంబ వీవ
 నిఖిలభువనంబులకు నితః నీవు కంటి, తెప్పవలెఁ గాదె పెడనపురీలలామ-౮౮
 విశ్వేశ్వరస్వాయి వేమకఁ జెల్లింపఁ బూని కాశిని నన్నపూర్ణవైతి
 వరమల్లికార్జునశక్తిమిశ్రాకీఁ దీర్పు గమకించి శ్రీగిరి భ్రమరి వైతి
 వేకామ్రనాభుని కిష్టార్థ మొసఁగ నపేక్షించి కాంచి కామాక్షివైతి

* * * * *

వైతిభువనైకమాత వేమైన నీవ, మైలభించితి పెడనపురీలలామ-రామ- ౮౯
 భ్రమరీచికురజత భ్రమరీకృశానుశు భ్రమరీదిగా)త్ర నేత్రత్రయీత్ర
 యీస్తోత్రపాత్ర మోహిత...ర్దిని మహిషాసురమర్దిని హరినితాంత
 దుర్దిని దా దుఃఖాబవిదావకీలి కీలితరత్నకింకిణీయు
 తామల...తరానందమగ్నదుష్కృతజన్మభగ్న గౌరీసమాఖ్య
 వై మరాళమానససరోధు, రీకృతసమాఖ్య పెడనపురీలలామ
 రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ, ౯౦
 వేదవేదాలు నిన్ను వేదాంతసూక్తులఁ గొనియాడుచుందు శేషునఁజెలంగి
 తాత్పర్య శేవేఁ దర్హవాదంబుల వాదించు రొకనిన్ను వరుసఁజేసి
 వైయాకరణులు సువర్ణరూప మెఱింగి చదువుచుండురు నిన్నుఁ బదిలపటిచి
 యోగమవిదులు బీజాక్షరంబులు గూర్చి జపమొనరురు నిన్నుఁ ద్రిపుటిఁజేర్చి
 మోక్షుఁడేతులు తలదాల్చి మ్రొక్కుదురుధ, రిత్రిజనులెల్లఁ బెడనపురీలలామ
 రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ, ౯౧
 ఎల్లలోకంబుల కేలికిసానితై ధర సర్వజీవుల తప్పు లరసి
 దండింప నొక్కలు దరిచి వాంఛితముల నిండింప నేర్పిన కొండరాచ
 జానపు నామెడఁ దప్పుఁ బట్టఁదలంచితే నీకు దొరకదే తెల్విఁగల్గు

రాజు వలంచికే యోజ దెబ్బలు లేకపోవు గావున దయాంభోధివగుచుఁ
గాది రక్షించుటకై కార్య మిపుడు, లేవనక నన్నుఁ జెననపురీలలామ-
నీమహామహిమ వల్లంబుగ న్నాటలు రెండు వేలున్న శేషుండఁ గాను
నిన్ను దర్శించగ మున్నో క్షవేకన్ను లున్ననిలించముఖ్యుండఁ గాను
నిన్నుఁ బూజించ దండిసహ స్రకరసోదహముల బాగాసురుండఁ గాను
నిను ప్తరియించంగ నేనాముఖములు గలయలకలహంఁ గామిఁ గాను
గాని పూనితి మన్ననఁ గాంచి చిత్ర, వృత్తి గరుణించు పెదనపురీలలామ-
డికకే నీనామ ముచ్చరించుట కాని జిహ్వకుఁ బరితృప్తి చెందఁగలదె
నీరూప మారయఁ గోరి చూచుట కాని కన్నుల కేఁగటఁ గాంచఁగలదె
చాల నీకథలు (ముచ్చటనిను) టే కాని వీనుల కాస్త్ర విమనఁగలదె
మతిమతి నీకు నచుచ్చరించుట కాని మనమున కేమైనఁ దనివి కలదె
నిన్ను విని కని భజియింప నేర్పు గలదె, పృథ్విజనులకుఁ జెననపురీలలామ-
కాళీ భయప్లవవ్యాధి వికలచూరీ వీరసమరకేరీ పరాకు
దుర్గా విధూతదుర్చార్గా శ్రీతార్యవర్గా సదాముదితధర్గా పరాకు
రంభానిభోరు విస్రంభా నిరస్తదంభా వృథూరోజకుంభా పరాకు
మారీ కుమారి కామారీ కుభృత్తుమారీ యతీవచుకుమారీ పరాకు
గాక చీకాకు మదిసోఁడనీక నన్నుఁ జించి రక్షించు పెదనపురీలలామ- ౯౧
కరణు వేఁడెద నన్నుఁ గరుణఁ జూడవు పిన్నవాఁడఁ గాపాడనే వేఁడికన్ను
గలవేల్పుదొరపాని కడలికూఁతురిముద్దుఁగోడలిదయను కేకుతినవిద్య
కొలఁదిని నిన్ను వేపలుకులు శతసేవకద్యంబులు రచించి ప్రస్తుతించి
తి నిది యొప్పు విధించిన గొప్పతపో తెలియ నామనవిని నాలించి తప్పు
లున్న నైరించి రక్షించు నన్నుఁగని వి, రించినుతనామ పెదనపురీలలామ- ౯౨
ము న్న నేకవిధంబుల న్నిన్ను వేఁడుకోఁగా నేఁడె (వెంట) నే కనికరింపుఁ
జాఢ్ధి నాపై మించు సోఁకిన మాఢ్ధి నింతియె చాలు కాదేసమస్త
లోకంబు లేకాల మాకాంక్ష నానావిధైశ్వర్యభోగంబు లనుభవించి
తుది ముక్తి సలిసిఁ జెందుట కాదికారణం బగునననేమిట సరయ మోక్ష
లాభలోభంబు గలదె చేరీ భవ , శ్యామ పెదనపురీలలామ-
నీయనుగ్రహమున నేటి కీవిధి గృతకృత్యుండనైతి నిఁకేమి చెప్ప
వచ్చు నాభాగ్య ముర్యర సప్తదీయ మిత్రస్సమూహామున కభ్యుదయవరంబ

రాధివృద్ధి ఘటించె నహితుల కల్లఁ బరాధవం బొనఁగూడఁ బ్రాధవంబు
కోటించె నత్యంతశుద్ధమానసులకు భవదీయసాదసేవకుని వినుతి
హితమతి గ్రహించి లాలించుకతననతుల, తృప్తిఁజెంద వెవెడనపురీలలాను

బ్రాహ్మణుల కభీష్టఫల వాయివై రదాచారసంపత్తి విశ్వంభరార
దుఃఖలకు రాజ్యసామ్రాజ్యంబు వైశ్యుల కర్థగౌరవము చతుర్థవర్ణ
మునకు ధాన్యవిశేషములు నిరంతరభోగములు పాదులకు నెల్లఁగలుగఁజేసి
తెలిసి దేవాంగర్షికులసంభవుల కిలువేల్పువై పీఠిఁ గావించి జఁము
లరసి కాంచిత శాంతగుణాభిరామ, రిపుగణవిరామ పెడనపురీలలాను-౧౯

పెంపుదీపింప మల్లంపల్లిమల్లి కాన్తునపండితారాధ్యవినుతిపూర్వ
కంబైన యీకవిత్వం బాసుధాధామతారాకృతులసన్గౌరవంబు
గా విశ్వసించి న న్నావనే కృతకృత్యుఁ తేయనే సాభాగ్యసిద్ధిదాయి
నీ 'నిత్యమంగళాని భవంతు తే' యని మంగళారాధిక లంగనామ
ణిగణ మొసంగ ముదుదధిం దేలి శూలి, చాలిమేలైతి పెడనపురీలలాను
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ.

శ్రీతకల్పభూజ దాసీభూతదేవతావనితాసమాజ పావనహిమాచ
లాధిరాజతనూజ హరిదశ్వకోటివిభాజితతేజ సంక్రందనాది
బృందారక విరచిత రత్నమయూఖినీరాజితారు
ణాంఘ్రివరోజ బ్రహ్మజ్ఞానశాసితాశేషపరివ్రాజ శేషఫణిరి
భూషణార్థాంగ రాజ్యవిశేషభోగ, శీలసమ్రాజ పెడనపురీలలాను
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ.

(ఈశతకము, జగ్దయ్యపేట- ములుగు వీరభద్రకాశ్రితగా రిచ్చివది.)

శ్రీకృష్ణ.

౩- కంది యే కామలింగశతకము.

సీసపద్యములు.

శ్రీ పార్వతీశ్వర శృంగారశేఖర యహిరాజకేయూర యమవిదూర
 గంగాజటాధార కమనీయకూహార హార వైరివిచార యచలధీర
 విలుభజనాధార విరహిరసంసార శ్రితలోకపరివార సితశరీర
 మునిబృందవందార మూర్తిత్రయాకార శరనిధిగంధీర ధరవిచార
 భవనసంచార చుతతపోగపార, చంద్రకోటీర భీకరసమరశూర
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామలింగ.

అజ్ఞానశిఖినేత్ర యబ్జవన్నిభగాత్ర యఖలలోకపరిత్ర హర పరాకు
 ద్విరదాసురనిదార దివిజ్ఞానమధీర భరితాహికేయూర భవ పరాకు
 గళనైల్లజితభృంగ కలుషహినుపతంగ కరుణాంతరంగ శంకర పరాకు
 కఠినాసురక్రౌఠ కైలాసగిరివాస శిష్టజన్మోల్లాస శివ పరాకు
 ఆర్జునమృత సందివాహవపరాకు, భంజితవ్యాఘ్రవైతేయ బహుపరాకు
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామలింగ.

రజతాచలస్థాన గజరత్నచరిధాన శంభో మహాదేవ శరణు శరణు
 సకలలోకాతీత సర్వగుణసంఘాత చంద్రాగ్రశిఖినేత్ర, శరణు శరణు
 విగమసన్నుతగాత్ర విక్రలచారిత్ర శర్వాణివల్లభ శరణు శరణు
 వన్యగదూషణ పాపసంశోషణ శారదాపతిమత శరణు శరణు
 చండకోదండపాండిత్య శరణు శరణు, జలజబార్హితపాదాబ్జ శరణు శరణు
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామలింగ.

వ్యాపభారద్వాజ వాక్రికివాసిష్ఠ గౌతమజాబాలిగణ్యకుత్స
 సుబలగాలవదాల్మ్యశుకశౌనకాశ్రేయ మాండవ్యహరిచ్చల్ల్యమందపాల
 కబలివిశ్వామిత్రఘట వాయుభతుకగాగ్ధేయమైత్రేయకటకలాప
 భాగవతైమినిబకకాత్మజతుకగ్లగోకగ్లకశ్యపగోపవేళ
 అశ్రితితిరివసుమిత్రయాజ్ఞవల్క్య, శృంగిబృహదశ్వకాతమసేవ్యమాన
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామలింగ. 4

నాటకాలంకారవైపుణి సహిసహి శబ్దశాస్త్రగ్రానసరణి మున్న
 సాహిత్యరసవృత్తిబాడలే తెలియవు ప్రాసవిశ్రమగణధాని నాస్తి

గ్రామ్యదేశీయాదిగ్రంథముల్ నేరను రచనాచమశ్శ్రుతి రాద యిశను
 భవదనుగ్రహబలసాండిత్యమేగాని యితరసాండిత్యంబు లేమి లేవు
 గాన జహ్వగ్రమున నిల్చి కరుణతోడ, శతకమీడేర్పు వేగమే సార్వభౌమ
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామ్రులింగ.5
 నీవె నాతండ్రివి నీసతియైవట్టి కామాక్షి దేవియె కన్నతల్లి
 గజముఖభైరవక్రొంచారులగజల్ ప్రమథగణామలె బంధుసమితి
 వాటికావలివారు సామంతులు భక్తసంఘంబులె ప్రాణస్థులు
 నీదుసంక్రీతసల్ నిఖలమగ్రంబులు నీవదద్యయభక్తి నిత్యముక్తి
 యనుచు నెఱవర్చుమదిలోనవరుదినంబు, భక్తియున్నడనె చాలఁ బ్రస్తుతింతు
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామ్రులింగ.
 కరమేశ్వరా భవత్పాదబ్జయగ్గ్రంబుఁ గనుఁగొన నెన్నఁడు కలుగునొళ్లా
 సాంబ ననాశివ సంధ్యానటనలీలఁ బరికింప నెన్నఁడు ఫలితమొక్కొ
 పుణ్యజనాంతక భూతిత్రిపుండ్రంబుఁ జూడ నెన్నఁటికిని సులభమొక్కొ
 యిందు శేఖర నీదుమందిరంబై తగు కైలాసమెన్నఁడు గాంతునొళ్లా
 యనుచునీమూర్తినుదినుచియనుదినంబుఁ, బూజనీయును నదృక్తిపుణ్యచరిత
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామ్రులింగ.7
 అనఘగుణోదారుఁ డమరవైరివిదారుఁ డబ్జాద్రిపమధీరుఁ డఘవిదూరుఁ
 డ్రాతావనశీలుఁ డమితకీర్తివిశాలుఁ డంచద్విబుధపాలుఁ డతికృపాఘఁ
 డార్యరక్షణధుర్యుఁ డంభోధిగాంధీర్యుఁడకలుపాద్యుతచర్యుఁడతులకౌర్యుఁ
 డహిరాజభూషణుఁ డానమతోవణుఁ డార్ద్రసంభాషణుఁ డమితధీమణుఁ
 డనుచుఁగొనియాడఁడగిననిన్నా శ్రయింతు, భక్తవత్సలవనుఁబ్రోవుపరమపురుష
 మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామ్రులింగ.
 హరీకృతభుజంగ వారాన్నిధినిమంగ భాసమానపరాంగభరితంగంగ
 లనీతదృక్పారంగలాంఛనాబ్జచతంగ పిథ్యస్తయూతంగ వృషతుగంగ
 రక్షోభయదనంగరవరాక్రమోత్తుంగ తాండవోత్సవరంగ ధవళితాంగ
 కంఠరుగ్జితభృంగ నారీపరిష్యంగ కరుణామృతతరంగ కవచసాంగ
 యాత్రితావనచంగ కాలాభిషంగ, హరిహరిరథాంగ వరనిర్మలాంతరంగ
 మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకందియే కామ్రులింగ.
 ఐశ్వర్యమొసఁగి నన్నాడరింపక మున్న నీశ్వరుం డనుమాట యెఱ్ఱగాదె
 చారిద్ర్యభూతంబుఁడలఁగఁజేయకయున్న భూతేశుఁ డనుమాట పొల్లుగాదె

యొక్కనిరక్షింప నెక్కువై తోచినఁ బ్రమథాధిపతియన్నఁ బ్రజ్ఞగాదె
భక్తవాంఛితసుఖప్రదుఁడు గాకుండిన శంకరుఁడనునాట బొంకుగాదె
యైనఁ గానిమ్ము నీకేమి యప్రతిష్ఠ, యాదిభిక్షుకుఁడనునామ మందినాపు
మదనమదధంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

ఈశ్వరా నినునమ్మి యింతదీనతఁజెంద నూరకేయుండుట యుదితమగునె
ఎంతనిర్దయుఁడవో యిందుకళాధర మందమో నీబుద్ధి మానిరీతిఁ
బలుకకున్నా వదె పార్వతీమరధునీకలహంబుచే బుద్ధి కలఁకఁబడెనో
కటకటా భక్తునిఁ గానిచేయుట మహాగాంభీర్యమా కాదు కరుణఁజూచి
సకలసంపత్తరునిఁజేయు పార్వతామి, లేకయుండిన సత్తీర్తి నీకుఁగలదె ?
మదనమదధంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

మి. టికి మంటికిఁ గంటకమగుగుంటి నంట గంటించిన మంటిమేటి
బంటుచుంగన్న ముక్తుంటి నీచర్యలు వింటిని గంటిని తుంటివింటి
దంటను నీకంటిమంటను నంటించి కంటికి నడఁబాపి తంట దుఃఖ
మంటినకల్పివల్లంటి వసంటిన గొంటికోపంబున నుంట తెలిసి
తంట లేకుండ మదను నుదారఫణితిఁ, దిరిగి బ్రమకంగఁజేసిన ధీరుఁడివె-మద,
అగముతో మన్మథాశుగముతో దుర్వర్ణనగముతో (నాదిపన్నగముతోడ)
రసముతో శుభ్రసారసముతో మహితగోరసముతో సురధునీరసముతోడఁ
గరముతో నాదిసూకరముతోఁ దార్మ్యకంఠరముతో దేవసింధురముతోడ
నాజితో సురరాజవాజితోఁ దారకారాజితో నామజాద్యేజితోడ

ననుగమించి భవద్యశంబఖలదికల, మించె బ్రహ్మాండదీప్తిపై మిక్కుటముగ-మద-
అహివైరిపుమనె మబ్బమధ్యంబున యవిభిచ్ఛరాహతి నడఁచువాని
కగ్రజాచేతఁ బరాధవంబును బొందు క్షీతిదేవముఖ్యునిగా శతశరాశి
నొంది యొర్చినదీరు నురుశిలీముఖముల నవనిఁగూర్చినమేటి కలిదయూర్చి
భావసంకలితుఁడై పరమసాధన మగు కంకపత్ర మొసంగుభునుఁడ వనుచు
నిన్నుమదినుఁతువర్ణింతునియతిఁగాంతుఁ, బన్నగారితకురంగ ప్రసన్నుఁడౌర-
గంభీరమగు భువాభువము మ్రోసినరీతి గర్జింప వివి భువి కంగు రనఁగ
నందీతుహుఁకారవాదఁబుచేతను దిగ్గజకర్ణముల్ దిమ్ము రనఁగ
ఫాలనేత్ర ప్రభావటలిచే బ్రహ్మదిసురమునిదృశతుల్ చుట్టు మనఁగ
ముమ్రొనవాల్చేల ముపుపుగాధరింపు దనుజాలపౌదయము ల్గోరనఁగ
సరభసమున సంధకాసురునిఁజట్టి, పట్టికొట్టిన బలే జగజెట్టి వీపు, మదన-

కొక్కు తేజగానిఁ బక్తి బాబాపైని నెక్కియాడెడువాని నొక్క మొగిని
మక్కువ దయను బెంపెక్కుఁజేసిన యట్టి చక్కనిసామి నీయక్కుటాక్ష
మిక్కుడే నామీఁదఁ జొక్కుముగా నుంచు తక్కువ గాకుండ నిక్కుముగను
నెక్కువదొర వని మిక్కిలి వేడితిఁ జక్కుగ దయఁజూడు చిక్కు లేక
యొక్కడొక్కడ నీసాటి యెంచఁదటమె, యొక్క దేవతనైన నీయొద్దిగాఁగ, మదన-
“బ్రహ్మోహ”మనుచును భాషింప గావచ్చుఁ బరతత్త్వమెఱిగెడి భావమరుదు
సకలంబు రోసితి సన్న్యాసి నవవచ్చుఁ బ్రకృతిపదారంబుఁ బాయుటరుదు
వేదశాస్త్రంబుల వాదంపగావచ్చు నాత్మార్థముజ్ఞాన ముబ్బుటరుదు
బాహ్యయోగంబులు పాటింపఁగావచ్చు నిర్గురుపూజయుఁ జలుపుటరుదు
జ్ఞానయోగంబుగ హాసంబుగా నమర్చి, గాంతర నఘులుభక్తియోగంబువలన
మదనమదధంగ మహితక్షమాశతాంగ.

17

మొదట మూలాధారమునఁ జతుర్దశపద్ధమందలిగణపతి నమరనిలిపి
కుండలి భేదించి గురుకటాక్షముచేత నాభిప్రదేశిమ్మునందు విష్ణు
నొసరఁగ బూజించి ఘనుని సదాశివు హృత్పద్మకర్ణి నునిచి ద్విదశ
పద్ధమునను భానుఁ బ్రస్తుతిగావించి దగ వేయి కేకుల తప్తుయందు
నిన్నుఁ బరహంసరూపుని నెమ్మిఁగాంచి, చిద్విలాసంబుననుబూజ నేతు నేను
మదనమదధంగమహితక్షమాశతాంగ, కరధృతికురంగకంచీయే కామరంగ.
బాణాసురుండు నీబావకుఁ దమ్ముఁడా? కరుణతో వానిని గాచినావు
పంక్తికంఠుండు నీపడఁతితోఁబుట్టువా? సకలన మ్రాజ్యముల సంఘటింపఁ
జుండీశ్వరుం డేమి శాంభవీజనకుఁడా? నాలోక్యమొనరించి సంతరింప
హరిహాయనుతుఁడునీయగ్రనందనుఁడే మొ? యవ్యాపాతాశుగమతనికొసఁగ
నింతకరుణాసముద్రుఁడ వేలనేను, సంతతమునిన్నునుతియింపసరకుగొనవు-
సతిపతులకు నేమి సంతోష మొనఁగూర్చు సకలసన్యములకు శిరణమేమి
భూమిజాజనకుని పుటభేదనంబేమి బిల్లులు కడియము లల్లుకుమి
రామపాదము సోఁకి రాయి యేమా యెను గోంక్ష శివ వాఁగొడుగుఁదాల్చె
బలరాముఁడుధరించు పటుసాధనంబేమి యాంజనేయునకేమి యడ్డమయ్యె
నరము వచింపమూఁడేసియక్షరములు, యంత్యవర్ణంబునావలనాదియగును-
వేదవేద్యా భవద్వీర ప్రతాపంబు దక్షిణద్వంద్వంబులరుణమందుఁ
జూడవచ్చు మఱిచుటుకుము మ్రొనవాలు కెలునఁగీలించి కినిసి భద్ర

చ. దినకరలేఖఁ డౌ జనవతిం గని దీవన లిచ్చి కిప్తుఁ డి
ట్లనియె నృపాలశేఖర దయాపరిపూర్ణ మదీయభాగ్యజీ
వన యిది నాతనూధన వివాహము చాగదు నేడు మేరగా
ననిమిదియేడు లయ్యె ధనహీనుడఁ గావున వేడవచ్చితిన్. ౭౪

సీ. రాజ్యంబు వదలక రసికత్వ మెడలక జయశీల ముడుగక వయము చెడక
దీనులఁ జంపక దేశంబు నొంపక నిజ ముజ్జగింపక నేర్పు గలిగి
విప్రులఁ జిట్టల వెన్నుసాచ్చినయట్టివారిని గొల్చినవారిఁ బ్రజల
హర్షంబుతోఁ గాచి యన్యాయముడుపుచు మున్ను చెప్పినరీతిఁ జెన్నుమీటి
చేత లొండు లేక ప్రాతల విసువక, యశము కలిమి దమకు వశముగాఁగ
వసుధయేలు రాజవర్గంబులోన న, య్యాదివిష్ణుమూర్తి వంశ్రు నిన్ను. ౭౫

వ. ఈసేవపద్యంబులో గీతసహితంబుగా నాటుపాదంబుల మొదలియక్షరం
బులు, వందర్థంబుల మొదలియక్షరంబులుఁ గ్రమంబునం గూడకొనంగ
నైన నా విన్నపం బవధరింపు మనిన నచ్చెరు వంది క్రమ్మటం జదివించి
మొదళ్ళ నర్థంబులఁ బండ్రెండక్షరంబుల నిడుకొని “రాజ దీని వివాహము
చేయవయ్యా” యని యున్న బంధకవిత్వంబున కితి విస్మితం డై తదైన్యం
బుడుపం బూని. ౭౬

క. జననాయకుండు విప్రున, శనిమిదికో ట్లర్థ మిచ్చి యెల్లనరేంద్రుల్
తనుఁగొల్చినడువఁగా నొ,య్యనఁబురికరుడెంచె వైభవాధ్యతమెఱయన్.

క. కావున నీవాలని సరి, గావు నృపా మగిడిచనుట కార్యం బనివన్
భావమునఁ దద్గణము సం, భావించుచు భోజవిభుడను మగుడంజనియెన్. ౭౭

వ. మఱియుఁ గొన్నిదినంబు లరిగినఁ బదియేడవవాకిటం జనం జూచి. ౭౮

—౧ వదు నేడవబొమ్మకథ. —

క. నీలాంబరసోదరు రజ, నీలాంఘనదివసచిహ్నా నేత్రవిలాసున్
నీల గ్రీ వప్రియసఖు, నీలోత్పలనీలవర్ణు నీలారమున్. ౮౦

శా. తాత్పర్యంబున సంస్తుతించుచుఁ బ్రశస్తం బైనలగ్నంబునన్
సత్పాత్రప్రతిపాదితార్థుడయి భోజక్షోణిపాలుండు సం
వత్సార్థంబగు వైభవంబు మెఱయ న్మద్రాసవం బెక్కఁగాఁ
దత్పాంచాలిక నిల్వ నిల్వ మని తత్రస్ఫూర్తిగా నిట్లనున్. ౮౧

- క. సృవరత్న మైనయుజ్జయి, నిపతిక్రియ సాహసాదినిపురాత్వము న
త్తువకారంబును గలుగక, చపలమతీ దీని నైక్య జనునే నీకుఁ. ౮౨
- క. ఉరీనాయకుఁ డయ్యును, నిర్వాణుల మీటి యర్థనిస్పృహఁ డగునా
సర్వజ్ఞుని సద్గుణములు, నిర్వచనముగాఁగ వినుము నే వినిపింతుఁ. ౮౩
- క. మాటలయం దెఱిగెదవే, నాటను ముండేతికంకణంబున కద్దం
బేటికి వితరణగుణమునఁ, బాటిల్లెడి గుణము లెల్లఁబ్రభువుల కుర్విఁ. ౮౪
- క. మతిగలిగి చదువుఁ జలుకలు, హతమందంగాను బోటులాడుం బశువుల్
వితరణ మెవ్వఁ గుణమగుఁ, జతురుఁడు శూరుఁడు నతఁడె జనులందెల్లఁ. ౮౫
- గీ. విక్రమార్కు బాహువిక్రమం బుర్విలో, నరులచేత నెల్ల నరులుగొనఁగఁ
గీర్తనీయ మైన కీర్తిఁ గీర్తించుచు, నర్థు లర్థములఁ గృతార్థు లైరి. ౮౬
- సీ. ఆదివస్థములవర్ణాత్మయోచితముగా దలమైన వాసలు వెలుచునంతఁ
దెల్లవాఁడనయట్టి తెఱఁగున నావేశఁ దనమేశనం బెల్లజనులు వొగడ
హంసనాదములు కాహళలుగాఁదత్పక్షలఘుతాదనములుతాళములుగాఁగ
మదములఁ గ్రాలు తుమ్మెదలఝంకారమ్ము లమరినవీణాస్వరములొయనఁగ
యోగనిద్రఁజెందియున్నవిష్ణునిమేలు, కొలువఁగడఁగు గాయకుం డనంగ
బంధుజీవహర్షపరమాచుఁ దద్రాగ, మయముగా శరత్సమయమొనర్చె. ౮౭
- క. శరదాగమమున సంభో, ధరపటలము విచ్చి చనిన. దపనూగు మహా
కరి తెరవెల్వడు క్రియఁ బుష్కరవిలసన మిలరఁ జెలఁగెఁ గరసత్వమునఁ. ౮౮
- క. పంకంబులాత నేఱుల, పొంకఁబులు దీగె తెల్లు పూచెను ధువి ని
శృంకముగ నంచపిండు కొ, లంకుల విహరించె నట జలములుదేతఁ. ౮౯
- ఉ. దీప్రముఖంబులొచు నలుదిక్కులు నేర్పడ దుగ్గసింధుపూ
రప్రథ నొప్పువెన్నెలలు రాత్రి దివాకృతిఁ దేజరిల్ల లో
కప్రియుఁ డైనచంద్రు సమకక్ష్యలఁ జాక్కులు నిక్తఁగాఁ దనీ
యప్రతిబింబలీలఁ గుముదావళి వొల్చె సరోవరంబులఁ. ౯౦
- ఉ. తెల్లనిరాజహంసలను దెల్లనికల్వలఁ దెల్లఁదమ్ములం
దెల్లని తెల్లుఁబువ్వులను దెల్లనిశీతమరీచిరోచులం
దెల్లనిచుక్కలఁ జగము తెల్లనయై యమృతాభిమీఱినం
దెల్లనికన్నుదోయిగల వేవర వచ్చె శరత్తు చూడఁగఁ. ౯౧

క. జడి గాక పెట్ట గాకయు, వడ గాకయుఁ జలియుఁ గాక వఱపిడి యనియే
ర్పడక యిలఁ బసిమివండఁగ, బడుగులుప్రియమందిరవఁగఁ బ్రభులకుఁదగదే.

చ. అవని నవంతిసూమివరుఁ డాదిగఁ బాఠిపు లెల్ల లక్ష్మీ యు
త్సవములు మున్నుగాఁ గనుఁ బ్రశస్తములౌ నమయంబులందు న
గ్నప్రలను బాకకోత్రముల గాయకుల న్నటుల నివీర్ణిరి
భవములఁ దప్పఁజొచ్చిరి ప్రభావసమృద్ధుల నిందు పుట్టఁగఁ. ౯౩

ఉ. అట్టిదినంబుల న్నువకులౌ గ్రహదానసమృద్ధి యొక్కెడ
బట్టు నుతింపఁగాఁ బరస్పరాలకు లచ్చెరువంది మెచ్చ నా
యత్తిమహీనుఁ డథులఁ గృతార్థులఁ జేయుచుఁ గ్రిచేకుటం
లెట్టెడువట్టిసద్గుణముపెంపున సాతని మీఱనోవఁడా. ౯౪

క. అని యడిగిన నాబట్ట, య్యన నప్రయ నోస్పరాల హరునిప్రసాదం
బున సిద్ధపురుషుఁడగు నా, జననాథుఁడు గుణములందు సామాన్యండే. ౯౫

క. దానయై త్రంబులు నా, మానవపతియందకాని మఱి యొందుదెసం
గానము విను మాతని నరి, పూనద మనఁ దరమె తరణిపుత్రునకైనఁ. ౯౬

మ. అనినం జ్ఞాములోన లజ్జయు వృథాహంకారముం బుట్టఁగాఁ
దనలోఁ దాన యడంచుకొంచు మృదువత్ప్రవృద్ధ భూషాదు లా
తని కింపొందఁగ నిచ్చి పుచ్చి పీడనౌ దానంబున నివృక్త మా
ర్గునిసాదృశ్యము నొందఁగోరుమతి నాతోఁదేశ్వరుం డుండఁగఁ. ౯౭

సీ. ఒకనాఁడుకొల్వులోనికి సింహం జొరకుండు చనుదెంచినుఖగోష్ఠిజరపునపుకు
తావసాత్రమ నాకు దానగుణంబున విక్రమార్కుని మీఱ వెరపు గలదె
యనపుడు సాహసహవనంబు చేసిన సిద్ధిండు నందుల చేత వినుము
యోగిసిచక్రంబు నొందుకుండములోన నొకలక్షగోళుతామృతులఁ బోసి
పొదలఁజేసి మేను పూర్ణాహుతిగ వేల్చి, వెనుకఁదర్పిసాదమున నె బ్రదికి
దాన విభవమునకుఁదగినంత వేఁడుము, మెఱసి సాహసాంకుమీఱవచ్చు. ౯౮

చ. అనవుడు నుత్సహించి నృపుఁ డాతని వీడ్చిని రాత్రి సర్వయో
గినులఁ దలంచుచుం జని సకీలకమంత్రజపంబుతోఁ దడి
యనిలయవహ్నికుండమున వాహుతు లన్నియుఁ బోసి తెంపునం
దనువును వేల్చె నిత్యమగు దానము దేహముకంటఁ దీపిగఁ. ౯౯

- క. ఆయెడ యోగిను లాజన, నాయకు బ్రదికించి నిలిపి నరనాథ మము
 స్నీయత్నంబునకుం దగ, నేయిష్టంబైన నడుగు మిచ్చెద మనుకుగ్. ౧౦౦
- క. దండాకృతిగా జనపా, లుండును ధరఁ బాఁగి నిచ్చలును ధనములు నా
 భాండాగారము లేడును, నిండం గరుణింపుఁ డనిన నేర్పున వారుగ్. ౧౦౧
- క. నిచ్చలు నీరిటు చేసిన, నిచ్చెద మీకొలఁది నిండు లేకును నిండ
 న్వచ్చించుకొప్పు నావుకు, నచ్చట నృపుఁ డియ్యకొని గృహంబునకరిగెగ్. ౧౦౨
- ఉ. ప్రాప్తన లేచి యిండ్లు ధనపూర్ణము లాట యెఱింగి యాత్మలోఁ
 దద్దయు సంతసిల్లి వసుధావరుఁ డుజ్జయినీశు మీఱుచుం
 బెద్దల సంఘులఁ హితులఁ బేదల నందఱఁ గూర్చి యర్థములే
 దొడ్డలు చేసె దాననిరతుం డనఁ బైకము చిక్కనుండఁగ్. ౧౦౩
- క. ఈగతి ననుదినముచు భాం, డాగారములెల్ల రిత్తలైనం దనువ
 యోగినులకు నాహుతిగని, యోగించుచునిచ్చధనములొసఁగుచునుండుగ్
- ఉ. ఈక్రియఁబరువ్విడి నుతియించుచు యాచకు లెల్లఁ జెప్పఁగా
 వాక్రమ మేర్పడ నివిని ప్రియంబును జోద్యము నగ్గలింపఁగా
 విక్రమభూషణుండు మునివేషముతో నటకేసి యోగిని
 చక్రగృహంబులో నరని సత్త్వముఁ జూడఁ దలంచి యుండఁగ్. ౧౦౪
- ఉ. ఆనగరంబులోని నృపుఁ డల్లన రే యరుడెంచి మంత్రని
 స్థానిరతాత్మఁ డై జపము నల్పి ఘృతాహుతులిచ్చి యగ్నిలో
 మేనును వేర్చి యోగినులమెచ్చనఁ దొల్లిటిహపుదాల్చి యా
 పూనిక నర్థము ల్వడసి పోయి భజించె విత్తీర్ణఁ గన్లుఁడై. ౧౦౫
- క. మఱువాఁటిరాత్రి మునుకడఁ, దటి యెఱింగి యవంతి విభుఁడు దయవైవాఱుం
 గొఱఁతపడకుండ వెరవుగ, నెఱుమంటలకుండ మున్నయెడ కరుడెంచెగ్.
- క. ఆహోమకుండమునఁ దన, దేహమువేల్వంగ నచటి వేవర లెలవి
 న్నాహసము మానుపుచు నీ, యీహిత మేదేని వేడు మిచ్చెద మనినగ్.
- గీ. ఇచటి భూమిపాలుఁ డీక్రియ నిచ్చలు, మిడుకునగ్నిలోనఁ బడకమున్న
 యతనియిండు లెపుడు నర్థంబుచేసిండి, యూడునట్లుగ వర మిండు చాలు.
- క. ఆనవుకుఁ గొనియాడుచు న, స్థానరించెద మరుచుఁ బలికి యోగినులంతం
 జనిరి నిగూఢుండై నృపుఁ, డు నవంతికి మగిడె నొక్కఁడును బెంచెక్కగ్.

సీ. తదనంతరంబ యాతఁడు తొంటిక్రియవచ్చి యాగంబు సేయఁగా యోగమాత
లరుదెంచి నృపుని ప్రయాసంబునకు నడ్డ మై విక్రమార్హధాత్రివిధుండు
తనమేనువేల్వఁ గైకొని చుచ్చు మెచ్చించి నీయిండ్లు ధనమున నిండఁజేసి
నిచ్చలుఁ జారక విచ్చలవిడి ధన మెంతైన నర్థుల కిచ్చికొమ్ము
నావుడు నతండు దురభియాసంబు విడిచి, విస్తయంబును లజ్జయు విస్తరిల్ల
మీఱఁజూచట తనుమీఱిమెఱసి నట్టి యతనిఁ బొగడుచు నగరికివరిగెఁగాన.

క. నీవును నాక్రియ నింటికీ, బోవుట మే లనుచుఁ గనకపుత్రిక వలుకం
గా విని యాతఁడు నుజ్జే, నీవల్లభకృపయుఁ దెంపు నేర్పునఁ బొగడె.

క. లగ్నము దప్పినచొప్పుల, భగ్నంబగు యత్నమునకుఁ బారులు మడి ను
ద్విగ్ను లయి చనఁగ లజ్జ, మగ్నుండై భోజరాజ మగుడం జనియె.

—పదునెనిమిదవ పాఠముకథ—

వ. తదనంతరంబ యొకదినఁబున నష్టాదశద్వారంబునం బ్రవేశింపులుండై.

క. తెలివట్టును బులితోలును, మలయజమును బూదిపూఁత మణులుగఁ ఫణులుగ
దిలకము నెఱగన్తుం గల, వెలఁదియు చుగ వాఁడునైన వేల్పుఁ దలంతు.

మ. అని భోజక్రితినాయకుం డమరపీఠారోహణవ్యగ్రుఁడై
చనుదేరం గని బొమ్మ వల్లె ధరణీశా విక్రమాదిత్యు చా
డ్చున వేక్షణ ఘనధైర్యము నివీరణంబు న్లక్ష నీకీమహా
సన మెక్తం దర మానె యాతని మహాత్మాహంబు సామాన్యమే. ౧౧౬

క. జనవర నిర్వచనముగా, విను ముజ్జయి నీవిధుండు విష్ణునిక్రియఁ బా
లనకత్తి మెఱసి మనుజుల, మన మలరంగ మనుపుచుండి మహియేలంగ.

ఉ. క్రూరుఁడు నీరసాత్ముఁడును గుచ్చిత బుద్ధియు దూషకుండు నా
చారవిహీనుఁడుగఁ ఖలుఁడు సత్యవిదూరుఁడు దుర్నయాధ్యుఁడుం
జోరుఁడు నస్థిరుండు నలసుండును దుర్బలుఁడు స్తదాంధుఁడు
స్తారవికారకష్టుఁడును మందుఁడు మందువక్తర లేఁ డిల.

క. ఆకివసంబులలో నొక, నైదేశికుఁ డగుచుదెంచి వసుధాపతిచే
నాదృతుఁడై యతనికి నా, నాదేశస్థితులు నేర్పునం జెప్పంగ.

గీ. మాటలందె యతని మహియెల్లఁ దిరిగిన, ఘురుని సిద్ధపురుషుఁగా నెఱింగి
గుగుల నాదరించి జగతీవరుండు త, త్తథలు వినుచు మఱియుఁ గాతుకమున.

- క. నిశ్చయముగ భువి దీర్ఘపురశ్చరణాస్తకి నుత్తరము దక్షిణము
బల్లియముఁ దూర్పుఁ దిరిగితి, వాత్సర్యం బేమిగంటి వానతి యిమ్మా. ౧౨౧
- క. నావుడు నాతఁడు నేఁ బృథ్వీవలయం బెల్లఁ గలయఁ దిరిగితి నుదయ
గ్రావసమీపంబున నా, నావిధమఃశిరమ్య మైన నగరము గంటిక. ౧౨౨
- క. కనకాహ్వయ మగునగరము, కనకాచలతట మనంగఁ గాంతిం బొలుచుకొ
ఘనమండల మందుచు న, స్థుతిమండల మనంగఁ బసిఁడిగుడి గల దచటక. ౧౨౩
- క. సూర్యప్రభయను నది త, త్వర్యంతమునంచునుండి పాటఁగ నతిగాం
భీర్యంబు గలిగి నకుకొని, మర్యాద నె నీరు నిలిచి మమఁగై యుండుక. ౧౨౪
- గీ. అచటఁ జంద్రకాంతఖచితపాపానమై, నాల్గుదెసలఁ గాంచనంబులైన
హర్ష్యముల భజించు నఘనాశనం బనఁ, గలదు తీర్థము కడ గానరాదు. ౧౨౫
- మ. విను మావింధ్యమునందుఁ బ్రాశ్నన శిరోవిష్ణుస్తపీతాంక మై
కనకస్తంభము పుట్టి పుట్టి యినుఁడాకాశంబు వ్రాఁకంగఁ దా
నును నాచొప్పునఁ జక్కఁగాఁ బెరిఁగి భానుం తేరి మధ్యందినం
బునఁ దద్భింబము ముట్టి క్రమ్ము నదిం ప్రాశ్నక దిగం జాటఁగక. ౧౨౬
- గీ. ఇనుఁడు స్తంకువేళ నిక్షల్పఁ దాఁ స్తంకుఁ, బాడుచువేళ నట్ల పొడిచిపెరుఁగుఁ
జిత్ర మిద్ది రాజకేఖర స్పృహలో, నలువనేర్పు చెప్ప నలవి యగునె. ౧౨౭
- క. ఎన్నఁడు నిశ్చి విచిత్రము, కన్నది విన్నదియు లేదు కడపట గుణసం
పన్నుని స్వస్థమిస్త్ర జ, గన్నుత నినుఁగంటి ననినఁ గడుమోదమునక. ౧౨౮
- కా. తత్కాలోదితగోష్ఠి దీర్ఘి యతనిం దాంబూలపూర్వంబులౌ
సత్కారంబుల నాదరించి కొలువుం జాలించి యారాత్రి యు
ద్యతైతూహలుఁ డౌచు ఖగ్గసహితుం డై యొక్కఁడు న్భూవరుం
డుష్కోచంబుననేగె నాదెసకు నాయుగ్రుటపు స్థాటుచుక. ౧౨౯
- మ. ఘనుఁ డ క్లేగుడుఁ గాంచెఁ గాంచనమయాగారప్రకీర్ణాఘనా
శనతీర్థాంతసమున్నమన్నిజవపుష్పంభూతిహేతు ప్రచా
లనలీలాకృతడంబరాంబరలలాంబోన్మద్యుద్భింబచుం
బనసిస్తంభవిజృంభితాద్భుతరసక్రరంభముక స్తంభముక. ౧౩౦
- సీ. కని విచ్ఛితుం డౌచుఁ జని హేమగృహముల రత్నగోపురముల రమ్యమైన
పురము దగ్గఱి దాని పాంత సూర్యప్రభ నానొప్పు నేటిలో ప్సానమాడి

- గుడిలోని యాదిత్యుఁ గడుభక్తిఁ బూజించి యిష్టదైవముఁ బరమేశుఁ గొల్చి
యుపవాస ముండి సముత్సుకుఁ జై దేవతాయతనమున నారేయిగడిసి
రేపకడన లేచి పాపవినాశన, తీర్థమునకు నేగి పార్థివుండు
జలకమాడి యచట సంధ్యవారాధించి, జలజమిత్ర నాత్మఁ దలఁచునపుడు.
గీ. తెలివపడఁగ మొదలి దిక్పతిశ త్తిన, గొడుగుమీఁది పసిఁడిగుబ్బ యనఁగఁ
దుర్ముకొండమీఁదఁ దోఁచె మార్తాండుని, మండలంబుభువనమండనంబు.
గీ. తీర్థమధ్యమమున దివ్యపీఠాంకమై, జగి దొలంక బుగ్గ తెగయుచుండ
నవ్యమైనకనకనాళంబు గలమహా, కమల మనఁగఁ బుట్టెఁ గంబ మపుడు.
క. కడుచోద్యమంది యీఁదినఁ, చడ వగు నని యాతఁ డద్భుత స్తంభముపైఁ
బడనుటికి పీఠమీఁదను, జడియక కూర్చుండి యోగిచందము దోఁపక.
క. *ధరణీశుండక్రింద మొగ, తిరుగక కంబంబు తొంటితెఱఁగున నాభా
స్థరుగతికొలంది జంకిక, పెరిగెఁగఁగటవామనుండు పెరిగినకరణిక. ౧౩౧
శా. †కంబం బీక్రియ నిక్తుచుఁ బిఱుసుగల్గె బెదయు నిక్షణ
గంభీరుం డగురాజు తైకొనఁడ యాకాశంబు ముట్టంగన
య్యంభోజాపుఁడు చేరనిచ్చు టది హెన్యంబంచు మఘాహ్లాసం
రంభంబేర్పడ నెడ చిచ్చు గొని వర్షంజేసె గర్వంబునక. ౧౩౨
ఉ. చేసిన నెడపెల్లనకుఁ జక్రిక స్రుక్తక నిక్రిమిక్తిలిక
డాసినఁ గ్రమ్మట స్రవి దృశంబుగ రక్షిసవాస్రమెల్లఁ జై
సీసునఁ గప్పినంతఁ జలియింపక నిల్చినవానిఁ జూచి యు
ల్లాసముతోడ నిటనియె లావును దాల్చియుఁ దెంపు మెచ్చుచుక. ౧౩౩
గీ. లక్షయోజనంబులను నిల్చి యెన నా, యెండ మానవులు సహింపలేరు
నన్నుఁ జేరనోపునా యన్యుఁ డట్లని, గాలి నేలపాలు గాకయున్న. ౧౩౪
క. నరనాయక నీ వీయెడఁ, బరమేశ్వరుకరుణఁజేసి బ్రతికితి నిజను
స్థిరభావము సాహసమును, బరికించి మనంబు హర్షభరితం బయ్యెక. ౧౩౫
క. నీవును నేనును నొక్కటి, గావున నాకుండలములు గైకొను మివి సుం
భావనతో నిత్యమును మహిమర సావర్ణభార మిచ్చుచునుండుక. ౧౩౬
గీ. ఎన్న నాలుమాడి లె తొకకర్తంబు
నాలుకర్త లైన నగుఁ బలంబు

వలము లొక్కనూలు తుల యగుఁ దుల లొక్క
యిరువది మితి భార మిది మఠంబు.

౧౮౧

క. అని యిచ్చినఁ దైకొని యా, లేనిపదములకెఱగి మగుడుతటిఁ గంబంబొ
య్యనఁ గ్రుంకఁగఁ దీర్థమునకు, మనుజేంద్రుఁడు చేరవచ్చె మాపటివేళఁ.
గీ. కంబ మచట మునుఁగఁగా గంతుగొని తీర, భూమి నిలిచి లేగిన నేమమెల్లఁ
దీర్చి భక్తితోడ దేవతాలయములో, నుండి రేయి గడపి యొక్కరుండు. ౧౮౩
శా. ప్రాతఃకాలమునందు లేచి ధరణిపాలుండు తీర్థంబులో

స్నాతుండై నియమంబుతోడ శివపూజాకృత్యముం దీర్చి సుం
ప్రీతిం గ్రమ్మటి వచ్చుచోఁ దెరువునం బృథ్వీసురుం డొక్కరుం
డేతెంచెం గడుదీనుఁ డై యలని నింపేపార దీనించుచుఁ.

౧౮౪

క. చేరఁ జనుదెంచి యలఁడో, వీరోత్తమ పేదనాఁడి విప్రుఁడ నేనా
హారంబు వేడి వచ్చితిఁ, గారుణ్యము మెఱసి యిచటఁ గావుము నన్నుఁ.

మ. అనినం జూచి కృపారసం తెనయ నాహారార్థి యావిప్రుఁ డీ
లని కిచ్చో నశనంబు లే దిలనిచేతఁ ప్రీతి గానింప నే
ధనము న్లేదు ప్రదాతకుం దగిన పాత్రం బట్టినం బ్రాణమె
నను వంచించక యిచ్చు టొప్పు నని పుణ్యశ్లోకుఁ డుద్యుక్తుఁ డై.

౧౮౫

క. మితిలేని మహిమ నీకిది, ప్రతిదివసము నొకసువర్ణభార మొసంగుఁ
మతిఁ జింతించక పొమ్మని, యతిముదమునఁ గుండలమ్ము లాలని కిచ్చెఁ.

శా. దానం బీక్రియఁజేసి యొక్కయెడఁ దీర్థస్వార్థము లేనకుట
న్నానాచోద్యములెల్లఁ జూచితి జగన్నాథు న్రవీం గంటి న
న్తానం బచ్చట నొందితిఁ ద్వీజాని ద్రవ్యం బంతయుం బాపితిఁ
దీనం బుణ్యుడ నైతి నంచుఁ బురికేతెంచెం బ్రమోదంబునఁ.

౧౮౬

గీ. నీకు నీగుణములు లేక యీగద్దియ, యెక్కఁడగదు మగుడనేగు మనిన
మనములోననలనిఁగొనియాడుచునుభోజ, మనుజుభిఁకుండుభ వనమునకుసరిగ.

శా. సంసారాఁబుధిపూర్ణమగ్నననిస్తారాఁఘ్రపంకేరుహుఁ
హింసావర్జితభావభవ్యమతి యోగీంద్రాత్మపద్మావళీ
హంసాకారు వికారదూరుని విమోహభవ్వంస నోత్తేంసునిం
గంసారాతిఁ బురారిమిత్రుఁ ద్రిజగల్గళ్యాణసంభాయకుఁ.

౧౮౭

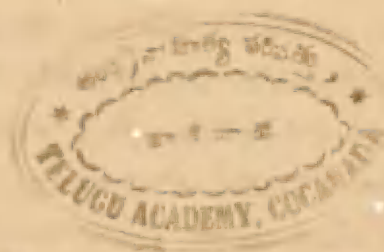
ఉ. కంజభవార్చనీయపదకంజ నిరంజనునిం బురత్రయా
భంజను నంజనాచలనిభద్విపదైత్యసున ప్రభంజనుఁ
సంజనితప్రమోదగిరిజాతనుమంజులవామభాగు మృ
త్యుంజయు నాంజనేయవిహితోన్నతగీతకృతాత్తరంజనుఁ.

౧౧౧

మాలిని. గిరివిరచితచాపా కృష్ణమేఘాభిరూపా
సురసరిదవతంసా తుల్లదైతేయహింసా
గరళగిళనదతా కంజపత్రాయతాతా
పురహరహరిరూపా పుణ్యగణ్యస్వరూపా.

౧౧౨

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోష్టవి
భాళ కలింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగాస్తున కర్ణాటద్రవిలాంధమహా
రాష్ట్రభూపాలరూప నూపురసుందరచరణారవింద సనదస్రలిపురవరాధీశ్వర
వెలనాటిపృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొఱవి వెన్నయామాత్యపాత్ర
హరితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కనువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతం
బైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమాశ్చునిదానమ
హోపకారసాహసాదార్యప్రశంసనం బన్నది సప్రమాణావసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

అష్టమాశ్వాసము.

క. శ్రీలలనాతనురుచిశం, పాలతికాచిరవిలాసపరికీర్ణవపు
శ్రీలాతిశయవిడంబిత, నీలాంబుడవద్దుఁ ద్రిభువనీపరిపూర్ణుఁ.

౧

—పందొమ్మిదవబొమ్మకథ—

మ. మలిలో నిల్చి యతండు నెజ్జనుల సంభావించి దైవజ్ఞస
మృతమా వేళఁ గడంగి యెక్కఁజనుచో మాన్పించి యేకోనవిం
శతిమద్వారముపొంతబొమ్మ వలికెఁ ట్లేపాలకా మూర్తు భా
రతపర్వంబు పఠింపఁ బూనుట చుమీ రాగిల్లు నీయత్నముల్.

౨

క. భారానాయక భారుణి, నారూఢుం డైన విక్రమార్జునికరణి
శూరుండును ధీరుండు ను, దారుండును గాక యెక్కఁ దగ దెవ్వరికె.

౩

మ. అడి యెట్లన్న నెఱుంగఁజెప్పెదఁ దదీయం బైనచారిత్రము
నడవైదిద్విజునింహ మర్థిజనతామందార మాభూవరుం
డుదయాస్తాచలమధ్యభూమి దినకై నొప్పారు నుజ్జేని సం
పదలం బొంపినింప రాజ్యము నెయప్రాజ్యఁబుగా నేలఁగె.

౪

ఉ. ఆజననాథుఁ గొల్చి కవకాధరణంబులఁ దెజరిల్లుకాం
తాజనుల నిద్విచిత్రవసనంబుల బంటుల నందలంబులం
దేజలఁ జామరంబులను *దెల్లని యెల్లుల నేపు సూపుచుక
రాజులు మంత్రులు న్సుకవీరాజులు నుండుదు రొక్కకైవడికి.

౫

గీ. అట్టిదవసముత సమస్తభూపాలురు, భటులుఁ గవులు హేతులు బలసి కొలువ
సురగణంబులోని సురరాజుధంగి న, య్యవనిపాలుఁ డున్నయవసరమున.

క. ముకుళితకరుండై వావా, రికుఁ డెదుర న్నిలువఁబడి ధరిత్రీశ్వర కా
నికగా పాళువముం గొని, యొకవల్లనిచెంచు వచ్చియున్నాఁ డనుడుక.

క. తత్తారణంబు చలియ న, ముల్లలికుండై న్నిజాభిముఖమానవసం
పత్తిరదర్శనుఁ డగు భూ, భృత్ప్రకటలకుండు వానిఁ బిలువం బంచెక.

౬

మత్తకోకిల. నెమ్మి బచ్చని కుప్పసంబును నీలిచీరయుఁ బీలియుం
దన్నిపూసలపేరు నెఱ్ఱవిధాతుబాట్టును జూడ సం
గమ్ముపై దగు సొమ్ముగాఁ దిశికత్తి కాసె నమర్చి పా
ఱముల నివ్విలుఁ గేలఁ బూర్ణిని యంతఁ జెం చగుదెందురుఁ.

క. దూరంబున నుడుగఁగవరి, వారుండై వెలుఁగు రజనివల్లభుక్రియ ను
ర్వీరమణులలో నొప్పెడు, నారాజుంజూచి మ్రొక్కి యతివిషయమునఁ గం

గి. నీవు చాడివెట్టి నెగడిన నజుతుక, యీఁకవరిగి గొందు లీఁగునృపుల
పగిదిఁ బులుఁగులెల్లఁ బఱవ వేఁటాడనీ, పాళువంబు గొనుము మాళవేంద్ర.

క. అని చూపి కొలుపులోపలఁ, దనచేతి విహంగముయును ధరణీశుని కొ
ప్పన చేసి తాను వచ్చిన, పనిఁ జెప్పఁ గడంగి యంతఁడు పతి కిట్లనియెఁ.

గి. నృపులు గానలేని నీచుహావనరఁబు, నేఁడు గంటి దొడ్డవాడ నైతి
మానవేంద్ర యేను మందరగిరినుండి, యరుగుదెంచివాడ నవధరింపు.

శా. ఓరాజన్యకులావతంసక తదీయోపాంతభాగమ్మునఁ
భేరుండాదిమహామృగేంద్రనివహాభివ్యాప్తమై యున్నత
స్ఫారానేకమహీసుహ ప్రకరవిస్తారావరుద్ధాక్షు
చారం బైనయరణ్య మున్నది తమఘోషోహసందప్త మై. ౧౪

సీ. ఆదివరాహ మాయడవి యేకలములు మున్నించి విడిచిన గున్నయొక్కొ
ద్దిక్షరు లక్షడ నక్తు నేనుఁగులచేఁ దోలుకువడి చన్న దున్నలోక్కొ
చండికసింహ మచటఁ బేర్చురింగంపుఁగదుపులోఁ దప్పిన కొదమయొక్కొ
కాలునిపో తండుఁ గల కాదుపోతులఁ గూడిరా లేకున్న దూడయొక్కొ
మారకమ్మపులి యచట మలయుచున్న, పెద్ద సెకములు పెంచిన పిల్లయొక్కొ
యనఁగ వాలుమృగంబుల కదియ యెపుడు, నాటకట్టగుజాడలు తేటపడఁగ.

సీ. అందులపండుల దండంబు క్రొందున లీలావరాహంబు నేలఁగలసె
నచ్చోటిమడలులాయములతో బెసగి మాయెనుపోతుయచులోకమునకుఁజనియె
నక్కడి కృష్ణమృగఘంబుచేఁ జాలఁ దూలి సారంగంబు గాలిఁబోయె
నటకొండగొఱియలయమటునొచ్చి మహామేఘ మగ్నిపాలయ్యె ననఁగ
నొప్పు నితరజంతువులను జెప్పనేల, *దువ్వలెలుఁగులుఁ దోడేళ్లు దుప్పు లిద్లు
†కొరనువులు మెడినాగులుగుజ్జఁబిల్లుఁ, గణఁజ లేమలుఁగుం దేళ్లుఁగలవు పెక్కు.

* కుప్పలెలుఁగులు క్యాఘంబు లుప్పతిల్ల-†వేరలు దురువాతులన్నకవతులగల్గి- కొఱును
వులు మరీనాగులు గుజ్జురిండ్లు.

- ఉ. అన్యథా వాక్యమేకం మహాకృతితో గుహానాడి నిచ్చలు
దయ్యము కైవడి న్నెదలి చాడలు గొల్లుచు బెల్లు రొప్పుచుం
జయ్యనఁ జొచ్చి యేర్పిన గజాబులు మున్నగు నన్నుగంబుల
వ్రయ్యలుగాఁ బడం బొడిచి వారకచంపుచు నుండు గండునఁ. ౧౭
- గీ. ఎదిరివందులు చానినై గదిసిపాలియుఁ బందెగాఁజ్జెల్ల వేటుగఁబంతమాడి
యోలి నిలిపి యడిదమునఁ క్రోలివ్రేయ, ఖండితములగు గుర్తుడికాయలల్లు.
- క. అకొమ్మకాఁడు తొల్లిటి, యేకలమో కాక యముఁడో యిట్టివిచిత్రం
జేకడఁ గానము విను మది, నీకెఱింగింపంగఁ బూని నేఁ బనివీటిక. ౧౮
- మ. వసుధానాయక వేటకుం గడలు సత్త్వం జెల్లు మేనంతకుఁ
నుసరం బొ లఘు నొ జయం బగు రిపువోధం బగు వృద్ధుఁ
ప్రసరం జేర్చుకుఁ జేరి మాటి మెఱయింపం జోటగు స్వేట దు
ర్యోననం బంపు ధరిత్రి నిష్టిగతి సాఖ్యం బొందుచోఁ గల్గునే. ౨౦
- క. అంచుజెప్పినఁ బ్రియవడి, చెంచు గవకాంబరములఁ జెలువారఁగ మ
న్నించి వరాహముఁ న్నంపఁడ,లంచి మృగవ్యభయాగలాలసమతి యె.
- సీ. దీనుంపువేటలు చామెనవేటలు తెరవేటలును నేర్పు తెరలికలును
బందెమాడినధంగిఁ బందులనొప్పింపఁ బూటకాం ద్రవఁడగు వేటకాంధ్రు
సారమేయంబు లొ సారమేయంబుల ప్పడెడగొలునులు పట్టినడువ
భేదండగండగంధీరత్వ ముడిగించు భేదీరవంబులు బోరుకొనఁగ
వారువము నెక్కి మితపరివారుఁడగుచుఁ బోటుకాంధ్రునువడిగలయేటుకాంధ్రు
వాటవడ వృష్ణరుదేర వేట గడలె, మందరంబున కవనిపురందరుండు. ౨౨
- వ. అల్లు గదలి కతివయదివంబులకు దుశ్చరంబగు నగ్గిరిపశ్చిమతటంబున గండ
భేదంబాదిప్రచండమృగాండజప్రకాండవరిగణ్యం బగునరగణ్యంబు దరియం
జొచ్చి యచ్చటి శిలోచ్చయంబులం బ్రతిధ్వనులను సముదందితంబుగం
బెంచు చెంచులయార్పులును శునకకోలాహలంబులుఁ గాహళాదివాద్యర
వంబులు దిక్కులు చెవుడువడ సమీపించి. ౨౩
- క. మెలఁకువ లగుచోటుల మను,కులకంచువులను జలంబు గొనునెడలను మే
తలపట్లను మృగములకును,వల లొడ్డచు వేటకాంధ్ర వలఁకులఁ జనఁగఁ.
- క. పులియొడిఁగియెగసియశ్వము,తలదొడుకఁగవృపుఁడుసురియఁడలద్రెంచినమే
నిలఁబడఁగఁ బడక యాతల,లలితాశ్వంబునకుఁ బులితలాటను చేసెఁ.

చ. అటఁ జరునాథలోపల నచాంబునరౌఘము భంగి ముందటం
గిటకిటఁ గోతలఁ ధరణి గీటును రొప్పుచుఁ గొప్పరించుచుం
గిటిగఁ మేగుదేరఁ గని క్రేవలఁబట్టిన వేటపుక్క లొ
క్కుట గొలుసు ల్వడి ద్విమవఁగాఁ బటచె బవమానవేగులై. ౨౬

చ. పటచుచుఁ గొంకులు దొడలుఁ బట్టి విడువ్వుచు మాతెగట్టిన
నొంతునుఁ గ్రచ్చుటా దొడికి మోతలఁ ద్రిప్పినఁ జోటు దప్పఁ క్రే
ట్టునుచు సింగము ల్గులు నొక్కఁ బట్టెను భంగి చాటుచుం
గఱచుచుఁ జాగనీక యరికట్టుచు బెట్టుగ నేచఁ బాదులఁ. ౨౭

క. కినిసి వరాహము వొడిచిన, శునకముతల ద్రెల్లి యెగసి చొప్పేర్పడ నొం
డు నెలవునఁ బడియెఁ గన్వడి, తునుమాడిన యాజయద్రఘనితలవోలెఁ.

ప. అంతట వేటకాంత్తును నొంజొరువులఁ గడవం బాటి గంటిలేని కుటుగం
ట్లం గలిగి మెఱుఁగారెడి సూటిగల పందిపోట్ల దృఢంబుగా నత్తుకొని
యొత్తిలి పోయి మొగము దప్పగూటున బలుమాటునం గదిరి పెద్దగున్న
లను, జఱుగున్నలను, విడిపందులను, నెడమల్లరంబులను, కొమ్ముకాండ్రను,
నొక్కుమ్మడిం గన్తునప్పుడు. ౨౮

క. గంధగజలీలఁ బాది మ, చాంధంబై యొగని జీరినట్లుగఁ బొదువ
సూధింపం బడివ జరా, సంధునిక్రియ న్రయ్య లొక్కసరనం బడియెఁ. ౩౦

గీ. అట్టివేళ నృపుఁడు కట్టెరురను*నారి బెట్టుపొడను, నమ్ము పెట్టి తిగిది
బొట్టు పెట్టినగతిఁ బట్టలనం దేసెఁ, దిట్టినట్లు పంది మిట్టి పడఁగ.

ప. ఆసమయంబున బెట్టులిం గని కఱచుచునువులకగిది నవ్వనమదగజంబులు
మొదలుగాఁగల మృగంబులును వేటకాంత్తునునొక్కదీక్షునకుం బటతెంచిన
సంతం దర్శింపుభాగంబున. ౩౨

సీ. పాతాళ మీఁగినపందిఁ బోడికిఁ బిల్చు కైవడి నందంద కాలు ద్రవ్వఁ
గనునన్నఁ బ్రాణులఁగాల్చఁబూనినమాడ్డిఁ గన్నులమీఁగుఁబుల్లిప్పుఁజాచు
దిగ్గజంబులు మది బెగ్గిలి న్నగ్గఁగా జాకిందుగతి పెక్కుసముగ రొప్పు
నర్థునిహయముల నరికట్టఁ జరుగితిఁ గొనవెండుకలు నిక్క గొప్పరించుఁ
దిరుగుచోనడ్డమగుకులగిరులఁదునును, వాడియిడుభంగిఁగోతలుతీడికొంచుఁ
గాలమృత్యువు కేగిన కరణిలోక, మాకులంబుగఁ గనిసె నయ్యోలంబు.

ప. అట్లు దవ్వుల మలయుచున్నం జూచి యచ్చెరువంది యిచ్చ మెచ్చుచుఁ
జత్తంబున నుత్తలపడక యత్తలం బందుకొని. ౩౪

*నారి, జట్టలాడమిచ్చ పెట్టిగతి పందినొట్టుచ్చి పట్టెనదైవం—

- ఉ. వాహముఁ దోలి రాజకులవస్యుఁడు చేరఁ గృతోల్లసన్ముగ
ద్రోహము నిత్యవీరరసదోహము సంజనితాంజనాద్రిసం
దేహము నత్యుదగ్రఘనదేహము నుద్ధతకాననాంబుని
గ్రాహము సర్వభీతికరగర్వవిరాహము నవ్వరాహముఁ. 3౫
- క. చేరిన నది చుది జెనరక, యారసమునఁ గడచి యితని నెదిరించెను భ
ద్రారమణుని జెనయఁగ భూ,చారాకృతివచ్చు మూకదానవుమాడ్కిఁ.
- క. అత్తఱిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తఱిపాటాండు లేక ధరణీరమణు
దత్తలము నైన నది గని, తుత్తుమురుగఁ బాడిచె లేతతుందిలముక్తియఁ.
- క. పొడిచినఁ దడయక పిడికిట, నడిదము జెడిదముగ నెగడ నతఁ డశ్వము న
య్యెడ కడరించినఁ స్తోధము, వడి మగుడఁగమగిడఁబుడమివడవడ వడఁకఁ.
- గీ. అల్లుదిరిగి చనిననయ్యేకలముమెట, హయమఁదోలుకొనుచునరిగెన్పుండు
వందిరూప మైన పాతాళకేతువు, నంట నెయిదుకువలయాశ్వు పగిది. 3౬
- గీ. తిన్నకొవ్వలోన నున్నది నీరుగాఁ, గన్ను లగ్నిమెఱపుగములు గాఁగ
రోప్పటులుముగాఁగఁగప్పచొప్పడఁబుది, గాలిఁబఱచుమొగులుకరఁగిఁబాఱె.
- వ. ఇట్లు పాటిన ఘోరం బగు కాటడవిలో దూరంబగు నీరంబులందూటి.
- క. వందివెనువెంటఁ నరుగుచు, ముందట నరలోకపాలముఖ్యుఁడు గనియె
మందరముఁ బురందరరిపు, మందిరకందరము నిందుమఱిసుందరముఁ.
- క. కని డగ్గఱునెడ సూకర, మనువుగ గుహ సాచ్చె నంత నచటితిమిర మా
తనిదృష్టిఁ గప్పె భయపడి, తనుఁజొచ్చిన వానిఁ గావఁ దగు ననుకరణిఁ.
- గీ. ధరణిపాలుఁ డంతఁ దురగంబు నచ్చోటఁ, గట్టి చాలుఁ గేలఁ బట్టికొనుచు
లోంక సాచ్చె నాత్మఁ గొంకక కాటుండు, కదిసి దివియ వట్టి వెదకుపగిది.
- ఉ. చొచ్చి మహామృగం బరుగుచొ ప్పటఁ గావక కందరాంతని
ర్యచ్చటులాంశుకూట మగు రత్నకవాటము గాంచి యిచ్చలో
వచ్చెరువంది యిందుఁ జని యావల నిండిన చివ్వుచీకటిం
గ్రొచ్చుచు నేగ వాలు కడకొమ్మెఱుఁగు ల్నిగుడంగఁ గ్రిందికిఁ. ౪౫
- ఉ. అదెనఁ గొంతదవ్వల మహారజతాంచితసాలమండల
శ్రీగనరార రత్నకలకీపరిచిహితతుంగశృంగసా
ధాదినికేతవప్రసర మైన మహానగరంబు దోఁచెఁ జం
ద్రోదయలీలఁ గన్నులకు నుత్పవమై దివిరం బడంచుచుఁ.

ఉ. అందులవణ్యవీధుల నహర్నిశముం దిమిరంబు లీను సుం
క్రందనరత్న గేహముల కాంతుల నేగగరా దటంచు న
మ్మందరసీమలందు గరిమంబున దాచిన పద్మరాగముల్
క్రందుకొనుం బ్రదీపములకైవడి దివ్యైలవండుగో యనన్. ౪౭

క. అందు బలిచక్రవర్తి ము, కుందుడు దన ద్వారపాలకుడుగా రత్న
బృందములు గొలువఁగా నా, నందంబున నుండు నురగవాధులతోడన్.

క. అందులఘటికుల ముపవన, చందనసంపేష్టజఘజంగీవదనా
నందనసుందరతరమగు, మందానిల మానుచుండు స్త్రాన్యన్నిడుచున్.

క. చెలువారెను నాపురిలో, పలి రక్తసు లొండుగడలధయ మెఱుంగక తీ
పులవింటికి జడియుచు మరు, నిలువేలుపుగా భజింతు రింతులుఁ దారున్.

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి సమ్మదము నచ్చెరువు న్నదిఁ బిచ్చలింపఁగా
భూపవరుండు పంది యెటువోయె బలంబెటు వోయె దివ్యమా
నీపుర మెట్లు తోచె నది యెవ్వని రాజ్యమొ చూత మంచు ని
చ్చాపర తఃత్రుఁడై గవనిచక్కటి డగ్గఱ వచ్చె నమృతన్. ౫౦

ఉ. చేతఁ బసిండిబద్ద విలసిల్లఁగ నొక్కఁడు వచ్చి మ్రొక్కి వృ
ధ్వీతలనాథ నాథుఁ డగు విష్ణునిచే నెలవంది దానవ
త్రాత బలీంద్రుఁ డిప్పు డనురాగమున న్నినుఁ బిల్వఁ బంచె ర ౫౧
మ్మా తడయంగ నేల యనుమానము సేయక నీవు నావుడున్.

సీ. ఘనుని సందర్శింపఁ గలిగె నిక్కడ నని యానంద మందుచు వానిఁ జూచి
పురిచొచ్చి రత్నమందిరములసాం పెల్లఁ గోరి చూచుచుఁ బైడికోట దాటి
చని యెవ్వటారుమోసలఁదూఱిమణిమండపంబులోదైత్యులుబలసికొలువఁ
గంకణంబులమ్రోత గ ల్లవఁగాఁ బాఁపజోటులు వసిడి వీచోపు లిడఁగ
మెఱుంగుముత్రియముల పేరులఱుత మెఱయ, నలరుచుక్కలలోనిరేవెలుఁగువోతె
మానికంబులగద్దయవైదిదీర్చి, యున్న బలిఁజూచి మ్రొక్కి నమ్మన్నుతేడు.

క. అతనిఁ గనుంగొని దానవ, పతి ప్రియమునఁ గాఁగిలింది భద్రాననము
స్థితఁ జేసి మిత్రకృత్యో, చిరసత్కారము లొనర్చి సేమం బడిగెన్. ౫౪

కా. ధర్మం బెల్లడఁ జెల్లునా ద్విజులవిద్యాగోష్ఠి రాజులునా
దుర్మార్గంబు లడంగునా ప్రజలు సంతోషింతురా సత్త్రియా
మర్తం బేర్పడి జన్మములే జరుగునా మర్యాద వర్తిల్లునా
నిర్మూలంబుగ కత్తులం గెడపుదా నీలక్ష్మి సాంపెక్కఁగాన్. ౫౫

- కా. హర్షంబొంది పురందరుండు ధరపై నందండుఁ గాలంబుల
 న్వర్ణంబు ల్లరియించునా తగిలి విద్వాంసుల్ ప్రశంసించురా
 ఘర్షింపంగల రీతి నీతి చెలియంగా విందురా కీర్తియు
 త్తర్ణం బందునె దీనులంగడపుడే దానం బనూనంబుగఁ. గీ.౬
- వ. అనినం గృతాంజలి యై మానవేంద్రుండు దానవేంద్ర నేనెంతవాడ నన్నిం
 తకుశలం బడిగితిరి నీవు మహానుభావుండవు. గీ.౭
- సీ. కశ్యపసుతుండు రక్తసులమేటి హిరణ్యకశిపుండు నీవంశకర్త యనఁగఁ
 బరమవైష్ణవుడైన ప్రహ్లాదుఁ డద్భుతభ్యాసచరిత్రుండు తాత యనఁగ
 వీరమాహేశ్వరుం డై యాధీ శక్తిన బాణాసురుండు కూర్చి వట్టి యనఁగ
 దానవరక్షణజ్ఞానవిజ్ఞానాదిగురుఁ డైనశుక్రుండు గురు వనంగ
 నమరలోక మేలుట వరాక్రమ మనంగ, భువనమంతయువితరణభోగ మనఁగ
 దేవదేవుండు హరి యిష్టదైన మనఁగ, నీహహత్త్వంబు నాకు వర్ణింపఁదరమె.
- మ. ఘనుఁడౌ విష్ణుఁడు జన్నిదఁబు శిఖయున్ గాయత్రిపల్లల్ మృగా
 జనము స్తోచియు దర్శలు స్తోడుగు మాండలబంధము స్తోపిచం
 దనము న్వేలిమిబాట్టఁ గుండలములున్ దండంబు నందంబుగా
 నిను వంచింపఁ గడింగి తాఁ గుఱుచయై నీచేత వర్ణిలఁడే. గీ.౮
- క. పెడమాయలవడు గడిగినఁ, దడయక మూఁడడుగు లిచ్చి ధర్మం బిలనా
 ల్లడుగులుగా నిల్పిన నీ, కడిమి వొగడి నలవి యానె కిమలజ్ఞానెనఁ.
- క. అలాగు కపటియైనను, వేలుపె యని యొసఁగు నీడు కితరణగుణముం
 దాలిమియు మెచ్చి త్రిభువన, పాలకుఁడచ్యుతుఁడుద్వారపాలకుఁడయ్యెనఁ.
- క. పాత్రత్యాగి యనంగ జ,గత్రయమునఁ బరఁగునట్టి ఘనుడవు నను నీ
 మిత్రునిక్రియఁ గనుఁగొంటి ప,విత్ర చరిత్రుండ నెతి విశ్వములోనఁ. ౬౨
- సీ. అనవుడు దనుజేంద్రుఁ డతి సమృద్ధంబున నుద్వీశి యీకలియుగమునందు
 వీకుండు శూరుం డుదారుండు మఱి లేఁడు నీవె కా కని యని నిన్ను జూడ
 వేడుకపడి యేను విష్ణుని యాజ్ఞచే పెడలి రాలేక యీవెరిపు పూని
 నిన్నిటు రప్పించి కన్నులారఁగఁ గంటి నధికలాభం బయ్యె నంచుఁ బలికి
 యిదిసువర్ణదాయి యిదిజరామృత్యుని, ర్వరణ మనుచు రసరసాయనములు
 పేర్చి నిచ్చి యనిపె బిలమార్గ మెఱిఁగింప, నవ్వరాహ మైనయసురఁబనిపె.

వ. ఇట్టివిజ్ఞాన ప్రదీపిక యనుయోగ కావ్యంబు సకలజనసమ్మతంబు సకలశాస్త్ర సమ్మతంబు సకలమతసమ్మతంబున నై యుండుం గావున నందు ప్రారంభంబెట్టి దనిన.

చ. చదివితీ మంచుఁ గొందఱు ప్రసంగవశంబులఁ గించిదర్శముల్
మదిఁ దలపోసి తన్నియమయార్గమునందుఁ బరిభ్రమించుచుకొ
ముదమున సంచరించుజనము ల్గన నేర్తురె యాత్మయోగసం
పదలఁ దనర్చు శాశ్వతశుభ ప్రద మైన విముక్తిమార్గముల్.

డి. దానములం దపంబులను ధర్మవిశేషతః బుద్ధ్యాత్మిధవ
న్దానములం జరించుటను జన్మవిముక్తము గాన నేర్చునే
మానితరాజయోగనిజమార్గవశంబునఁ బొంది నిర్మల
జ్ఞానపయోధివీచికల సంగతిగానని తీవకోటికిక — ఇత్యాది.

ప్రారంభమందైనఁ గవి తననామముం జెప్పుకొనలేదు ద్వితీయాశ్వాసమునకు
ముగింపు లేనందున గద్య ముటలేదు. ఎట్లును గవిని తెలిసికొనఁజాలము.

ఈ 1772 లో గణపతిదేవుని శివయోగసారము కొంత యును గట్టుప్రభుని ఈ
చేలోపాఖ్యానమును గలవు. రామస్తవరాజ మున్నది.

ఈసంపుటిలోన “శ్రీ రామా, అవిఘ్నమస్తు” అని ప్రారంభించి కొన్నిగీత
ములు రంర మొదలు గైర వఱకును గలవు. వేమనపద్యములవంటి నీతి
వేదాంతము జోధచేయునవి. ఎవ్వరు రచించిరో తెలియదు. మొదటి రంకె
పద్యములు లేవు. గైర మొదలు కొని పూర్తిగా లేదు. వ్రాతలేవ్వులు
కవిప్రమాదములు పెక్కులుగలవు. విశ్వదాధిరామ వినూర వేమ యనునట్లు
నాల్గవచరణము “కాళి” అని వ్రాసియుండును. పూర్ణపాద మెచ్చటను లేదు.
కొన్నిపద్యములు చూడుడు.

“యరిగియరగ లేడు పెరిగితిరిగి, పురుగుచందంబాయె పుణ్యమేమి
పురుగులద్దపురుగు పూజ్యులు గారయా, కాళి. రంర

రమ్మని పొమ్మనరాదయా దోషంబు, యెమ్మెలన్ని మాని పెతకవలెను
వెతక్రి బ్రతికినవాడు యోగీశుఁడేకదా, కాళి. ర౯౦

చందనముతో గురుని వద్ద గూర్చుండును, మధ్యవర్తి వక్తడు ననుచుపె
మనసు వెంబడిపోయి మహామాయ గనుఁగొంటి, కాళి. ర౯౨

ఈరీతి పెద్దలు యుహమందు యెవరైన, మారిపోయినవారిమాట బోదు
శూరుని యెంతురుగాని సులభుని యెంతురా, కాళి. ర౯౩

నీచుడు గలచోట నిలిచియుండుట రోత, చాడిచెప్పవానిచావు రోత నూడు యరుని దొరను చూచికొల్పుట రోత, కాళి. ౧౨౨

తన్నుగాదని చాల యెన్నాళ్ళు వెదకినా, వెతలు వెతలె కాని యేమిలేదు మతిలోన నున్నట్టి మర్తమే కనలేరు, కాళి. ౧౨౩

యోగులుకొందరు వేషధారులు కొందరు, మూగలవలె గొందరు మునులవలె గొందరు, దీక్షలు కొందురు తిండికొరకేనయా, కాళి. ౧౨౪

తెలిసినవారు సంపూర్ణ ప్రతిగలవారు దయతో బరివత్స త్రికమూలమున లోకమునకుఁ బెల్చుదురుగాక యని దీనింగూర్చి విశేషము వ్రాయుటలేదు.

మఱియు “భేదరీముద్రాభిదేవతాయైనమః” అని రెండుపత్రములు గలవు. దానిలోని ప్రారంభము కొన్ని బంతులు:—

“జయజయజయ శ్రీ వత్సలక్షణలక్ష్మీ తాక్షమనివత్సవీత్యాదుర్లభ కామభోషణానభివద్దీక్షణదీక్షితకాంతానిలాస లక్ష్మ్యరేటత్సదృక్షవత్సనిక్షిప్త కల్పవృక్ష సూనచామూక్షయమాలికా బాలికా షోలికా కేళికాబంధుర గంధర్వమృదుద్భ్రమరగూంకరగభితభిత శుభ్రాభిసుతావరిరంభ సంభ్రమ సుఖాదభ్ర ప్రపులకఘనవహ యనఘనా ఘనసనా తనజనా వనధనా ఘనశోభాపరాభూతఘనైఘ్నేక లావణ్యరేఖాధిక్యతస్సరస్వరణ శేమిత దురితతిమిరజనవలయిత సదుదకఖగఘనరుతభవతనయ జలజఖనితటతల సుమిత ఫలిత పీయదటనతరువరత మలయవలయ వలదనిలచలచలదనిలశిరిహలసదభిఘమితరతివలలితసమదవిదయమదనకదనసదనకుడుంగరంగదభంగధరాధర విబుధిమిధునమధితవీణావీణారావశుకపీకశకుననికరనినదకనదమితమహా గుహా విహారిహా శితశరకలుషవనకుశారకమతాదపీతగతవారసదా హతమదా తతవిదాయతిమదాహ్వాతిపిశ్పతి యతిపిరతి...” ఇత్యాది పూర్వముగ లేదు. నాల్గుపుటలు మాత్రమేకలవు. కడవలకు నిట్టియమకాదులతో నున్నది.

(8) శైవాచారశిఖామణి-గ్రం. సం. 4588.

అయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. కవి నెప్పల్లి అయ్యనార్యుడు.

గద్యము-ఇది శ్రీమ దివ్యలూరి రామనారాయణ చరణాంబుజ సేవాధురీణ శైవ శాస్త్రార్థపరీణ సరస్వతీతాచార్య అనవరతగాంధీర్య వీరమాహేశ్వరాచారనిరత సకలసద్గుణధరిత కొండిన్యగోత్రపవిత్ర బ్రహ్మలింగార్యసమపుత్ర నెప్పల్లి అయ్యన నామధేయప్రణీతం బైన శైవాగమశిఖామణి”

ప్రారంభము:—

బా. శ్రీ శైలేశుని మల్లికార్జునుని దిక్పాలుగ శివానాయకుగ
నీశాను నృపంగభేషణుని లోకకాధినాథు నియ
త్రేణు నృవ్యయు భక్తలోకవరదు నీర్వాణసంసేరితుగ
దాశార్వాప్రదరు నిరంతరము సదృశి నృజింతు నృదిగ.

గీ. ఋషిగార్హితులకు జగదేకవీరు, నకురు దర్శిక రేకకుండలున కచల
శేతునకుశంకరునకువితైవకపటికి, హరునకును మ్రొక్కెదనుదాసోపామనుచు.

... ..

గీ. అనఘు నివటూరివంశ మహాబ్ధికశిని, వీరనార్యాత్మజుని సారవినుతయశుని
సకలపర వాదమతైధిస్తపారిని, రామనారాఘ్య మధురు స్వామిఁడలఁతు.

... ..

న. అని యిచ్చదేవతాప్రార్థనాబురు గురు రాక్షసరాబురు గురవినిరాకరంబుచు
నుకవిప్రార్థనాబురు శేనీ యొక్క ప్రబాధాబు లైవశాస్త్రంబును, సకలపురా
ణేతిహాససప్తశాబురు శివజ్ఞానసిద్ధాంజనంబునుగా రచియింపఁ దలంచి యు
న్నయెడ—

... ..

కవివంశవివరణము:—

నీ. అఖలేశ్వరుడు సహస్రశీర్షు డన సగుహరమేశ్వరునాననమున
బ్రాహ్మణులైలుత నుద్భవము నొందిరి ముందు నానిప్రకులవర్యుఁ డైనయట్టి
కాండిన్యమాని ప్రఖ్యాతపాశంబున క్షితిలోపలను పతిశ్రేష్ఠుఁ డైన
శస్త్రయజుర్యేదశాఖ యా లైత్తిరీయమున నాపస్తంబవిమలసూత్ర
మునను నాశ్వేలవారనఁ దనరునట్టి, ప్రాకనాటింట ఘనుఁడైన బ్రహ్మవేత్త
పరఁగబెజవాడసీమ నెప్పలైయూడు, ననఘుఁడనియెన్నఁడగులింగనార్యుఁడెపుడు
ఈలింగనార్యునిసతి యుంబను, ఈదంపతులతనయుఁడు మల్లనార్యుఁడు. ఈతని
యిల్లాలుదిట్టెచ్చు. ఈదిట్టెచ్చుపుత్రుఁడు బ్రహ్మలింగార్యుఁడు, బ్రహ్మలింగార్యుఁ
డు అన్నపూర్ణమ్మను బెండ్లియాడెను. ఈ బ్రహ్మలింగార్యుఁడు మనకవితండ్రి.

క. సలలితదిత్తుఁడ భవకడ, జలజసయర్చకుఁడ వీరలైపుఁడ పరఁ

ర్చలభావుఁడ నఘదూరుఁడ, పలనుగ నెప్పల్లి అయ్యవారనుసుకవిగ.

కథాభాగములోఁ గొంతపద్యశైలికిని విషయభాధకును జాదఁబడును.

గీ. మూడుకాలమ్ములందునిమ్ములనిభూతి, చేతఁబూడ్డంబువాల్చినయాతఁడెప్పుడు
రుద్రరూపంబువాల్చియేక్షువుడగుడు, బరమపదమందునసియించుబాధురముగ
వాసిష్ఠత్రేంగ్యే—

క. జేవోత్తభూతిపుండ్రము, నాదట ధరియించి పాపమంతయు జేగఁ
జేసిందు గాధతమముగ, భేదింఁగఁనోవృ జలజలత్రినిపగిదిగ.

బ్రహ్మావరఖండే.

గీ. మఱియుత్తరియనిటప్పా ద్రమారణములు, గోవధశ్రీవధామలుకొనరకెప్పుడు
జేయువాఁడైన భసితంబుచే ద్రిపుండ్ర, ధారిమైననుబాపముల్పాటిపోవు.

ఇల్లు భగవద్గీతాదులనుండియు నిరరపుగాణములనుండియు శైవసాంప్రదాయ
ములన్నియు నేర్పి కూర్చఁబడినవి. భక్తుల మార్గశాస్త్రములు గలవు, శివ
రాత్రి సోమవారము మున్నగుననుబంధములలో శివపూజచేయుటవలన ఫలములు
తెల్పుఁబడినవి.

ఈపుస్తకమును పరిషత్తునకు శ్రీయుతులు బాదారు తప్పయ్యగా రొసంగిరి.

ఇద్దాని కింకొక యసంపూర్ణప్రతిని గూడ నిచ్చిరి. 150 పత్రముల ప్రతి.

సర్వజితునామసంపత్సర కాక్షిక శు ౨ సోమవారమువఱకు ముక్తాపేట మఠం
హత్రిసిపట్టద సిద్ధలింగదేవర అయ్యరాజగారు స్రాసివది.

9. అచ్చతెనుఁగు కిరాతార్జునీయము. గ్రం. సం. 4507.

దీని శ్రీశ్రీ పితాపురముమహారాజువా రొసంగిరి. అయిదాశ్వాసములు గల
ది. సంస్కృతకిరాతార్జునీయమను భారవి కిది తెనుఁగు. కవిచేరు తెలిసికొ
నుటకు వీలులేకుండ గద్యముక్రింద వన్నియాశ్వాసముల తుదను, అచ్చ
తెనుఁగులో—

“ఇది సిరిగల్లు కల్వదొరసీనిన కన్దలపాటుటయ్య పెం

పొదవుకొలంబు నేలచెలి నోమెడు వెన్నునిచేరు గల్లు మే

ల్లదిగలయయ్య లిక్లఁ డన మ న్నరితేరులతేరువట్టిసే

రఁ దగిన నాదు చెంచుకటి రాణపుట్రదవత్తు పెంతుగుగ.

అని చేరుటగూడ నాంధ్రీకరించి పెట్టినాఁడు. కవి రామయ్య లేక దశరథరా
మయ్య యని తోచుచున్నది. ఆత్రేయగోత్రము, తండ్రిచేరు “నేలచెలిసో
మెడు వెన్నుని చేరుగల్లు మేల్లదిగల యయ్యయట—గూఢముగానున్నది.

కవి బాబ్బిలినివాసి కావలయును.

క. అబ్బురపుచెయ్యిములఁ దగు, నిబ్బలుకబ్బంబు ముతై మెనయుపసిఁడినా
బాబ్బిలిగొల్లలరాయని, నిబ్బరపు సుతసంబు నెలకొనఁ గూర్తుఁ.

అని బాబ్బిలిలోని గోపాలస్వామి కంకిత మిచ్చివాఁడు.

సీ. అలగాపరిపూప లచ్చటఁ దిగఁద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁగల్గె
దరివెన్నముచ్చిమి దొరలకుండఁగ వెల్లదొరలిచ్చు నులుపాలు దొరకసాగె
రక్షమ ల్గెంటింపరాకుండ మన్నియపాఁజుకాపరికొల్పు బలిమి యబ్బె
దక్షరీఁడను ప్లురక్ష నందఱకోర్పు లిచ్చువాఁ డనుమేలిమెచ్చు వచ్చె
రావు రాయఁడప్పరంగరాయుని కొలం, బయ్యలెల్లఁ దనకు నెయ్యులగును
నిలువ బాబ్బిలనడి నెఱస్త్రాలఁ గఱివేల్పు, గొల్లవల్లె విడిది కూర్చి నిలువ.
తనవంశమునుకూర్చి నివాసముచుకూర్చి యిదేమియుఁ జెప్పుకొనలేదు.

స్వారంభము రెండువద్యములు:—

చ. కలుములతేనితోఁ జెలిమి గాంచుట వచ్చినవేర్చి మంచుఁగొం
డలదొరవట్టి మేయఱచు డాయఁగ నెచ్చి ననుర్చి సంధముం
గలయఁగఁ బాటునేఱు జడగట్టడనిం దనకేలనంటి లో
నలరఁగ నంటి చూపి ముదమందు బాజుగులమిన్న నెన్నదఁ.

చ. అలసిరి చిల్వనెఱ్ఱఁ బొలయ్యును మార్గొగ మిడ్లఁ బావరా
తలల మెలంగు నేలచెలిఁ దాలిది కొఁగిట బుఱ్ఱగింది క్రే
వలలకు నల్లచేడఁ గలువం దఱి గాంచుచు దాఁగురింతలం
గలకల నవ్వచు జెలఁగు కల్లరివేలుపుసామిఁ గొల్చెదఁ.

భారవిమొదటి శ్లోకమునకుఁ దెనుఁగు—

చ. సిరి తొలివంగడంబు నది జెందిన రామెకిమిని యేల్పడిం
దెరకువ లెఁ గాంచుటకుఁ దేకువ నెవ్వనిఁ బంపె బొమ్మ చా
రిరవణ మొప్పు నయ్యెఱుకుతేఁ డటులం గని డాయవచ్చె న
ద్దురములదిట్ట ముగ్ధనముద్రోవగుపేరిపొలంబుచక్కటిఁ.

భారవి యొకానొకస్థములో నిమిచ్చిన చమత్కారశ్లోకముల ననుసరించి యితఁ
డును గొన్నింటి నిందుఁ జేర్చినాఁడు.

గోమూత్రికాబంధము-చిద్యున్నాలాపృథ్వుము.

వీఁడే వేల్పు వీఁడే వెఱ్ఱ, వేఁడ న్రాఁడా వీడంబోఁడా
వీఁడే బొల్పా వీఁడే రఱ్ఱ, వేఁడం గోడా వీడం గీడా.

క. మేమే మిచ్చో మేమా, మీమీ మామాము మోము మిస్తుమ్మేమో
 మేమే మీమీ మమ్మే, మామూ మమ్ముమ్మ మమ్మే మోమా మమ్మా.
 విద్యున్నాలావృత్తము:—

(1) రాలం గ్రాల న్రాదా లీలా, లాలీదారాలంగ్రాలకా రా
 లాలామేవాలాగాలానా, వాలాగాలా వామేలాలా.

(2) చాయాబాబా సాగాయోబా, బాయోగాసా బాబాయాచా
 వోయారావోయోడే యీవో, వోయోడేయోవోరాయీవో.

ఇందలి చరణముల ననులోమవిలోమము లెఱుగునది.

(1) నీకానాకానేనేకారా, కాకేమేకా గారాకాగా
 చీకాకాచే సీదాకాచే, మేకోరామీ మీనాకేమీ.

(2) మీకేనామీ మీరాకోమే, చేకాదానీ చేకాకాచీ
 గాకారాగా కామేకేకా, దాకానేనే కానాకానీ.

పూర్వపద్యమున కుత్తరపద్యము ప్రతిలోమము.

ఇట్టి వనేకము గలవు. కవియెవ్వరో తెలిసికొని యీగ్రంథమునకుఁ బ్రతి యొ
 డైనఁ గలదేమో తెలిసినవారు తెల్పెద రని కోరుచున్నారము.

(10) ఘటికాచలమాహాత్మ్యము. గ్రం. సం. 20.

ఇది యొకచిన్న ద్విపదకావ్యము. ౨౦ పత్రములు గలది. కాలువపల్లి అచ్చన
 మంత్రికవి.

“శ్రీనందవరకులక్రిత లక్ష్మీదనరు, వనరభారద్వాజ వరగోత్రశుభగు
 డనఁగఁ గాలువపల్లి యతులవంశ్యజాఁడు.”

ఈతనితొడ్డి రామపుత్రుఁడు, తల్లి అక్షమాంబ, కథ ఘటికాచలమాహాత్మ్య
 ములోని చిన్నిగాథ.

“అసమానబలుఁడైన యంజని తనయు, పానఁగంగ వేడుకపాలువేడి దనర
 ఘటికాచలం బచుఘనగిరిమీఁద, నిటలాత్తుఁ దగఁగూర్చి నెమ్మితో వేడ్డ
 పటుతర నేమంబు వరఁగ వహించి, గట్టిగా బ్రహ్మపట్టముగోరి వేడ్డ”

ఇట్టి యీమాటలను బట్టి యీయల్పగ్రంథములోని విషయము బోధపడఁగ
 లదు. కవిత్వరీతి తెలియఁగలదు.

(2) ఈ ప్రతిలోనే శతకంఠ రామాయణము ద్విపద గలదు. 70 పత్రములున్నవి
 పూర్తిగా లేదు. ప్రారంభముగోఁ గవివిషయమేమియు లేదు.

“శ్రీమహితానంద శృంగారకరము, కామితార్థంబులు కడుమోద మమరి
అలమేరుకాంతుల నబ్బులనడుమ, వెలయుశాకద్వీపవేదికాస్థని
సిరిదనరుపట్నంబు ధరగుననొకటి—అని మొదలిడినాడు.

సీతావిజయ మనునామాంతరము గలశతకంఠరామాయణములు పద్యకావ్య
ములును గలవు.

ద్వీపద యంత జటిలముగా లేదు. తప్పలు బహువిధములుగాఁ గలవు.

“కాశీపురం బిదేకడుఁ జేరివేడ్త, విశ్వేశు నెదురుగా వీరతపంబు
వదలక గావించువాఁడఁ దాననుచు, మదమమరఁ బల్లెడి మర్కటోత్తములు
దండితనంబుగాఁ దనరు మోదమున, మెంహొడ్డి కోపులై మెలఁకువఁ దనర
రఘురాము నానతి రథసంబుతోడ, గెరలి కోపంబున ఘేయని యార్చి
నురవడిగానంత నుగ్రతతోడఁ, బరువడి దనరంగఁ బడసిప్పువాని
నీడ్చిన శతకంఠుఁ డిదె రాముచేత, వాఁడిద్రుంగెనటంచు వానరులెల్ల
సంతోషులై వేడ్త సాహసం బడర, గంతులు తగ వేసి ఘనగర్జితములు.”

పరిషత్తు సైకభాండాగారములో 1820 సంఖ్యగల లింగాచారి కృత ద్వీపద
యొకటి యున్నదిగాని దీనికిదానికిఁ బోలికలులేవు.

(11) సీతాశ్వాసము. యక్షగానము గ్రం. సం. 354.

“ధరదుండిపల్లి సంస్థానుఁడై చాలఁ, బరఁగఁ గంధమురామధన్రుని పేర
నంకితంబుగ జయతోష్పార్థనియతి, శంకరువంకేజసేవకుం డగుచు
లలితసద్గుణలక్ష్మి లక్షణాన్వితుఁడు, పాలయాకరివంశపాఠోధిచంద్రుఁ
డసమసాహస విక్రమాదిత్యక్షీర్తి, కుసుమసాయకమూర్తి గురిగింజగుంట
పురవరాధిపుఁడు... భూపాలమణికిఁ,

దనయుండు సంతతదానశీలుండు, ఘనకళాన్వితుఁడు సంగ్రామభీముండు
వరకృపాధారుండు వైరిరాజన్య, గురుతరకోటిర... ..

మంతు శక్తివభోజ మల్లభూవిభుఁడు—

వందనాచార సదైష్ట్యవతిలకుఁడ... .. ప్రిసేవాభిమానుండు
... .. బోడిమల్లయకుల బుధశేఖరుండు

పెడుక శ్రీరామవిభుని సత్తథను, కమనీయశబ్దార్థ గౌరవాత్యంత
రమణీయనవరసాలంకారసరణి, వరఁగిన బానకీపరిణయం బనెడి
కళమరుదుగ యక్షగానంబుసేసె.

ఈ గ్రంథాంతవాక్యములు కవించెల్పుచున్నది. పురుగులు కొట్టివేయుటచేఁబూర్ణముగ దొరకలేదు. ప్రారంభ మిట్లున్నది.

కా. శ్రీ కాంతాకుచపద్మకోరకములం జెన్నొందుహారావళుల్
నాకాకఃపతిసీలసద్రుచిమణుల్ నవ్యంఘ్రికాంతిచ్చటల్
జోకల్పించిన తేటిగుంపులనఁగా శోభిల్లు లక్ష్మీశుఁడా
సాకేతాధపుఁ డిచ్చు మాకు సకలైశ్వర్యప్రభావోన్నతుల్.

వ. అనికృతిరచి... పరుండగు నాశ్రితపోషణుండైన దశరథకులభూషణుం డగు రఘుపతి నేమని వర్ణించుచున్నాఁడు.

జంపె. విమలపుర శేఖరము విపులధర్మాకరము, సమదరిపుభీకరముసాకేతపురము
కీరభాషోత్తరము వీరనరసింధురము, చారుతరగోపురము సాకేతపురము
సురనగరసోదరము సుజవనంపుత్తరము సరస్వతర శేఖరము సాకేతపురము.
కవిత్వము మృదుమధురముగా నుండును.

పరాధవసంవత్సర ఆడి నెల శుక్లపక్షమి నవమీ చంద్రవారమందు అ
డుసుమల్లి దళు వాయి వెంకటపతినాయనివారిశీతాకళ్యాణము, అనిచివరనున్నది.

(12) శివరహస్యఖండము—గ్రం. సం. 1758.

వంకాయలపాటి వీరభద్రకవి ప్రణీతము—1250 సంఖ్యగల సంధవకాండ మొ
క్తటియే యిదివఱకుఁ బరిషత్తు త్రికాముఖమునఁ బాఠకులు వినియుండురు. ఈ
పుస్తకము పై వీరభద్రకవి సంపూర్ణ గ్రంథము. సంధవ, ఆసుర, వీరమహేం
ద్ర, యుద్ధ, దేవ, దక్ష కాండము లిందుఁగలవు. సప్తమకాండమగు నుపదేశ
కాండ మసంపూర్ణముగ నున్నది. మొదట సంధవకాండము, ఆకులుచెదలు
కొట్టివేసినవి. కావున గొంతభాగము పద్యములు పూర్ణముగా దొరకవు.
ఈకవి మందపాటివారి యాశ్రితుఁడు, కావున, వారివంశమును వివరించియు
న్నాడు. కవి వంకాయలపాటి నాగనామాత్యునిపుత్రుఁడు. మోచెర్లవారిచా
హిత్రుఁడు. గ్రంథమును బట్టి వివరములు వ్రాయుటకుఁ బద్యములు పూరిగాల
భ్యము కాలేదు. ఇతరకాండములలోని కొన్ని పద్యములు.

చ. మలసి యదృశ్య మైనసురమాన్యుఁడు కశ్యపుఁ డంతరంబునం
గలశిధుం దొరంగి యధికం బగుమోహము గ్రమ్మ మోహలీ
లల విలపించుచుండఁగఁ గలంక యణంగ మనోహరాంగి చె
ల్వలరఁగి నిల్చెఁ గట్టెడుట నద్భుతమందుచుమానిచూడఁగఁ. (ఆసురకాండము)